

Кіровоградське обласне відділення
Пошуково-видавничого агентства «Книга Пам'яті України»
Кіровоградський обласний краєзнавчий музей
Кіровоградська обласна організація Національної спілки краєзнавців України

Борис Шевченко

**ОСВОЄННЯ І ЗАСЕЛЕННЯ МАЛОВІСКІВЩИНИ
У XVIII СТОЛІТТІ
Історико-краєзнавчий нарис**

Видання друге, виправлене і доповнене

Кропивницький
«Центр оперативної поліграфії «Авангард»
2018

Книга вийшла у серії «Сторінки історії Маловисківщини»

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Кіровоградського обласного краєзнавчого музею
(протокол № 17 від 7 серпня 2018 року)

Рецензенти:

Ковальков О.Л. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені В.К. Винниченка;

Чорний О.В. – кандидат історичних наук, завідувач кафедри історії України
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені В.К. Винниченка

На обкладинці – фрагмент карти Гусарського полку Нової Сербії 1759 року
та герб роду Кудашевих

Шевченко Б.Л.

Ш 37 Освоєння і заселення Маловисківщини у XVIII столітті. Історико-краєзнавчий
нарис. – Вид. 2-е, випр. і допов. – Кропивницький: ПП «Центр оперативної поліграфії
«Авангард», 2018. – 126 с. – (Серія «Сторінки історії Маловисківщини»).

Книга є першим узагальнюючим дослідженням з історії Маловисківщини у XVIII столітті.
На основі документів із державних архівів Кіровоградської, Одеської та Херсонської областей,
а також деяких закордонних архівосховищ та історико-краєзнавчої літератури здійснено спробу
дослідити минувшину Маловисківщини у зазначений період і дати відповідь на чи не
найголовніше питання в історії будь-якого з її населених пунктів – час і обставини його
виникнення.

Розраховано на професійних істориків, краєзнавців та усіх, хто цікавиться історією
Маловисківщини.

УДК 94(477.65)«17»

Зміст

Вступне слово.....	4
Розділ I. Господарське освоєння і заселення території Маловисківщини	
у першій половині XVIII століття.	6
Розділ II. Північні території сучасної Маловисківщини	
у складі Нової Сербії (1752 – 1764 рр.). Початок історії Малої Виски.	10
Розділ III. Південні території Маловисківського району у складі	
Новослобідського козацького полку (1753 – 1764 рр.). Виникнення Великої Виски, Плетеного Ташлика і Злинка.....	17
Розділ IV. Маловисківщина у складі Чорного гусарського (1764 – 1776 рр.)	
та Єлисаветградського пікінерського (1764 – 1769 рр.) полків. Виникнення більшості сучасних населених пунктів та їхня історія у 80 – 90-х роках XVIII століття.....	29
Розділ V. Південна Маловисківщина у складі Молдавського гусарського полку	
(1769 – 1776 рр.). Заснування Мар'янівки, Оникієвого, Олександрівки, їхній розвиток в останній чверті XVIII століття.....	78
Розділ VI. Релігійно-церковне життя на Маловисківщині у другій половині XVIII століття...95	
Список використаних джерел та літератури.....	119

Вступне слово

Книга, яку ви тримаєте у руках, є першим узагальнюючим дослідженням з історії Маловисківщини у XVIII столітті. Не те, щоб в історико-краєзнавчій літературі до цього часу не з'являлися публікації з цієї тематики, але це були лише окремі невеликі за обсягом статті чи повідомлення. У цьому контексті варто звернути увагу на розділ «Маловисківський район» фундаментальної праці «Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область», виданої у 1972 році, і на роботи найплодовитішого дослідника історії Маловисківщини Григорія Миколайовича Перебийніса.

У 2003 році у збірнику матеріалів обласної конференції «Наш край у XVIII столітті» Г.М. Перебийніс опублікував статтю «Заселення Маловисківщини». Згодом ним був підготовлений відповідний розділ книги «Маловисківський район (історико-краєзнавчий нарис)», а також опублікована праця з історії Малої Виски (мала декілька редакцій). Попри всю наукову цінність, ці публікації, на жаль, мають певну кількість неточностей. Відчувається, що їхньому автору бракувало архівних документів, які він змушений був компенсувати за допомогою інших джерел. Написане Перебийнісом надовго увійшло у свідомість мешканців нашого краю як неспростовна істина. Особливо це стосується такого важливого питання в історії Маловисківщини, як нібито виникнення у 1752 році її сучасного адміністративного центру – міста Мала Виска. Шкода, що Г.М. Перебийніс, вказуючи у своїй книзі про історію Малої Виски, що вона була заснована у 1752 році, не посилається на жодні дослідження чи архівні документи. Відтак, можна лише здогадуватися, звідки автор взяв саме цю дату виникнення міста. Так само викликає деякі питання і поява на теренах нашого краю родини Кудашевих, представники якої у 1768 році нібито стали власниками Малої Виски, отримавши 8 443 десятин землі та 918 жителів. Це твердження, а також помилкова версія, що місто тривалий час офіційно називалося Кудашевим, очевидно, вперше з'явилися у згаданій книзі «Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область», після чого були розтиражовані численними науковими і науково-популярними публікаціями. Але якщо дослідниками хоча б були здійснені спроби з'ясувати час і обставини виникнення Малої Виски, то початкова історія більшості інших населених пунктів Маловисківщини залишається невідомою. Хоча кожне село має щонайменше одну, а то й декілька красивих легенд, які за відсутності достовірної інформації стають ледве не офіційними версіями його виникнення. У цій книзі легенд немає.

Власне, увазі читачів пропонується дослідження, яке написано на основі документів, котрі зберігаються у державних архівах Кіровоградської, Одеської та Херсонської областей, а також у деяких закордонних архівосховищах. Окрім цього, опрацьована значна кількість різнопланових документів та матеріалів з цих та інших архівів, які нині опубліковані у збірниках та наукових роботах. Архівні джерела суттєво доповнює використана автором історична і краєзнавча література. Поряд із авторським текстом у книзі досить часто цитуються витяги з архівних документів, стиль і правопис яких повністю збережено.

Незважаючи на наявність підрядкових бібліографічних посилань, у кінці книги розміщено загальний список використаних джерел та літератури, який покликаний допомогти допитливому читачу чи досліднику, котрий забажає поглибити свої знання з обраної теми.

Хронологічно книга охоплює період XVIII ст., однак в окремих випадках, коли цього вимагає логічне завершення розповіді про певний епізод з історії Маловисківщини, автор виходить за встановлені часові рамки. Це ж можна сказати і про територію, яка описується у книзі. Основна увага зосереджена, звичайно, на території Маловисківщини в сучасних її адміністративних межах. Але за необхідності коротко розповідається про населені пункти, які

розташовані на суміжних з нашим краєм землях, а також про діяльність певних осіб до того, як вони з'явилися на Маловисківщині.

З огляду на те, що після ліквідації у 1764 році Нової Сербії і Новослобідського козацького полку адміністративно-територіальна приналежність нашого краю протягом другої половини XVIII століття постійно змінювалася, то основою тематичної структури даного дослідження було обрано перебування тих чи інших частин сучасної Маловисківщини у складі поселених полків: Чорного, Сербського і Молдавського гусарських та Єлисаветградського пікінерського. На нашу думку, це є виправданим ще й через те, що більшість населених пунктів були засновані внаслідок отримання на теренах Маловисківщини службовцями вказаних полків земельних наділів під заселення слобід. Це, однак, не стосується першого розділу книги про господарське освоєння Маловисківщини в доновосербські часи, а також розділу про релігійно-церковне життя нашого краю в другій половині XVIII століття. Тут інформація подана без прив'язки до того чи іншого поселеного полку.

Період XVIII століття для Маловисківщини є одним із ключових етапів її історичного розвитку. Бо саме у цей час землі нашого краю починають активно освоюватися і заселятися. Виникає більшість сучасних населених пунктів. Тому, власне кажучи, у цій книжці обставинам і часу виникнення поселень на Маловисківщині приділено найбільше уваги, адже, на думку автора, це є одним із найважливіших питань в історії будь-якого села чи міста. Однак відзначимо, що читачам не слід сприймати все написане як беззаперечну істину. Оскільки зовсім не виключено, що через часову віддаленість досліджуваного періоду, а відтак незначну кількість документів, які збереглися до наших днів і доступні автору, під час опису подій або початкової історії якогось населеного пункту допущені помилки. Автор буде лише вдячний, якщо хтось із дослідників чи просто небайдужих читачів вкаже на виявлені неточності.

За допомогу в написанні книги автор щиро дякує працівникам обласного відділення пошуково-видавничого агентства «Книга Пам'яті України», Державного архіву Кіровоградської області та обласного краєзнавчого музею. Окрема подяка висловлюється викладачам Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, кандидатам історичних наук Олександрі Ковалькову та Олександрі Чорному, молодшому науковому співробітнику відділу історії обласного краєзнавчого музею Валентині Дацькій, краєзнавцю з Новомиргорода Петру Озерову, вчителям історії з Мануйлівки Петру Постолуку та з Малої Виски Олені Мазур, родині Бердників з Великої Виски. Також хотілося б подякувати усім професійним історикам і краєзнавцям, які у різний час і різним чином досліджували та сприяли дослідженню історії Маловисківщини і напрацювання котрих були використані під час підготовки цієї книги. Автор сподівається, що вона знайде свого допитливого читача і стане його посильним вкладом у пізнання історії рідного краю.

Розділ І. Господарське освоєння і заселення території Маловисківщини у першій половині XVIII століття

Протягом другої половини XVII – першої половини XVIII ст. частина українських земель, на яких завдяки старанням козацького гетьмана Богдана Хмельницького постала незалежна Українська держава, поступово, у ході різних історичних подій увійшла до складу Російської імперії.

У 1739 р. між Російською та Османською імперіями було підписано Белградський мирний договір, за умовами якого Запорозькі вольності були остаточно приєднані до складу Росії. Після цього імператриця Анна Іоаннівна дала дозвіл на відновлення Запорізької Січі (була зруйнована 14 травня 1709 р. згідно з наказом царя Петра I за підтримку запорожцями переходу гетьмана Івана Мазепи на бік шведського короля Карла XII). Землі відновленої Нової Січі були поділені на нові адміністративно-територіальні одиниці – паланки. Територія Маловисківщини увійшла до Бугогардівської паланки.

У першій половині XVIII ст. розпочинається активне заселення Кіровоградщини. У цей час на терени сучасної області масово переселяються безземельні та малоземельні селяни з лівобережної Гетьманщини. Перейшовши вброд р. Дніпро, південніше Кременчука, вони здебільшого самовільно, без будь-яких офіційних дозволів селяться на території сучасних Світловодського, Онуфріївського, Олександрійського, Знам'янського, Олександрівського, Новомиргородського, Добровеличківського та Новоархангельського районів. Ці землі упродовж першої половини XVIII ст. офіційно називалися «Задніпрськими місцями»¹.

З 30-х років XVIII ст. розпочинається офіційна колонізація Задніпров'я. Особливе місце в його освоєнні належить козакам і селянам з Миргородського та Полтавського полків. Керували цим процесом Київський генерал-губернатор Йоган-Бернгар Вейсбах та полковник миргородського полку Василь Капніст.

Заснуванням нових поселень у Задніпров'ї займалися осадчі – люди, які вербували і виводили селян з Гетьманщини або територій, підконтрольних Речі Посполитій з метою поселення їх на землях, що підлягали освоєнню. Внаслідок успішної діяльності осадчих разом із миргородським полковником В. Капністом на землях від Дніпра до Синюхи виникла велика кількість населених пунктів. Станом на 1745 р. у Задніпрських місцях нараховувалося 2 міста (Крилів і Архангелогород), 13 сіл, 29 слобід і 133 хутори².

Офіційно Задніпров'я підпорядковувалося адміністрації Миргородського полку і поділялося на декілька сотень. Найбільшою за територією була утворена у 1748 р. Архангелогородська сотня (адміністративний центр – сучасний Новоархангельськ), до якої входила північна частина нинішньої Маловисківщини. Судячи з наявних документальних і картографічних даних територія цієї сотні була заселена набагато менше від територій інших сотень, особливо тих, які охоплювали землі Задніпров'я ближче до р. Дніпро.

Станом на 1752 р. в Архангелогородській сотні, окрім її центру – Архангелогорода, були два села – Новий Миргород і Петровий Острів, слобода Ольховатка біля однойменної балки, хутори архангелогородських козаків Грицька Слюсара неподалік балки Грузької і Дениса Улченка та хутори петроострівських козаків Яцька Юртака і Тимора Вечорки³.

У 1746 р. миргородський полковник Василь Капніст звітував російському Сенату, що в Архангелогороді і Петровому Острові проживає 78 козаків і 227 селян⁴.

Інші дані про кількість населення вказаних поселень подає історик Володимир Кабузан. У своєму ґрунтовному дослідженні про заселення Центральної і Південної України у XVIII –

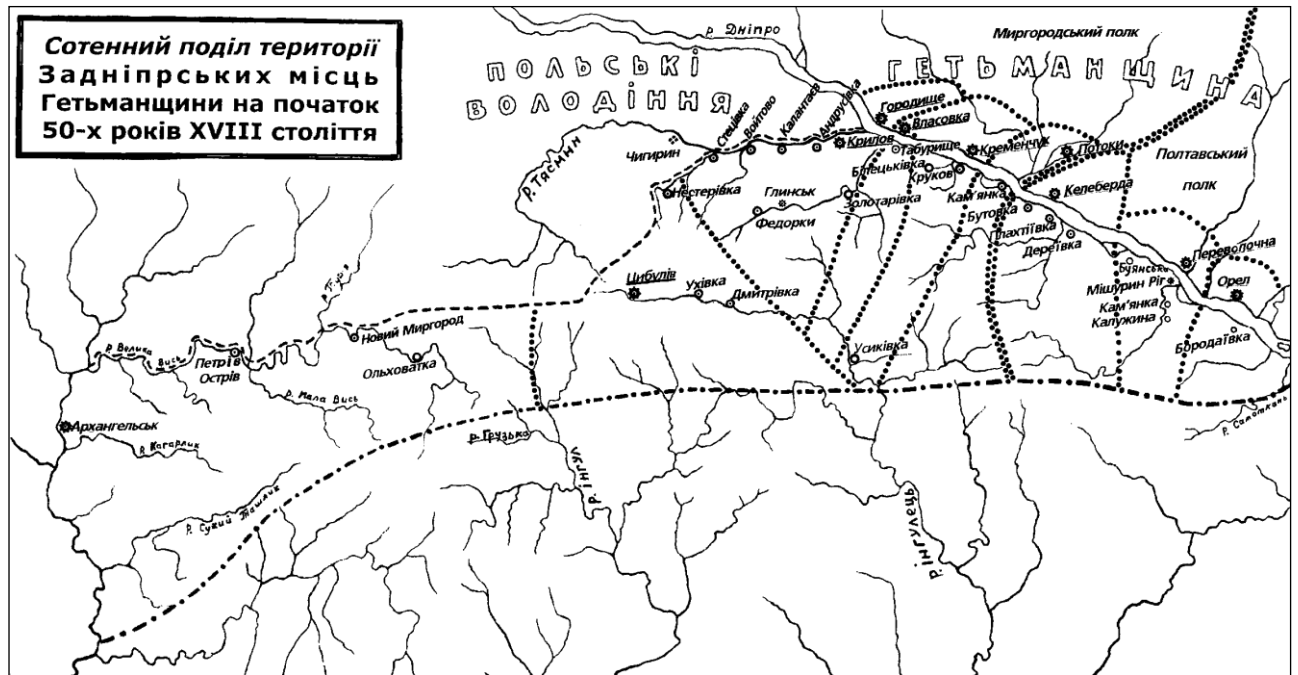
¹ Чорний О.В. Заселення Задніпрських місць у першій половині XVIII ст. // Кіровоградщина. Історія рідного краю: навч. посіб. / за ред. І.А. Козир. – Кіровоград, 2012. – С. 73.

² Чорний О.В. Заселення Задніпрських місць у першій половині XVIII ст... – С. 74 – 75.

³ Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст. – К., 2003. – С. 8.

⁴ Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734 – 1775). – Мюнхен, 1960. – Ч. I. – С. 42.

першій половині XIX ст. він вказує, що у 1745 р. у Петровому Острові було 63 козацьких дворів та 189 козаків, а в Архангелогороді – 127 козацьких дворів і 381 козак⁵.

Карта сотенного поділу території
Задніпських місць Гетьманщини на початок 50-х років XVIII ст.
Із книги А.В. Пивовара «Поселення задніпських місць до утворення Нової Сербії
в документах середини XVIII століття»

Згідно із ревізією задніпських сотень Миргородського полку, на кінець 1752 р. у Новому Миргороді нараховувалось 41 сім'я, у Петровому Острові – 3 двори і 56 сімей, в Ольховатці – 9 сімей. Окрім цього, є відомості, що у м. Архангелогород було щонайменше 60 дворів (близько 120 сімей), а у Новому Миргороді і Петровому Острові – до 20 дворів виборних козаків⁶.

На початку 1752 р. сотник Олександр Попатенко підготував і направив до канцелярії Миргородського полку опис Архангелогородської сотні. У цьому описі, крім населених пунктів, вказується також кількість наявних на території сотні пасік, а також місце їх розташування з прив'язкою до природних об'єктів – річок, балок, байраків тощо. У документі згадується також територія сучасної Маловисківщини. Так, у Хмелевом байраці розташовувалася пасіка петроострівського козака Шадловського, а у байраці Росоховатий – пасіка архангелогородського козака Василя Чорного.

Неподалік витоків р. Мала Вись, у байраці Ясеновому, була пасіка Києво-Видубицького монастиря, а трохи далі, у байраці Густому – пасіка київського золотоверхого Михайлівського монастиря. Байрак Ясеновий розташовувався між сучасними селами Олексіївка та Велика Виска, а Густий байрак – трохи західніше, між нинішніми Лозуваткою, Олександрівкою та Олексіївкою.

У 1754 р. генерал-майор Іван Глебов у зв'язку із збільшенням випадків появи монахів у прикордонних районах і на території Нової Сербії, які нібито прямували до монастирських пасік, звертався до Київського митрополита із запитом щодо дійсної наявності тут таких хуторів і пасік. 24 травня 1754 р. Києво-Видубицький монастир повідомляв, що одна із його пасік знаходиться «...в Российской державе в буераке прозываемом Ясеновом в которой

⁵ Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719 – 1858 гг.). – М., 1976. – С. 79.

⁶ Пивовар А.В. Поселення задніпських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 115.

прибывают монахи Зосим и Питирим». Інформацію надав також Київський золотoverхий Михайлівський монастир, керівництво якого зазначило про наявність пасіки *«...за границей польскою на земле Российской близ Новой Сербии в урочищи прозываемом Густой байрак»*⁷.

На р. Велика Вись розташовувалася слобода Ольховатка (нині – с. Панчеве Новомиргородського району), від якої до верхів'я річки простягався байрак Власівський. У цьому байраці діяла пасіка Івана Чорноліса із хутора Цибулів, яка належала графу Олексію Розумовському, брату останнього гетьмана українського козацтва Кирила Розумовського. Відомо, що граф О. Розумовський отримав землі під Цибулівом у 40-х роках XVIII ст. У 1750 р. його хутір побіжно згадується у справі про напад гайдамаків на Цибулів⁸.

Поруч із Власівським байраком був байрак Куренний або Курячий, який межував безпосередньо із сучасним селом Велика Виска. У Куренному байраці пасіку тримав новомиргородський сотник Іван Обломея.

У верхів'ях р. Велика Вись знаходилися два байраки: Довгенький, у якому розташовувалася пасіка новомиргородського козака Олексі Лебединця та порожній байрак, який мав назву Шамров⁹.

Переконалим свідченням того, що околиці сучасного села Велика Виска були економічно освоєні ще у першій половині XVIII ст., є згадки про виготовлення тут у цей час селітри. Так, вчений-природознавець, академік Петербурзької Академії наук Йоган-Антон Гільденштедт, мандруючи у 1774 р. тогочасною Єлисаветградською провінцією, зупинявся у слободі Вись і у своїх подорожніх записках відмітив, що неподалік слободи, десь на відстані двох кілометрів, розташовуються селітряні пагорби¹⁰. Документально підтверджено, що селітряні промисли у верхів'ях Висі ще на початку XVIII ст. належали миргородському полковнику Данилу Апостолу. Саме тут на карті Данила де Боскета 1745 року позначена Миргородська могила, яка, схоже, використовувалася для ведення селітряного промислу.

Згадки про те, що у верхів'ях р. Вись були селітряні промисли, які належали миргородському полковнику (1682 – 1686 рр., 1693 – 1727 рр.) та гетьману українського козацтва (1727 – 1734 рр.) Данилу Апостолу, знаходимо у документах про передачу у 1752 р. його спадкоємних земель у володіння його сина – лубенського полковника Петра Апостола. У матеріалах справи містяться результати опитування деяких старожилів, що пам'ятали, які володіння мав колишній гетьман і де вони розташовувалися. Так, житель м. Кременчук (нині – Полтавської області), шістдесятирічний Микита Шульга під час опитування говорив, що він разом зі служителем Данила Апостола Захаром Литвином їздив до верхів'я Висі, де виготовлялася селітра. Метою мандрівки М. Шульги, поміж іншого, було бажання відвідати свого батька, який якраз перебував у тамтешніх місцях, займаючись заготівлею звірини для потреб двору Д. Апостола.

Із свідчень Микити Шульги:

*«...еден майдан (місце селітряного промислу – авт.) в осьми казанах бил над речкою Виссю, в котором и церковь била, и провз то лето и зиму всегда било два, един еромонах Филарет, а другой монах, имени его не ведает, живали на коште его же, Апостола, чрез три года. К которому заводу били поменние могилы, една на вершине Ташлика, а другая на вершине Сугаклеи, с коих луг било делают и в тот майдан возят, а разстоянием от майдану, една, что на Ташлику, верст больше семи, а другая на Сугаклеи, верст з шесть»*¹¹.

⁷ Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 134.

⁸ Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734 – 1775). – Ч. I... – С. 47.

⁹ Опись Заднепрских мест сотни Архангелогородской на сколько верст земли имеется в долготу и широту и на той земле сколько населений местечок, сел и деревень, футоров и при яких урочищах, о том значит по сим, «1752» году марта «10» дня // Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 134.

¹⁰ Гільденштедт Й.-А. Подорож Єлисаветградською провінцією 1774 року / Упорядник А.В. Пивовар. – К., 2005. – С. 20.

¹¹ Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 197 – 198.

Фрагмент карти Задніпрських місць Данила де Боскета 1745 р.
з позначеними у верхів'ях річок Плетений і Чорний Ташлик та Вись
Миргородської могили і могили Холявина (Халядника)
*Із книги А.В. Пивовара «Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії
в документах середини XVIII століття»*

Карта Задніпрських місць, виконана Данилом де Боскетом у 1745 р., є одним з перших картографічних зображень, де представлена територія Маловисківщини середини XVIII ст. Окрім позначених у верхів'ях річок Плетений Ташлик і Вись, Миргородської могили та могили Холявина на карті вказується про розташування неподалік витоків Кільтені байраку Хмельового. Також важливо відзначити, що сучасна річка Мала Вись в описі карти де Боскета названа Вискою, а Велика Вись йменується Висю¹². Незмінним це залишається і на карті Нової Сербії 1752 р. Як зазначають дослідники, більш за все, при складанні цієї карти були використані результати картографування, виконані у 1745 р. Данилом де Боскетом з тією відмінністю, що долини річок Висі і Виски, подані на карті де Боскета у досить звуженому варіанті, на карті 1752 р. описуються повніше.

Так, на карті Нової Сербії 1752 р. у вершині р. Кільтець позначені байраки Хмелевий та Кільтець, на р. Виска – балка Копенковата, далі – р. Свинарка, а у верхів'ї Виски – байрак Густий. У вершині р. Вись вказані байраки Власівський та Довгенький і Миргородська могила¹³.

Отже, можна зробити висновок, що територія нинішньої Маловисківщини на середину XVIII ст. була частково економічно освоєною. Козаки із Нового Миргороду і Петрового Острову Архангелогородської сотні, а також люди з інших територій мали тут свої пасіки, очевидно, непогано орієнтувалися на місцевості нашого краю, знали його природні особливості. Загалом це спростовує твердження про те, що територія нашого краю починає освоюватися і заселятися лише з появою тут у 1752 році новосербських колоністів.

¹² Опис карти Задніпрських місць Данила де Боскета 1745 року (мовою оригіналу) // Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 189.

¹³ Опис карти Нової Сербії 1752 року // Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 217.

Розділ II. Північні території сучасної Маловисківщини у складі Нової Сербії (1752 – 1764 рр.). Початок історії Малої Виски

У середині XVIII ст. декілька указів вищого керівництва Російської імперії започаткували переселення на терени Кіровоградщини сербів та представників інших балканських народів і поклали кінець пануванню козаків та жителів Архангелогородської сотні Миргородського полку на землях сучасної Маловисківщини.

Серби, які мешкали в Австрійській імперії, щоб уникнути різноманітних утисків з боку тамтешнього уряду, неодноразово зверталися до керівництва Російської імперії з проханням переселитися на її територію. Так, у грудні 1750 р. полковник Іван Самійлович Хорват разом з іншими сербськими офіцерами звернувся до російського посла у Відні (нині – столиця Республіки Австрія) Михайла Павловича Бестужева-Рюміна з ініціативою набору православного населення до кількох полків та їхнє переселення до Російської імперії для військової служби. 22 травня 1751 р. М.П. Бестужев-Рюмін у реляції до імператриці Єлисавети Петрівни повідомив про намір сербів перейти на російську службу і зазначав, що полковник І. Хорват та інші сербські військові командири бажають назавжди залишитись у російському підданстві та просять відвести їм землі для поселення.

Під час перемов з Бестужевим-Рюмінім полковник Хорват запевняв, що організує для переселення до Російської імперії гусарський полк чисельністю 1 тис. осіб і за власний кошт забезпечить солдатів мундирами, амуніцією та кіньми, а також повністю покрити витрати на їхній переїзд. Також сербський полковник запропонував російському послу набрати з людей православного віросповідання для переселення ще один полк регулярних пандурів (піхотинців) чисельністю 2 тис. осіб, але вже просив відшкодувати йому кошти, витрачені на його організацію. Для себе Хорват просив надати йому чин генерал-майора та пожиттєве командування одним із полків, яке мало перейти і до його дітей¹⁴.

У липні 1751 р. імператриця Єлисавета Петрівна схвалила пропозиції Хорвата. Окрім солдатів чисельністю достатньою для формування двох полків, імператриця дозволила переселення й усіх інших охочих представників сербського народу «як єдиновірних» з населенням імперії. Сербам було наказано прибути до Києва і з'явитись до місцевого генерал-губернатора для сприяння в поселенні і подальших вказівок. На цей час сербський полковник вже отримав дозвіл на переселення від влади Австрійської імперії.

Перша група сербських переселенців (218 осіб) на чолі з Іваном Хорватом, прибула до Києва 10 жовтня 1751 року. Для переселенців російський уряд виділив окрему територію, котра отримала назву Нова Сербія, і являла собою ряд захищених шанцями (земляними укріпленнями) поселень та охоплювала територію між річками Синюха і Дніпро, будучи на півночі обмежена польським кордоном, який проходив по річках Велика Вись і Тясмин, а на півдні – прямою лінією від гирла річки Кагарлик (притоки річки Синюха) до гирла Омельника (притоки Дніпра). Власне, це була вже частково заселена і освоєна територія Задніпрських місць Миргородського і Полтавського полків Гетьманщини.

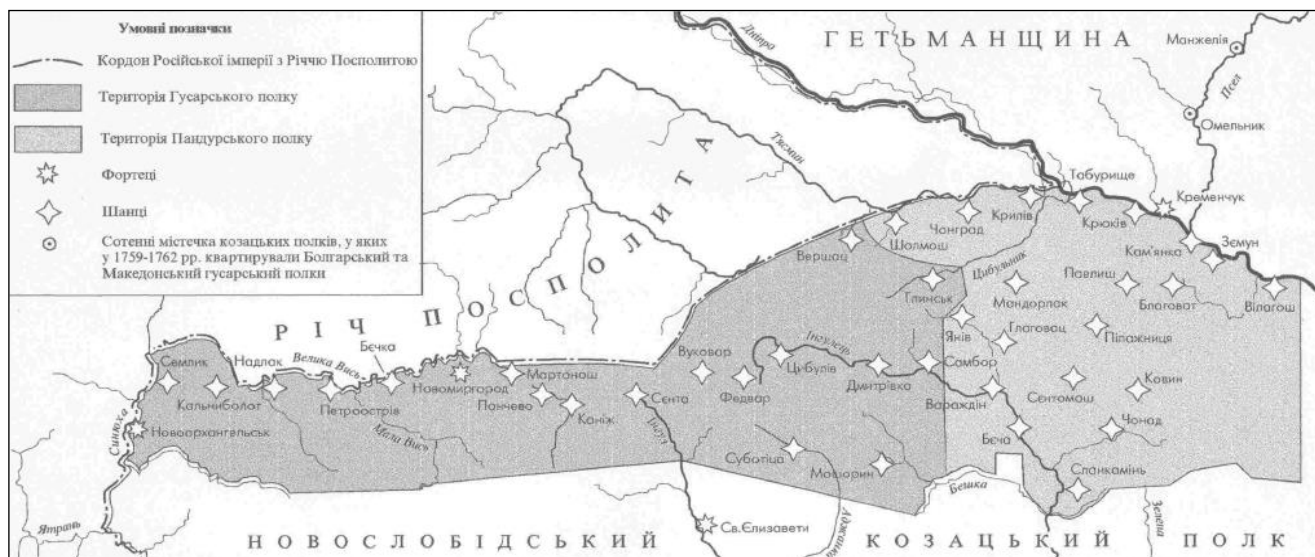
Етнічний склад мешканців Нової Сербії був дуже різноманітний – серби, волохи, молдовани, чорногорці, македонці, боснійці, болгари, угорці та інші національності.

Адміністративним центром та місцем розміщення командування Нової Сербії був Новомиргород. Нова Сербія підпорядковувалася безпосередньо російському Сенату та Київському генерал-губернатору, а на місці влада над нею поділялася між трьома начальниками: російським головним командиром Нової Сербії, командиром Новосербського корпусу генерал-лейтенантом Іваном Хорватом та комендантом фортеці імені Святої Єлисавети.

На теренах Нової Сербії розташовувався Новосербський корпус, який спочатку мав два полки – Гусарський (кінний) та Пандурський (піший). Обидва новосербські полки склалися з 20 рот, які мали свої адміністративні центри і займали визначені для них території. У 1759 р.

¹⁴ Ганул А.М. Адміністративно-господарська діяльність генерала Івана Хорвата в Новій Сербії (1751 – 1786). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2018. – С. 62 – 63.

штат корпусу було збільшено за рахунок утворення Новомиргородського гарнізону, а також двох новозформованих польових гусарських полків – Болгарського та Македонського.

Карта Нової Сербії (1752 – 1764 рр.).

Із книги В.І. Мільчева «Болгарські переселенці на півдні України. 1724 – 1800 рр.»

Північна частина теперішньої Маловисківщини входила до складу Гусарського полку, який також часто в історичній літературі називається Гусарським Хорватовим полком, оскільки ним тривалий час командував генерал-майор (з жовтня 1752 р.) Іван Хорват. Інша частина нашого краю, та, що на південь від сучасних сіл Хмельове, Розсохуватка, Олексіївка та Мар'янівка входила до створеного у 1753 р. Новослобідського козацького полку. Зауважимо, що це є, скоріш, умовний кордон, бо у різний час межі Нової Сербії у зоні Гусарського полку зазнавали певних змін, головним чином розширювались на південь. Так, 4 грудня 1755 р. російський Сенат видав указ про створення за проектом І. Хорвата Новомиргородського гарнізону чисельністю в 100 гренадерів та 200 мушкетерів. Було вирішено, що цей гарнізон займатиме територію шириною у 8 верст поза межами Нової Сербії, на землях Новослобідського полку. Згодом від цього полку були відмежовані частина територій Новоархангельської, Тишківської, Красної та Плетеноташлицької слобід. За сучасним межуванням до земельної дачі Новомиргородського гарнізону увійшла південно-західна частина Маловисківщини. З часом розміри дачі гарнізону змінювались у залежності від кількості його особового складу.

Як зазначалося, Гусарський полк Нової Сербії поділявся на 20 рот. За допомогою карти цього полку 1759 року¹⁵ маємо змогу визначити, які конкретно території Маловисківщини входили до тієї чи іншої роти. Отже, територія, на якій нині розташовуються села Якимівка, Нововознесенка та Березівка, належала до 4-ї роти (адміністративний центр – шанець Надлак). Поміж інших позначених у межах цієї роти байраків, привертає увагу байрак Чернечий, вказаний на місці, де зараз знаходиться с. Якимівка. Даний факт беззаперечно свідчить про те, що саме від назви цього байрака походить одне із найменувань Якимівки – Чернече.

Нинішні села Копанки, Гаївка (Ерделівка) і, вочевидь, Хмельове входили до 3-ї роти (адміністративний центр – шанець Петроострів) Гусарського полку, яка займала територію у 19 387 десятин¹⁶. У межах цієї роти позначені балка Копенковата та байрак Хмелевой (від

¹⁵ Карта Новой Сербии с показанием размежевания гусарского Хорватова полка поротно, и поселения шанцев обоих полков, также и казацкого Слободского поселения, составлена и заверена генерал-лейтенантом Иваном Хорватом в 1759 году. – Российский государственный военно-исторический архив. – Ф. 846. – Оп. 16. – Д. 26034.

¹⁶ Цвижба Л.И. Картографические документы по истории Новой Сербии в фондах Российского государственного военно-исторического архива // Сеоба Срба у Руско царство половином 18 века: Зборник радова са Међународног научног скупа у Новом Саду. – Нови Сад: Српско-украјинско друштво: Архив Војводине: Музеј града Новог Сада, 2005. – С. 453.

якого походить назва села Хмельове), а також у її південній частині, у басейні р. Кільтені відмежована земля офіцерам полку та церковнослужителям.

Частина Маловисківщини, на якій тепер розміщуються такі населені пункти, як Миролобівка, Первомайське, Краснопілка, Димине та Лозуватка перебували у складі 2-ї роти (адміністративний центр – шанець Печка (нині – с. Коробчино Новомиргородського району)), площа якої становила 19 665 дес. Окрім річки Малої Висі на землях роти позначена р. Свинарка. У верхів'ї останньої вказані земельні дачі поручика, капітана та прапорщика. Біля витоків р. Мала Лозуватка позначена дача церковна. На південь від цих відмежованих земель починалася дача під Новомиргородський гарнізон, на якій позначений байрак Розсоховатий, а біля нього невідомий населений пункт. Можливо, це був форпост, адже поруч пролягала дорога, яка сполучала адміністративний центр 7-ї роти шанець Архангельський з фортецею імені Святої Єлисавети. Ця дорога проходила через слободу Вись Новослобідського козацького полку.

Територія між теперішніми селами Олексіївка і Мар'янівка входила до 8-ї роти (адміністративний центр – шанець Мартоноша) Гусарського полку і була відмежована під церковну та офіцерські земельні дачі. Тут позначений байрак Чорноліський та частина дороги з Новомиргорода до фортеці імені Святої Єлисавети.

До 9-ї роти (адміністративний центр – шанець Панчеве) належала північно-східна частина Маловисківщини, на якій зараз розташовані села Мар'янівка, Павлівка, Матусівка, Вись, Заріччя та Ковалівка.

Велика частина Маловисківщини з містом Мала Виска і селами Паліївка, Олександрівка, Мануйлівка, Олексіївка та Лутківка належала до 1-ї роти (адміністративний центр – шанець Новомиргород, площа 9 760 дес.) Гусарського полку Нової Сербії. На території нашого краю, яка входила до цієї роти, позначені наступні байраки: у вершині р. Мала Вись байрак Ясеновий, на захід від нього – Густі байраки, поруч з ними – байрак Дубовин, а неподалік верхів'я р. Велика Вись – байрак Куренний. У верхів'ї річок Плетений Ташлик і Велика Вись була земельна дача офіцерів 1-ї роти та Новомиргородського гарнізону, а також священика.

У межах 1-ї роти Гусарського полку значні земельні володіння мав командир Новосербського корпусу генерал-лейтенант Іван Хорват. Його земельна дача повністю розташовувалася на території сучасної Маловисківщини, охоплюючи такі нинішні населені пункти, як Краснопілку, Малу Виску, Паліївку, Мануйлівку, Лутківку та Олексіївку. У північно-східній частині дачі І. Хорвата позначено байрак Повалев, від назви якого, вочевидь, походить найменування теперішнього села Паліївка. Поблизу байрака Повалева на карті позначена дорога, яка проходила через слободу Вись Новослобідського полку і сполучала шанець Новомиргород і фортецю імені Святої Єлисавети.

Західніше байрака Повалева, у межах земельної дачі Хорвата, позначений хутір, розташування якого співпадає із розташуванням сучасної Малої Виски. У документах цей хутір фігурує під назвою – Хорватова Виска. На одній із карт Нової Сербії і Новослобідського козацького полку, яка була підготовлена італійцем Річчі Дзанноні і датується 1772 р., хоча дослідники відмічають, що її основу склали карти 1760-х років, на тій території, яку нині займає Мала Виска, позначений редут чи інший військовий об'єкт під назвою Січ Генерала. А в матеріалах Канцелярії Новосербського корпусу згадується, що наприкінці листопада 1762 р. для охорони лісу в Густих байраках на хуторі генерала Хорвата при Малій Висі була розміщена спеціальна гусарська команда на чолі з унтер-офіцером.

Як зазначено на карті Гусарського полку 1759 р., повз цей хутір пролягав шлях із адміністративного центру 1-ї роти та всієї Нової Сербії шанця Новомиргорода до сотенної слободи Новослобідського козацького полку Плетеного Ташлика. Конфігурація цього шляху практично співпадає з сучасною дорогою, яка проходить через Малу Виску та Олександрівку і сполучає вже нинішні Новомиргород та Плетений Ташлик.

Земельна дача генерал-лейтенанта Івана Хорвата
на фрагменті карти Гусарського полку Нової Сербії 1759 року.
Із фондів Російського державного військово-історичного архіву

Отже, нинішнє місто Мала Виска було засноване у другій половині 50-х років XVIII століття. Його виникнення безпосередньо пов'язане із заснуванням командиром Гусарського полку та Новосербського корпусу генерал-лейтенантом Іваном Самійловичем Хорватом у цій місцевості, яка йому належала, хутора, котрий пізніше перетворився на слободу з назвою Хорватова Виска.

Таким чином, запропонована педагогом-краєзнавцем Григорієм Миколайовичем Перебийнісом ще на початку 1990-х років версія, що Мала Виска була заснована у 1752 р., не відповідає дійсності¹⁷. Так само непереконливим є твердження ще одного краєзнавця Володимира Кузьмовича Топчія, який, опираючись на спогади старожилів, відстоював думку про те, що на території нинішнього міста у XVIII ст. розташовувався хутір козака Никодима, з якого нібито й починається історія Малої Виски¹⁸. Також зовсім не можна погодитися із позицією краєзнавця з Кропивницького Юрія Миколайовича Матівоса, який у статті «Різні долі двох Висок» необґрунтовано пише, що Мала Виска була заснована жителями Великої Виски, які начебто «...на заманливі обіцянки уряду про надання переселенцям значних пільг перебралися на береги невеличкої річки за 30 верст від своєї рідної слободи. Річку назвали Малою Виссю, оскільки вона не йшла ні в яке порівняння з тією, яку переселенці залишили, а нове місце проживання нарекли, відповідно, Малою Вискою»¹⁹.

¹⁷ Перебийніс Г.М. Мала Виска (до 240-річчя заснування міста). – Мала Виска, 1992. – С. 5-6; Перебийніс Г.М. Мала Виска (Історико-краєзнавчий нарис). – Кіровоград, 2000. – С. 19.

¹⁸ Сіренко С. Володимир Кузьмович Топчій сучасний літописець Малої Виски // Краєзнавчий вісник Кіровоградщини. – Випуск IV: Спеціальний випуск з нагоди 20-річчя Кіровоградської обласної організації Національної спілки краєзнавців України та 85-річчя Національної спілки краєзнавців України. – Кіровоград, 2009. – С. 179.

¹⁹ Матівос Ю.М. Різні долі двох Висок // Сільське життя плюс. – 2008. – 14 серпня.

Звернемо увагу, що хутір генерал-лейтенанта Івана Хорвата, який поклав початок історії сучасної Малої Виски, від самого початку називався Вискою або Хорватовою Вискою. Для підтвердження сказаного наведемо інформацію із декількох документів канцелярії Новосербського корпусу. Так, у середині 1761 р. у с. Капустине Смоленської губернії (нині – Смоленської області Російської Федерації) отаманом Стогнієм була затримана дружина обивателя слободи Виска Юхима Коваля. Власником слободи Виска вказаний генерал-лейтенант Іван Хорват²⁰. Окрім інформації про назву хутора, бачимо, що у ньому були постійні мешканці, у даному випадку родина Ковалів. Також, як було вже зазначено, у фонді канцелярії Новосербського корпусу зберігається справа про розміщення у 1762 р. на хуторі Хорвата військових для охорони лісу у Густих байраках. Прочитуємо назву цієї справи мовою оригіналу:

«О определении при ундер афциере гусар шести человек для охранения лесной дачи густых боераков к недопущению ко опустошению и о бытии им на квартирах в Виском хуторе (виділено – авт.) господина генерал лейтенанта Хорвата»²¹.

Назва «Виска» походить від найменування річки, на якій розташовувався хутір Хорвата, адже в описах Архангелогородської сотні Миргородського полку 1752 р. та карт Нової Сербії 1750-х років вона названа не Малою Виссю, як зараз, а саме Вискою²².

Наприкінці 50-х – на початку 60-х років XVIII ст. хутір генерал-лейтенанта Івана Хорвата або слобода Хорватова Виска у документах згадується у контексті діяльності на території Нової Сербії, Новослобідського козацького полку та Речі Посполитої гайдамаків – учасників соціального та релігійного руху на Правобережній Україні. Так, є підстави вважати, що Іван Хорват використовував цей хутір, як своєрідний збірний пункт для гайдамаків, які за його наказом діяли на теренах Речі Посполитої. За словами дослідників, ставлення командира Новосербського корпусу до гайдамацького руху було двояким. З однієї сторони він закликав боротися з гайдамацькими загонами на теренах Нової Сербії, а з іншої, – сприяв їхній діяльності на теренах Речі Посполитої. Дослідники відмічають, що Хорват координував та спрямовував окремі формування гайдамаків у Новій Сербії, водночас вороже ставлячись до тих загонів, які йому були не підвладні²³.

Слобода Хорватова Виска фігурує у протоколі допиту гайдамаки Василя Винниченка – російського підданого, колишнього робітника цегельного заводу у Новомиргороді, схопленого поляками восени 1757 р. На допиті військовим судом він засвідчив, що вербування охочих до наживи новачків серед найманих робітників, таких, як він сам, здійснювалось через комісара Новосербського корпусу, а за сумісництвом власника цегельного заводу, Василя Акацатова. Збір і формування гайдамацької ватаги відбувалось на хуторі генерал-лейтенанта Івана Хорвата. Вогнепальну і холодну зброю та коней новоспечені гайдамаки теж отримували від комісара В. Акацатова. Керівником гайдамацького загону був запорожець Шрам із Личаківського куреня. Основу загону складали декілька запорізьких козаків, решта були новачками, як і сам Винниченко. Учасниками цієї гайдамацької ватаги були, поміж інших, уродженці слобід Висі та Плетеного Ташлику Новослобідського полку. Всього у загоні був 21 чоловік. Протягом липня – вересня 1757 р. керована Шрамом ватага гайдамаків кілька разів здійснила рейд на терени Речі Посполитої, грабуючи там корчмарів-

²⁰ Опис фонду Новосербського корпусу // Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посулько // Джерела з історії Південної України. – Т. 7. – Запоріжжя, 2005. – С. 197.

²¹ Опис фонду Новосербського корпусу // Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посулько // Джерела з історії Південної України. – Т. 7... – С. 237.

²² Опись Заднепрских мест сотни Архангелогородской на сколько верст земли имеется в долготу и широту и на той земле сколько населений местечок, сел и деревень, футоров и при яких урочищах, о том значит по сим, «1752» году марта «10» дня // Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 134; Опис карти Задніпрських місць Данила де Боскета 1745 року (мовою оригіналу) // Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 189; Опис карти Нової Сербії 1752 року // Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 217.

²³ Ганул А.М. Адміністративно-господарська діяльність генерала Івана Хорвата в Новій Сербії (1751 – 1786)... – С. 102 – 103.

євреїв, католицьких і уніатських священиків та звичайних селян. За відповідну долю здобичі новосербський прапорщик-прикордонник у Петроострівському шанці безперешкодно пропускав ватагу і навіть надавав їй тимчасовий прихисток. Свою частку від здобичі отримували І. Хорват, В. Акацатов та інші офіцери Гусарського полку²⁴.

Засновник Малої Виски –
генерал-лейтенант Іван Самійлович Хорват (1722 – 1786 рр.)

Надалі генерал-лейтенант Іван Хорват ще неодноразово використовував гайдамацькі загони у власних корисливих цілях. Власне, зв'язки Хорвата з гайдамаками стали однією із багатьох інших причин, які призвели спочатку до урядового розслідування його діяльності, а згодом – втрати ним посади командира Новосербського корпусу.

Справа у тому, що протягом 1752 – 1764 рр. на організацію і утримання Нової Сербії було виділено величезну суму коштів – 700 000 рублів. Але Нова Сербія не виправдала сподівань російського уряду. Вона так і не стала самодостатньою адміністративною одиницею, а розквартировані на її території полки Новосербського корпусу – реальною військовою силою. Більш того, Нова Сербія замість того, щоб захищати кордони Російської імперії, сама потребувала постійного захисту від зовнішніх загроз. Частину відповідальності за неефективність Нової Сербії несе на собі генерал-лейтенант Іван Хорват. На думку дослідників, діяльність Хорвата на посаді командира Новосербського корпусу наскрізь пронизана невиконанням покладених на нього обов'язків та численними зловживаннями з його сторони. На ті чи інші дії Хорвата до Сенату неодноразово подавалися скарги, за змістом яких проводилося навіть розслідування. Але засновнику Нової Сербії до якогось часу все сходило з рук. Ситуація змінилася, коли імператорський престол Росії зайняла Катерина II. Імператриця вирішила розібратися у справах, пов'язаних з Новою Сербією, з'ясувати, куди були витрачені державні кошти та перевірити діяльність І. Хорвата. Була створена комісія, яка мала провести додаткове розслідування. До складу комісії увійшли генерал-аншеф І.Ф. Глебов, генерал-поручики П.С. Мещерський і О.П. Мельгунов та білгородський воєвода В. Нарішкін.

²⁴ Мільчев В.І. Запорозьке гайдамацтво XVIII століття як традиційний здобичницький промисел козацтва // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2008. – Вип. XXIV. – С. 47 – 48.

Розслідування тривало майже півтора року. Члени комісії постійно скаржилися, що Хорват всіляко затягує слідство, *«на вопросные пункты медлено отвечает и пишет сверх требуемого много излишнего и совсем неподлежащее, к одному только затмению»*. Однак незважаючи на спротив Хорвата, комісія довела справу до завершення і підготувала відповідні висновки щодо його діяльності. У висновках комісії, які були представлені Катерині II 1 травня 1764 р., злочини Хорвата були викладені аж у 16 пунктах. Зокрема, слідством було доведено, що командир Новосербського корпусу використовував державні кошти не за призначенням, присвоював жалування офіцерів і солдат, здійснював незаконні побори із поселенців Нової Сербії, подавав до Сенату *«ложные рапорты о числе людей, через что и получал чины своим малолетним сыновьям»*²⁵.

І справді, за час своєї діяльності Іван Хорват так і не спромігся повністю укомплектувати полки Новосербського корпусу, хоча вищому керівництву звітував про інше. Під час слідства був проведений перепис всього населення Нової Сербії, який виявив, що із 50 028 осіб лише 1 857 осіб були сербами, при цьому це були не лише військові поселенці, але й жінки, старики і діти. Також серед рядових і офіцерів була велика кількість *«неспособных к службе за старостою, дряхлостью, слепотою от рождения и глухотою, малоумием и малолетством»*. Серед малолітніх службовців значилися і три сина Івана Хорвата – чотирнадцятирічний Антон, тринадцятирічний Йосип та одинадцятирічний Іван, які вже на той час мали звання підполковників. Також слідчою комісією достеменно було доведено, що І. Хорват причетний до розкрадання державних коштів у сумі 124 613 рублів²⁶.

Ще під час роботи слідчої комісії, 11 червня 1763 р. імператрицею Катериною II було видано іменний указ Сенату, яким І. Хорвата було відсторонено від управління Новосербським корпусом. Замість Хорвата посаду командира корпусу на постійній основі обійняв генерал-поручик Олексій Мельгунов. Впродовж вересня – листопада 1763 р. І. Хорват подав декілька чолобитних імператриці Катерині II, у яких висловив незадоволення слідством і просив здійснити суд над ним у Санкт-Петербурзі. Однак його прохання не було задоволене і 16 листопада 1763 р. він був переведений з Новомиргорода у фортецю імені Святої Єлисавети, де згодом на засіданнях спеціально створеного суду був повністю визнаний винним і за свої злочини засуджений до смертної кари через повішання²⁷.

1 грудня 1764 р. імператриця Катерина II іменним указом скасувала цей вирок суду та повеліла *«жить ему неисходно на Вологде под воеводским присмотром»*. Таким чином, за свої злочини І. Хорват втратив усі звання та був відправлений у заслання до м. Вологда (нині – центр однойменної області Російської Федерації). Окрім цього, Іван Хорват був позбавлений права власності на всі свої земельні володіння, рухоме і нерухоме майно. Згідно наказу Військової колегії мастки Хорвата перейшли на казенне утримання, а срібний та золотий посуд, діамантові речі, худоба, коні, наявний у селах хліб, двори, млини, крамниці та інше майно були продані з публічного торгу²⁸.

У державне відомство перейшла і слобода Хорватова Виска. Це ознаменувало початок нового етапу в історії Малої Виски та закінчення періоду, пов'язаного із постаттю її засновника і власника, командира Гусарського полку, Новосербського корпусу генерал-лейтенанта Івана Хорвата.

Одночасно із судовим процесом над Хорватом відбулися кардинальні адміністративно-територіальні зміни, пов'язані з ліквідацією Нової Сербії та Новослобідського козацького полку і включення їхньої території до Єлисаветградської провінції Новоросійської губернії.

²⁵ Костяшов Ю.В. Генерал Иван Хорват – сербский авантюрист на русской службе (вторая половина XVIII века) // «Славяноведение». Институт славяноведения РАН. – № 2. – 2012. – С. 39.

²⁶ Костяшов Ю.В. Генерал Иван Хорват – сербский авантюрист на русской службе (вторая половина XVIII века)... – С. 39.

²⁷ Костяшов Ю.В. Генерал Иван Хорват – сербский авантюрист на русской службе (вторая половина XVIII века)... – С. 40.

²⁸ Ганул А.М. Адміністративно-господарська діяльність генерала Івана Хорвата в Новій Сербії (1751 – 1786)... – С. 184.

Розділ III. Південні території Маловисківського району у складі Новослобідського козацького полку (1753 – 1764 рр.). Виникнення Великої Виски, Плетеного Ташлика і Злинки

29 січня 1752 р. уряд Російської імперії видав указ, яким зобов'язував мешканців населених пунктів, котрі виникли під час заселення Задніпрських місць, продати свої будівлі новосербським переселенцям і повернутися на попереднє місце проживання. Однак населення Задніпров'я загалом не повертається назад на Лівобережну Україну, а починає тікати за межі Російської імперії, а також на території, які розташовувалися південніше Нової Сербії. Так, звітуючи у серпні 1753 р. перед Сенатом, головний командир Нової Сербії І.Ф. Глебов і командир Новосербського корпусу І.С. Хорват вказували, що в Архангелогороді, Петровому Острові та інших місцях кількість «безуказного» населення зростає, а втечі за кордон поширюються, так що «никаким образом усмотреть и удержать не можно»²⁹.

Щоб припинити втечі населення за кордон, оскільки край був і так малозаселений, та почати економічне освоєння, а по суті захоплення земель Запорозьких вольностей, російський уряд приймає рішення відвести для поселення українського населення 20-ти верстну зону на південь від Нової Сербії, створивши 18 серпня 1753 р. на цій території Новослобідський козацький полк або Новослобідське козаке поселення.

Загалом створюючи Новослобідський козацький полк, російський уряд переслідував декілька цілей: зупинити втечі українського населення на територію Речі Посполитої і використати його для заселення та господарського освоєння нових земель; створити надійну охорону кордонів від зовнішньої (турки, татари, поляки) та внутрішньої (гайдамаки) загрози; використати територію полку як плацдарм для можливих російсько-турецьких війн та подальшого наступу на територію запорізьких козаків.

Після рішення російського уряду про створення Новослобідського полку розпочинається процес переселення мешканців колишніх Задніпрських місць на його територію. Процедура переселення, очевидно, була схожою до тієї, як заселялося Задніпров'я. Вже згадані осадчі отримували дозвіл від вищого керівництва на заселення тієї чи іншої слободи і набирали охочих переселитися. Саме під час таких переселень виникли два чи не найдавніших населених пункти сучасної Маловисківщини – Велика Виска і Плетений Ташлик.

Найбільш вірогідно, що Велика Виска утворилася восени 1753 року внаслідок переселення на терени Новослобідського козацького полку мешканців вже неодноразово згадуваного Петрового Острова. Його жителі змушені були шукати собі нове місце проживання, адже їхні помешкання передавалися під поселення новосербських колоністів. Очевидно, більшість жителів Петрового Острова новим місцем свого мешкання обрали територію нинішньої Великої Виски.

Із рапорту архангелогородського сотника Олександра Попатенка від 20 листопада 1753 року про перехід жителів на нове поселення:

*«Сего ноября «17» ордером из полковой Миргородской канцелярии мною полученным велено мне сколько по публикации присланного ко мне от артиллерии генерала майора Глебова предложения издешних сотни Архангельской города Архангела и прочих мест обывателей на жилье за Красную черту, а сколько туда внутрь Малой России перейдут, прислать в полковую Миргородскую канцелярию именование ведомости и на сие в полковую Миргородскую канцелярию с покорностью моею рапортую, что по означенной публикации внутрь // Малой России на жилье перешли из сотни Архангельской города Архангельска только два человека, Иван Бзидюк да Панас Мелетченко, а с Петрова Острова Илько Скляр. Прочие же все вышли обыватели на новое поселение за Красную черту Новой Сербии в слободку Терновскую, Липняжскую и **Вискую** (виділено – авт.)»³⁰.*

²⁹ Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734 – 1775). – Ч. I... – С. 160 – 161.

³⁰ Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 226 – 227.

22 листопада 1753 р. інформація про виникнення у верхів'ях р. Вись однойменного поселення розглядалася на засіданні Сенату – вищого державного органу Російської імперії. У донесенні Сенату від 28 вересня 1753 р. генерал-майор Іван Глебов зазначає, що велика частина українського населення Нової Сербії бажає переселитися на територію Новослобідського полку і що вже є поселення на р. Терновка та у верхів'ї р. Вись. Також І. Глебов надіслав план на подальше заселення вказаних населених пунктів. У відповідь Сенат потребував від Глебова надіслати відомості про кількість землі, необхідної для відведення новопоселенців. Щодо проектування нових поселень відзначалося, що розташовані в них укріплення, для відбиття раптового нападу ворогів, мають бути побудовані самими переселенцями³¹.

У листопаді 1753 р. І. Глебов направив до Сенату ще одне донесення, яке було розглянуте у травні 1754 р. У цьому документі Глебов знову порушив питання про визначення процедури наділення поселенців землею та запитав дозволу використовувати мешканцям поселень на р. Терновка та у верхів'ї р. Вись розташованих неподалік лісових масивів, які належать запорізьким козакам. З огляду на те, що ліси перебували на значній віддаленості від Запорізької Січі і не використовувалися запорізькими козаками, Сенат дозволив переселенцям користуватися ними для побудови власного житла³².

Отже, обидва вказані донесення генерал-майора І. Глебова, які, нагадаємо, датуються вереснем – листопадом 1753 р., дають переконливі підстави вважати, що поселення у верхів'ї р. Вись, що у майбутньому стало слободою Вись, є одним із перших, яке виникло на території утвореного у серпні 1753 р. Новослобідського козацького полку.

Обрання частиною мешканців Петрового Острова новим місцем проживання саме території і околиць сучасної Великої Виски, очевидно, пояснюється тим, що вони були економічно освоєні і, напевно, їм знайомі. Як було сказано, у першій половині XVIII ст., у поруч розташованих байраках знаходилися пасіки петроострівських і новомиргородських козаків та селітряні промисли гетьмана Данила Апостола. Тож, напевно, вибір петроострівських переселенців був не випадковий.

Вірогідно, що слободу Вись заснували не лише вихідці з Петрового Острова. Цілком можливо, що сюди переселялися також мешканці з інших сіл і слобід Архангелогородської сотні колишнього Задніпров'я. Відомо, що у другій половині 1756 р. до слободи Вись переселилося 109 родин (75 осіб були українцями із Нової Сербії, а 34 особи українці із території Речі Посполитої).

Майже одночасно із слободою Вись була заснована слобода Плетений Ташлик. Осадчим Плетеного Ташлика був заможний козак із Цибулівської слободи Семен Сич.

Із донесення С. Сича коменданту фортеці імені Святої Єлисавети Матвію Муравйову від 29 грудня 1759 року:

*«Прошлого 1753 года декабря 9 бывшим здесь при поселении Новой Сербии от фортификации генерал майором кой ныне генерал лейтенант Глебовым дан мне нижеименованному здешнего слободского козацкого полку на **слободу Плетеный Ташлык** (виділено – авт.) открытый Ее Императорского Величества указ с тем чтобы мне ту слободу повеленным народом населить и быть мне в той слободе осадчиком куда я еще только с 12 человек из прежнего моего жилья из Цибулева на пусту землю в урочище Плетеный Ташлык пришел...»³³.*

Таким чином, отримавши наприкінці 1753 р. дозвіл, Семен Сич разом з 12 жителями Цибулівської слободи (нині – с. Цибулеве Знам'янського району) прибув до урочища Плетений Ташлик, де заснував однойменну слободу. Осадчим Плетеного Ташлика Семен Сич був впродовж 1753 – 1757 рр. За цей час він сприяв переселенню до слободи 130 сімей з території Речі Посполитої³⁴. Так, в одному із донесень до Сенату вказується, що протягом

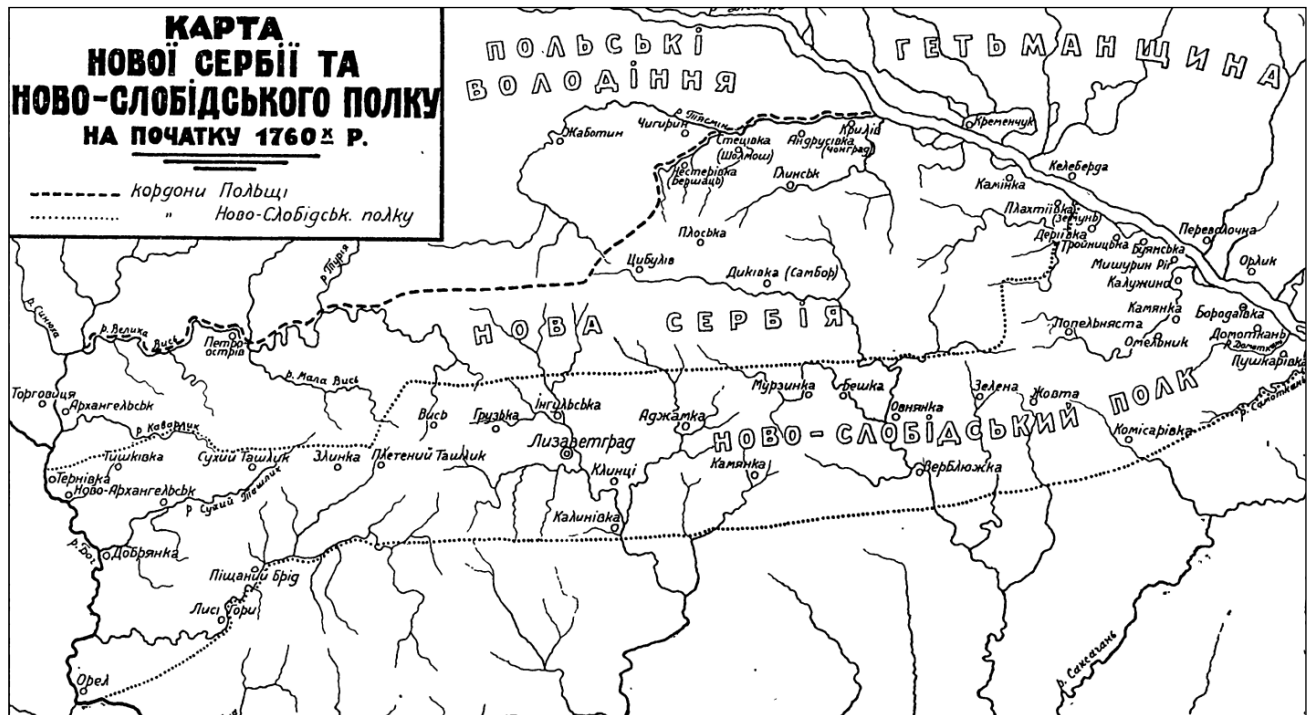
³¹ Сенатский Архив. – Спб., 1901. – Т. 9. Протоколы Правительствующего Сената 1753 – 1756 гг. – С. 201 – 202.

³² Сенатский Архив. – Т. 9... – С. 260 – 261.

³³ Ястребов В. Архив крепости Святой Елисаветы // Записки Одесского общества истории и древностей. – 1889. – Т. 15. – С. 567 – 568.

³⁴ Ястребов В. Архив крепости Святой Елисаветы... – С. 567 – 568.

другої половини 1756 р. до Плетеного Ташлика прибуло 136 родин, з них 57 осіб були українцями з території Нової Сербії та 79 українців із Речі Посполитої.

Карта Нової Сербії та Новослобідського козацького полку на початку 1760-х років.
Із статті С. Шамрая «До історії заселення Степової України в XVIII ст. (Крилівщина і Лизаветчина)»

Отже, виникнення Великої Виски і Плетеного Ташлика безпосередньо пов'язане із утворенням на теренах Кіровоградщини у середині XVIII ст. двох адміністративно-територіальних утворень – Нової Сербії і Новослобідського козацького полку. Вище керівництво Російської імперії, вирішивши поселити на освоєних територіях Задніпрських місць Миргородського полку новосербських переселенців, змусило її мешканців перебратися на південь від так званої «Красної черты» і заснувати вже там нові поселення. Серед тих, хто мали покинути свою домівку, були жителі Петрового Острова Архангелогородської сотні та Цибулевого однойменної сотні Миргородського полку. У кінці 1753 р. вони перейшли «Красную черту», покинувши територію Нової Сербії, і заснували на теренах Новослобідського козацького полку дві слободи – Вись і Плетений Ташлик.

Новослобідський козацький полк підпорядковувався безпосередньо Сенату та Військовій колегії і поділявся на сотні, які були одночасно адміністративними і військовими одиницями. До складу однієї сотні могли входити одне, два, а іноді і три поселення. Центром двох із 27 сотень (станом на 1756 р.) були слободи Вись і Плетений Ташлик.

Кожна сотня мала свою старшину, яка складалася із сотника, отамана, двох писарів, хорунжого та двох осавулів. Також у складі сотні мало бути 50 виборних козаків, 450 підпомічників, 2 священики, дяк, дячки та 4 паламарі. Озброєння сотні складало 5 гармат з 30 пушкарями обслуги. За виконання своїх обов'язків старшина отримувала грошову платню і земельні пожалування. Наприклад, сотник отримував 200 десятин рангових земель, отаман – 100 дес., писарі – по 60 дес., хорунжий – 60 дес., осавули і виборні козаки – по 50 дес., козаки підпомічники – по 25 дес. До того ж старшині було дозволено на своїх землях утримувати мельниці, хутора, винокурні і шинки, а також мати один шинок безпосередньо у слободі³⁵.

Сотенна старшина підпорядковувалася виборній полковій старшині: полковнику, обозному, полковому судді, двом полковим писарям, лікарю, двом полковим осавулам,

³⁵ Шамрай С. До історії заселення Степової України в XVIII ст. (Крилівщина і Лизаветчина) // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – Кн. XXIV. – 1929. – С. 266 – 267.

ротмістру, полковому городничому, полковому хорунжому, полковому отаману, 50 підпрапорних. Підпрапорних набирали з числа дітей старшини і заслужених та грамотних козаків. У складі полкової канцелярії було три канцеляристи і три писарі. У штаті полку були також полкові музики: один литаврщик і три трубачі. Полкова старшина розташовувалася у побудованій у середині XVIII ст. фортеці імені Святої Єлисавети (нині – м. Кропивницький), яка була адміністративним центром Новослобідського полку. Полковниками Новослобідського козацького полку у різний час були капітан Микита Биков, Микола Адабаш та колезький асесор Яким Літвінов.

Із архівних документів відомо, що сотником слободи Вись протягом 1757 – 1760 рр. був Семен Сич. Нагадаємо, що С. Сич до того як обійняти цю посаду, був осадчим Плетеного Ташлика. У 1760 р. сотником Висківської слободи став Іван Бутозатель (Бузулатель)³⁶, а у 1761 р. – Іван Лисаневич, який раніше був сотником Інгульської слободи (нині – частина м. Кропивницького). Деякий час Іван Лисаневич – один із двох сотників, які перебували у фортеці імені Святої Єлисавети.

Сотник Іван Лисаневич був одним із трьох синів відставного сотника із м. Умань (нині – районний центр Черкаської області) Івана Лисаневича. Мета і обставини появи у Новій Сербії і Новослобідському полку цього колишнього уманського сотника вельми цікаві. Справа в тім, що відставний уманський сотник Лисаневич був польським шпигуном. У липні – серпні 1756 р. Сенат розглядав отриману від командира Новосербського корпусу генерала Івана Хорвата і полковника Гур'єва (на той час виконуючого обов'язки коменданта фортеці імені Святої Єлисавети, у зв'язку з від'їздом генерал-майора Івана Глебова до Охтирки (нині – районний центр Сумської області)) інформацію про затримання двох польських шпигунів: бургомистра Дем'яна Іванченка і відставного сотника Лисаневича з 4 польськими козаками. Вони були направлені для проведення шпигунської роботи на територію Нової Сербії і Новослобідського полку губернатором м. Бар (нині – районний центр Вінницької області) та уманським комісаром і полковником Косткою Артинським. Так, відставний сотник Лисаневич мав відвідати вказані території нібито з метою купівлі волів, кошти на яких у сумі 100 рублів він отримав особисто від Артинського. Лисаневич двічі приїздив з Умані до Нової Сербії і Новослобідського полку, зокрема, у фортецю імені Святої Єлисавети і розташовані неподалік слободи. Він, окрім, очевидно, дійсної купівлі худоби, розвідував місця розташування військових підрозділів, настрої місцевих жителів та іншу важливу інформацію. Після арешту Івана Лисаневича разом з бургомистром Дем'яном Іванченком і 4 козаками відправили до Києво-Печерської фортеці, де вони знаходилися під «крепчайшим караулом»³⁷.

У 1757 р. Колегія іноземних справ прийняла рішення вислати Івана Лисаневича разом із його родиною, яка, очевидно, на той час вже мешкала на території Нової Сербії чи Новослобідського полку, за межі тогочасної підросійської України, у м. Казань (нині – місто у Російській Федерації, столиця Республіки Татарстан). Тут родина відставного сотника повинна була отримувати для прожиття 50 рублів на рік³⁸. Але до Казані Лисаневичу не судилося доїхати. 14 жовтня 1758 р. Сенат розпорядився вислати Лисаневича не у Казань, а до міста Якутськ (нині – місто у Російській Федерації, столиця Республіки Саха). Однак і до Якутська Лисаневич з родиною також не поїхав. За його звільнення перед Сенатом клопочуть командир Новосербського корпусу генерал-майор І. Хорват та комендант фортеці імені Святої Єлисавети бригадир Матвій Артамонович Муравйов. Саме завдяки заступництву впливових посадових осіб справа І. Лисаневича була переглянута спочатку Колегією іноземних справ, а згодом – Сенатом. У липні 1760 р. Сенат відмінив своє розпорядження про заслання Лисаневича до Сибіру і дозволив йому поселитися в одній із віддалених від російсько-польського кордону слобід, зокрема, й у тих, які розташовувалися в околицях фортеці імені Святої Єлисавети. Дозвіл на проживання Лисаневич отримав з попередженням: «дабы он,

³⁶ У фонді канцелярії Новосербського корпусу зберігається «Дело бежавшего из слободского казачьего полку слободы Виси сотника Бузулателя» // Опис фонду Новосербського корпусу // Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посулько // Джерела з історії Південної України. – Т. 7... – С. 190.

³⁷ Сенатский Архив. – Т. 9... – С. 614.

³⁸ Сенатский Архив. – Спб., 1907. – Т. 12. Протоколы Правительствующего Сената 1761, 1762 – 1763 гг. – С. 220.

Лисаневич, и дети его ревностно старались такую высочайшую Е. И. В. милость заслужить добрыми и верными поступками, и о вызове находящихся в Польше российских подданных на поселение в Новую Сербию всякие способы усердно прилагали б, чего за ними наблюдать находящемуся в крепости Св. Елисаветы коменданту, и о том куда надлежит послать указы»³⁹.

Очевидно, Лисаневич поселився у 1760 р. у слободі Інгульська, сотником якої у цей час був його старший син – Іван Лисаневич. До слободи Вись родина Лисаневичів перебралася, напевно, у 1761 р., коли Іван Лисаневич із посади сотника Інгульської слободи перейшов на посаду сотника слободи Вись. Хоча, можливо, родина Лисаневичів мешкала у слободі Вись від самого початку свого переселення із Речі Посполитої до Новослобідського полку.

Але прожив колишній уманський сотник Іван Лисаневич у слободі Вись недовго. У лютому 1763 р. Сенат розпорядився вислати його в Оренбурзьку губернію, де зачислити до однієї із тамтешніх козацьких команд, а після виходу на пенсію платити колишньому сотнику утримання в розмірі 10 коп. на день. Причиною такою рішення Сенату стало донесення Київського генерал-губернатора Івана Глебова від 12 грудня 1762 р. У донесенні зазначалося, що Лисаневич не приділяє достатніх зусиль для виводу населення із польських територій на поселення у Новослобідському полку. Більш того, перебуваючи за кордоном, без дозволу коменданта фортеці імені Святої Єлисавети він, очевидно, мав зв'язок із уманським комісаром Артинським. *«И как потому, – йдеться у розпорядженні Сенату, – так дабы и впредь от него, Лисаневича, таковых непорядков и самим делом за границу ухода и недоброжелательства к здешней стороне последовать не могло, из Новой Сербии отдалить его и следует...»⁴⁰.*

Чи був на цей раз Лисаневич висланий за межі підросійської України, чи йому знову вдалося уникнути покарання, встановити, на жаль, не вдалося. Доступні автору архівні документи та матеріали не містять відомостей про його подальше життя.

Після рішення Сенату про заслання до Оренбурзької губернії Лисаневича його старший син Іван Лисаневич продовжив займати посаду сотника Висківської слободи. І на відміну від свого батька, він досить вдало справлявся з покладеним на нього обов'язком виведення населення із Речі Посполитої на поселення його у Новослобідському полку. Наприклад, у 1762 р. йому вдалося переселити з польських територій до слободи Вись 17 сімей.

Не менш цікава історія, пов'язана з одним із сотників Плетеного Ташлика, – волохом за національністю Василем Молчаном. У 1757 р. він отримав посаду сотника за свою розвідувальну роботу для уряду Російської імперії. Справа в тім, що Василь Молчан, будучи польським шляхтичем, уродженцем м. Шаргорода (нині – районний центр Вінницької області) Подільської губернії, працював секретарем Бендерського паші і передавав російському уряду важливу інформацію з-за кордону. Наприклад, у 1753 р. В. Молчан, інформуючи про стан справ у Бендерах (нині – місто у Республіці Молдова), зокрема, про переселення у цей час волохів до Речі Посполитої, а звідти до Нової Сербії, писав Київському віце-губернатору Івану Костюрину, що у Молдові «все взбунтовалось и туда /в Нову Сербию/ бегут»⁴¹.

За словами відомого дослідника Сергія Шамрая, Василь Молчан організував у Османській імперії і Речі Посполитій сітку шпигунів. Вірогідно, з часом його було викрито і він попрохав прийняти його в російське підданство і забезпечити службою. Спочатку Молчан переїхав до фортеці імені Святої Єлисавети, де при її комендантові Івану Глебову завідував контррозвідувальною службою⁴². Згодом його було призначено сотником слободи Плетений Ташлик. Перед тим, як призначити Молчана сотником, І. Глебов запитав дозволу в Сенату. Обійнявши нову посаду, Молчан нібито змінив своє прізвище на Молчанський і отримав заборону спілкуватися із-за кордоном.

³⁹ СенатскийАрхив. – Спб., 1904. – Т. 11. Протоколы Правительствующего Сената 1759 – 1760 гг. – С. 394.

⁴⁰ СенатскийАрхив. – Т. 12... – С. 220.

⁴¹ Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734 – 1775). – Ч. I... – С. 132.

⁴² Шамрай С. До історії залюднення Степової України в XVIII ст. (Крилівщина і Лизаветчина)... – С. 259.

У 1762 р. на утиски з боку В. Молчана поскаржилися три родини козаків, які прибули з Уманщини і оселилися у Плетеному Ташлику. За словами потерпілих, сотник Молчан відбирав у них їхню худобу та сіно. Документи фіксують також багато інших скарг на дії плетеноташлицького сотника. Як правило, у подібних ситуаціях, розслідувати справу доручали одному чи двом сотникам сусідніх слобід. Ті здебільшого намагалися конфлікт уладнати мирною угодою. Зрідка траплялися випадки, коли сотники звільнялися із займаної посади, як, зокрема, і сталося з Василем Молчаном.

У 1762 р. новим сотником Плетеного Ташлика став Федір Вовк. Відомості про нього містяться у донесенні канцелярії Новослобідського полку до гарнізонної канцелярії фортеці імені Святої Єлисавети про крадіжку запорізькими козаками у мешканців слободи Аджамка (нині – Кіровоградського району) табуну коней. У документі вказується, що 4 жовтня 1759 р. запорожці викрали 68 коней, які належали поселянам Аджамської слободи і сховали їх в Вербовому урочищі. У листопаді цього ж року табунщику вдалося відшукати коней, але полковник Корній Іванов і його осавул відмовилися їх віддавати власникам. Для того, щоб домогтися повернення худоби до Запорізької Січі, був відправлений саме сотник Плетеного Ташлика Федір Вовк. Прибувши до столиці Запорозьких вольностей, Ф. Вовк зумів переконати кошового отамана запорожців Федорова повернути лише 43 коня. Щодо решти худоби, то отаман Федоров написав лист до полковника Іванова, у якому наказував йому відшукати коней і повернути назад. Із цим листом плетеноташлицький сотник прибув до козацького полковника Корнія Іванова, але той за видачу худоби вимагав заплатити йому по 8 руб. за кожного коня⁴³.

Історія слобід Вись і Плетений Ташлик у 50 – 60-х роках XVIII ст. також, як і початкова історія сучасної Малої Виски, пов'язана з гайдамацьким рухом.

Відомо, що у 1757 р. на слободу Плетений Ташлик здійснили напад гайдамаки, які пограбували сотника Молчана і деяких російських офіцерів. Цікаво, що плетеноташлицький сотник і сам займався гайдамацьким промислом. У 1757 р. він брав участь у нападі озброєного загону козаків і службовців Гусарського полку Нової Сербії на територію Речі Посполитої. Загін діяв під керівництвом сотника слободи Добрянки (нині – Вільшанського району) Юрія Табанця, який отримав наказ здійснити напад на польські території нібито особисто від командира Новосербського корпусу І. Хорвата. Окрім козаків Новослобідського полку та рядових гусарів, до загону входили прапорщики Г. Булацель та К. Іванов і унтер-офіцери Гусарського полку Нової Сербії. Вчинивши розбій в околицях Умані, учасники ватаги вбили 30 осіб та захопили на ярмарку понад 300 коней⁴⁴. Ця військова акція набула широкого розголосу. Навіть російський Сенат 16 жовтня 1758 р. розглядав обставини здійснення нападу на польські території. Слухи про те, що загін Ю. Табанця, до якого входили також запорожці, діяв за наказом І. Хорвата, обурих керівництво Запорізької Січі, яке всілякими засобами намагалася чинити спротив участі козаків у гайдамацтві. У вересні 1757 р. гетьман Кирило Розумовський надіслав до Сенату копії донесення від Війська Запорозького з текстом допитів сотника Молчана і осадника Мирона Савранського. У донесенні зазначалося, що «якобы г.-лейтенант (Іван Хорват – авт.) приказывал Савранскому и сотнику Юске Табанцу, собрав запорожских казаков, идти в Польшу для нагнания насильно в команду его тамтошняго народа, почему из них Савранский семей с 35 в свою слободу нагнал, а сотник Юско вместо того там не малое воровства причинил...»⁴⁵. Своє розслідування нападу на Умань проводили також у Речі Посполитій: на з'їзді комісарів було заслухано показання Ю. Табанця, який також повністю підтвердив, що очолюваний ним загін гайдамаків діяв відповідно до наказу І. Хорвата.

Для того, щоб розібратися у ситуації, комендант фортеці імені Святої Єлисавети бригадир Олексій Іванович Глебов отримав завдання провести розслідування. На допит були викликані учасники збройного нападу, зокрема, прапорщик Костянтин Іванов і

⁴³ Ястребов В. Архив крепости Святой Елисаветы.. – С. 567 – 568.

⁴⁴ Гацул А.М. Адміністративно-господарська діяльність генерала Івана Хорвата в Новій Сербії (1751 – 1786)... – С. 108.

⁴⁵ Сенатский Архив. – Спб., 1903. – Т. 10. Протоколы Правительствующего Сената 1757 – 1758 гг. – С. 558.

капрал Орса Радойчин, які повністю зізналися у вчиненому. Крім того, Глебов хотів викликати на допит інших учасників загону, службовців Гусарського полку Нової Сербії комісара Василя Сотенського і прапорщика Петра Павлова. Однак комендант фортеці імені Святої Єлисавети отримав із канцелярії Гусарського полку відомості, що комісар Сотенський хворий і тому не може прибути на допит, а прапорщик Павлов вже не перебуває на теренах Нової Сербії.

Проте головним свідком все ж залишався сотник Добрянки Юрій Табанець. Очевидно, для того, щоб унеможливити надання ним своїх свідчень слідчій комісії, генерал-лейтенант І. Хорват звертався до коменданта фортеці, щоб той відправив Табанця до нього. Однак О. Глебов не виконав прохання командира Новосербського корпусу і залишив сотника під вартою. Під час допиту Ю. Табанець вказав, що здійснити напад на польські території його вмовляли, окрім Хорвата, також сотник Молчан і поручик Гусарського полку Булацель. Згодом сотник Молчан був заарештований, а от Ю. Табанцю вдалося уникнути ув'язнення. Його генерал-лейтенант І. Хорват завбачливо відіслав за межі Нової Сербії нібито для купівлі коней.

У 1758 р. Колегія іноземних справ направила до Сенату свої зауваження щодо розслідування справи про напад на польські терени:

«...коллегия представляет, что сие следствие до самого г.-л. Хорвата касается, то не токмо сотника Табанца, которого он требует к себе и который новым допросом на него, Хорвата, тоже, что и в пограничной с брацлавским воеводством комиссии показал, отдать ему, Хорвату, не надлежит, но еще подтвердит ему, чтоб он поруч. Булацеля, комиссара Сотенского и других людей, которые к сему следствию требованы будут, из команды его немедленно и без всяких отговорок отсылал, а прап. Петра Павлова велеть, из похода возвратя, отослать к тому же следствию; содержащихся же под караулом прапорицка Константина Иванова и капрала Орса Радойчина, по мнению оной коллегии надлежит судить и штрафовать по воинским регулам, а за лошадей, в которых они уже повинились, что у гайдамаков в подарок взяли, доправит с них деньгами, и по окончании всего следствия, с прочими пограбленными именьями возвратит кому надлежит в польскую сторону»⁴⁶.

Командир Новосербського корпусу генерал-лейтенант Іван Хорват неодноразово надсилав до Сенату та Колегії іноземних справ донесення, у яких скаржився на слідчі дії з боку виконуючого обов'язки коменданта фортеці у 1757 – 1758 рр. полковника Олександра Григоровича Гур'єва та коменданта фортеці генерал-майора Федора Івановича Юста. Івану Хорвату вдалося досягти своєї мети: їх було відсторонено від ведення слідства, а справу передано у відання Київського обер-коменданта генерал-майора В. Лопухіна. У результаті І. Хорват був виправданий, а покарання за розбійницький напад на територію Речі Посполитої, очевидно, понесли сотник Табанець та козаки. На жаль, не вдалося з'ясувати, чи був якимось покараним сотник Плетеного Ташлика Василь Молчан.

У 1760 р. гайдамаки вже разом із запорізькими козаками знову здійснюють напад на слободу Плетений Ташлик, під час якого грабують місцевого священика і спалюють 5 будинків. Іноді траплялися випадки, що військові загоони із сусідніх слобід намагалися чинити опір гайдамакам. Нагадаємо, що неподалік Плетеного Ташлику розташовувалася слобода Вись. Можливо, її жителі брали участь у збройних сутичках з гайдамаками, допомагаючи сусіднім слободам. А, можливо, слобода Вись і сама потерпала від нападів повстанців. Історичні джерела донесли до нашого часу іншу інформацію про зв'язки сотника слободи Вись Семена Сича із гайдамаками. У 1759 р. він був звільнений з посади і заарештований за те, що нібито з його відома мешканці слободи у 1758 р. гайдамачили на території Речі Посполитої. У донесенні до коменданта фортеці імені Святої Єлисавети Матвія Муравйова від 29 грудня 1759 р. сотник Семен Сич виправдовувався:

«...в прошлом же 758 году оной команды моей слободы Виси обыватели собравшись до несколько человек без бытности моей ушли в Польшу на грабительство кои по прибытии моем и с командою за объявлением мне переловлены и по команде под караулом отосланы из

⁴⁶ Сенатский Архив. – Т. 10... – С. 560 – 564.

коих товарищ их оной-же слободы Виси житель Матвей Слюсарь при поимке той ушел в гайдамаки в Польшу и вскоре после того в Польше польским regimentарем пойман где содержась полякам объявил по единственной той злобе что как он так и реченные его товарищи, пойманы и под караул отданы а паче для своего там облегчения объявил ложно что якобы он и с помянутыми его товарищи заведомо моего в Польшу на грабительство ходили»⁴⁷.

Через деякий час згаданий у донесенні Матвій Слюсар на допиті відмовився від своїх перших свідчень і заявив, що С. Сич не знав про участь жителів слободи у гайдамацькому русі. Після свого виправдання Семен Сич звертався до вищого керівництва з проханням поновити його на посаді сотника слободи Вись. Але, як стає зрозуміло із документів, його клопотання не було задоволено і посаду сотника обійняв у 1760 р. Іван Бутозатель. Пізніше, у 1761 р. І. Бутозатель був переведений на посаду сотника слободи Тройницька (нині – с. Куцеволівка Онуфріївського району).

Загалом характерно, що регіоном, звідки походила значна кількість учасників гайдамацьких загонів, були саме околиці слободи Вись Новослобідського полку. Так, 23 серпня 1758 р. полковник М. Адабаш подав коменданту фортеці імені Святої Єлисавети генерал-майору Ф. Юсту рапорт, у якому повідомляв про візит до хутору ієрея Іоана Захарієва ватаги гайдамаків, які взяли на хуторі запаси продуктів і вирушили на територію Речі Посполитої⁴⁸. Ієрей Іоан Захарієв був священником Преображенської церкви, яка діяла у слободі Вись, а його хутір розташовувався у балці Лозуватка неподалік від слободи, яка належала генерал-майору Івану Хорвату. Як вже говорилося, за даними дослідників вказана слобода, яка пізніше стане Малою Вискою, була своєрідним збірним пунктом для гайдамаків, які за наказом Хорвата діяли на теренах Речі Посполитої. Є відомості, що уродженці слобід Вись і Плетений Ташлик були у складі формованого у слободі Хорвата гайдамацького загону, який у 1757 р. займався грабунком на польських територіях⁴⁹.

У листопаді 1759 р. в слободі Вись було спіймано козака Дем'яна Хорошенка з новосербської команди Новослобідського полку й під вартою доправлено до фортеці імені Святої Єлисавети. Ймовірно, що цей втікач також міг пристати до гайдамацького загону, який створювався неподалік слободи І. Хорвата⁵⁰. Надалі мешканці слободи Вись продовжують брати участь у гайдамацькому русі. Дослідник С. Шамрай, проаналізувавши документи архіву фортеці імені Святої Єлисавети, у якому містяться справи про дії гайдамаків у 1767 – 1768 рр., дійшов висновку, що з 66 чоловік із загону відомого гайдамацького ватажка Максима Залізняка – 10 осіб були мешканцями слобід колишнього Новослобідського полку: Лихівки, Тернівки, Висі та інших⁵¹.

У 1759 р. територія Висківської, Плетеноташлицької, Красної і Тишківської сотень Новослобідського полку була вилучена під дачу Новомиргородського гарнізону, що складався з трьох рот гусарського і двох рот пандурського полків. На думку відомого дослідника Анатолія Пивовара, територія Новомиргородського гарнізону передбачалася для розміщення виведеної у Нову Сербію великої кількості чорногорців та албанців. Однак з якихось причин цього переселення не відбулося і територія вказаних сотень із складу Нової Сербії була повернута до Новослобідського полку⁵².

Згідно Межового плану розподілу землеволодінь при фортеці Святої Єлисавети від 24 липня 1758 р. у верхів'ях р. Велика Вись, біля слободи Вись зазначені байраки Курячий і Дебистий (Добитний). Неподалік останнього байрака позначена Миргородська могила, а при

⁴⁷ Ястребов В. Архив крепости Святой Елисаветы... – С. 568.

⁴⁸ Ганул А.М. Адміністративно-господарська діяльність генерала Івана Хорвата в Новій Сербії (1751 – 1786)... – С. 103 – 104.

⁴⁹ Мільчев В.І. Запорозьке гайдамацтво XVIII століття як традиційний здобичницький промисел козацтва... – С. 48.

⁵⁰ Ганул А.М. Адміністративно-господарська діяльність генерала Івана Хорвата в Новій Сербії (1751 – 1786)... – С. 104.

⁵¹ Шамрай С. До історії залюднення Степової України в XVIII ст. (Крилівщина і Лизаветчина)... – С. 284.

⁵² Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 294.

верхів'ї р. Плетений Ташлик – могила Холявина (Халядника). На захід від неї починається земельна округа, відмежована під дачу Новомиргородського гарнізону. Нижче йшли володіння козаків слободи Плетений Ташлик та угіддя, надані «раскольникам поташлыцким» при р. Буки. На цій річці розташовувалася також Розкольнича слобода (Злинка) та позначені також на плані млин і камедь (очевидно, місце, де її добували з відповідних дерев або кущів)⁵³.

Власне, розкольнича слобода Злинка виникла у 1756 – 1757 рр. внаслідок переселення на територію Новослобідського козацького полку колишніх російських підданих-розкольників. Справа у тому, що з початку 1750-х років уряд Російської імперії здійснює спроби повернути до російських територій тих розкольників, які у минулому змушені були покинути свої домівки і переселитися здебільшого до сусідніх Речі Посполитої та Молдавії. Зібравши протягом березня – травня 1754 р. свідчення про кількість і місця поселення розкольників у Речі Посполитій, російський Сенат ухвалив рішення дозволити Головному командирі Нової Сербії генерал-майору Івану Глебову селити розкольників з польських територій у межах Новослобідського козацького полку⁵⁴. Перші розкольники на теренах полку з'явилися у 1756 р. Згодом їхня кількість була настільки значною, що виконуючий обов'язки коменданта фортеці імені Святої Єлисавети бригадир Олексій Іванович Глебов у 1756 – 1757 рр. змушений був виділити землю для поселення розкольників окремими слободами. Внаслідок цього розкольниками було засновано кілька великих слобід, серед них була також слобода Злинка. Важливо відмітити, що слобода Злинка хоча і розташовувалася на території Новослобідського козацького полку, але вона не підпорядковувалася його керівництву, а мала, як і решта розкольничих поселень, власного начальника.

Більшість населення слобід Вись і Плетений Ташлик, як і всього Новослобідського полку, становили українці, вихідці із колишніх Задніпрських місць Миргородського і Полтавського полків Гетьманщини, а також з українських територій, які перебували у складі Речі Посполитої. Чимало у Висківській і Плетеноташлицькій слободах проживало молдован, волохів, сербів, росіян. Очевидно, серед її мешканців були представники й інших національностей, а також російські старовіри-розкольники. Все населення вказаних слобід поділялося на козацьке, яке було на військовій службі, і цивільне, яке не мало ніякого відношення до виконання козацької служби. Як відзначають дослідники, козацтво Новослобідського полку мало типову для тогочасного козацького суспільства соціальну структуру. Козацтво поділялося на козацьку старшину, на виборних козаків, на козаків-підпомічників і на підсусідків. Ці категорії відрізнялися за своїми правами, привілеями та обов'язками.

За допомогою так званих «Табелей о состоянии Слободского казачьего полка» можна досить точно встановити кількість і склад козацького населення Висківської і Плетеноташлицької слобід. Вони склалися на основі рапортів та переписів і включають лише доросле чоловіче населення, без врахування жінок і дітей. Так, у 1760 р. у слободі Вись було 24 виборних козаки, 53 підпомічника, 1 гармаш, 10 підсусідків та 3 церковнослужителі, загалом 91 особа⁵⁵. Згодом штатний склад слободи Вись збільшився. Згідно «Табеля о состоянии Слободского казачьего полка 1761 года» він налічував вже 165 чоловік: 2 підпрапорних козаки із полкової старшини⁵⁶, 3 сотники, отаман, пушкар, 26 виборних козаків, 112 підпомічників, 17 підсусідків та 5 церковнослужителів. Для порівняння наведемо

⁵³ Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 296.

⁵⁴ Голованова О.В. Злинка: від витоків до сьогодення. – Кіровоград, 2014. – С. 10.

⁵⁵ Шамрай С. До історії залюднення Степової України в XVIII ст. (Крилівщина і Лизаветчина)... – С. 263.

⁵⁶ В «Табеле о состоянии здешнего Слободского полку с показанием о прибыли и убели», який С. Шамрай наводить у своєму дослідженні, зазначено, що у штаті Висківської сотні було 3 підпрапорних. Див.: Шамрай С. До історії залюднення Степової України в XVIII ст. (Крилівщина і Лизаветчина)... – С. 292 – 293.

відомості про штат Плетеноташлицької слободи: отаман, писар, осавул, пушкар, 23 виборних козаки, 97 підпомічників, 18 підсусідків, 4 церковнослужителі, загалом 147 чоловік⁵⁷.

До некозацького населення Висі та Плетеного Ташлика входили селяни, купці, ремісники, церковнослужителі та інші соціальні категорії. Так, у слободі Вись у 1760 р. було 3 церковнослужителя, а у 1761 р. вже 5 церковнослужителів. Вони проводили службу в розташованій у слободі Преображенській церкві, задовольняючи таким чином релігійні потреби її жителів. Преображенська церква була перенесена до слободи Вись з Петрового Острова у 1754 р. Разом із церквою тоді перейшли її священиками Захарій Іванов та Іоан Захарієв. Два інших священнослужителі – Григорій Єремеев та Михайло Степанов – відмовилися переселятися. Преображенська церква у Петровому Острові була відкрита у 1745 – 1749 рр., а саме село – засноване у другій половині 1743 року⁵⁸.

У 1754 р. у слободі Вись мешкало 183 особи чоловічої статті. Як надалі змінювалася кількість населення (душ чоловічої статті) слободи, видно із нижче розміщеної таблиці⁵⁹:

Дата	01.11. 1754 р.	01.09. 1755 р.	01.01. 1756 р.	01.07. 1757 р.	01.01. 1758 р.	01.01. 1759 р.	01.01. 1763 р.
Кількість населення (душ чоловічої статті)	183	267	267	327	354	396	395

Представлену вище таблицю можна також доповнити відомостями про загальну кількість населення (душ чоловічої статті) у слободі Вись у 1760 р. За даними С. Шамрая, цього року у поселенні мешкало 238 чоловік, які складали 133 родини. Також у Висківській слободі у 1760 р. було 115 будинків⁶⁰.

Зміну кількості населення слободи Плетений Ташлик можна прослідкувати за нижче поданою таблицею⁶¹:

Дата	Кількість населення (душ чоловічої статті)
01.08. 1754 р.	195
01.10. 1754 р.	264
01.11. 1754 р.	279
01.07. 1755 р.	384
01.09. 1755 р.	384
01.01. 1756 р.	384
01.01. 1757 р.	408
01.07. 1757 р.	453
01.01. 1758 р.	369
01.01. 1759 р.	348
01.01. 1763 р.	417

Мешканці слобід Висі, Плетеного Ташлика та Злики займалися сільським господарством, ремісництвом, рибальством, звіроловством, полюванням, млинарством, бджільництвом та іншими промислами. Головним заняттям, беззаперечно, було сільське господарство. Першочергово вони займалися орним землеробством. Здебільшого вирощували

⁵⁷ Дідик С.С. Новослобідський козацький полк (1753 – 1764 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Запоріжжя, 2009. – С. 245.

⁵⁸ Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 117.

⁵⁹ Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний)... – С. 86 – 87.

⁶⁰ Шамрай С. До історії залюднення Степової України в XVIII ст. (Крилівщина і Лизаветчина)... – С. 263.

⁶¹ Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний)... – С. 86 – 87.

жито, пшеницю, овес, ячмінь, просо, гречку та інші культури. Поряд із землеробством існували його допоміжні галузі – садівництво і городництво. Важливе місце у сільському господарстві займало скотарство – розведення коней, корів, волів, овець та інших свійських тварин. Наприклад, у документах канцелярії Новосербського корпусу міститься інформація про загибель у 1760 р. рогатої худоби у слободі Вись. Наступного року у лісі, розташованому неподалік слободи Вись, військовослужбовці Гусарського полку Нової Сербії відібрали у місцевих обивателів Усатенків декількох волів, сокиру та чоботи⁶².

У 1760 р. мешканці слободи Злинка Тимофій Голубцов і Яків Корнаушенко заявили про зникнення із пасовища двох коней. У 1762 р. злинчанин Олександр Якимович скаржився на те, що пастух підполковниці Костянтинової пробив йому ножем ліву руку. У 1763 р. житель Злинки Іван Шаповалов звинувачувався у крадіжці вола⁶³.

Поширеним промислом було рибальство. Рибу ловили як для власного вжитку, так і для продажу, у тому числі за кордон. Рибальством займалися як прості козаки, так і козацька старшина. Заохочувалося створення ставків. У р. Велика Вись у ті часи, окрім різноманітних видів риби, ловили раків, користуючись волоками: сітка з двома палицями на кінцях, що мали 1 сажень завдовжки і 3 фути завширшки. Цей метод ловлі раків дійшов до нашого часу. З огляду на те, що у байраках поблизу слободи Вись ще у 40-50-х роках XVIII ст. розташовувалися пасіки, то, напевно, її жителі активно займалися бджільництвом у 1750 – 1760-ті роки.

Козаки-підпомічники і підсусідки слобід Вись і Плетений Ташлик займалися також постачанням фуражу для коней підрозділів російської армії, які дислокувалися в околицях фортеці імені Святої Єлисавети. Так, у травні 1764 р. обозний Новослобідського полку В. Михалча звертався у полкову канцелярію з проханням розрахуватися з мешканцями 13 слобід, серед яких були Вись і Плетений Ташлик, за косіння і постачання у 1762 – 1763 рр. сіна для Пермського драгунського і Брянського ландміліційного полків.

Козацьке населення Новослобідського полку залучалося до несення служби на кордонах Російської імперії. Так, у 1758 р. для охорони російсько-польського кордону до р. Синюха була відправлена козацька команда на чолі з висківським сотником Семеном Сичем.

Територією Висківської і Плетеноташлицьких сотень пролягали маршрути поштових команд та декілька шляхів сполучення. Так, через слободу Вись проходив один із маршрутів поштових команд, які рухалися по території Новослобідського козацького полку і Нової Сербії. Цей маршрут сполучав фортецю імені Святої Єлисавети з слободою Орел і проходив через слободи Вись, Злинка, Піщаний Брід, Лисі Гори. На північний схід від слободи Вись простягався поштовий маршрут, який з'єднував фортецю імені Святої Єлисавети з Новомиргородом.

Неподалік слобід Вись і Плетений Ташлик проходили ще декілька шляхів сполучення. Кучманський шлях, який був відгалуженням відомого Чорного шляху, починався біля витоків р. Інгулець, орієнтовно в 30-ти кілометрах на північний схід від фортеці імені Святої Єлисавети і доходив до міста Бар. Шлях проходив між слободами Вись і Плетений Ташлик. Через Плетений Ташлик, до річч, пролягав шлях від Дніпра, від слободи Пушкарівка, на слободи Зелена, Покровська, форштадт фортеці імені Святої Єлисавети, Криве озеро, Балту, Бендери та Бухарест.

Наявність шляхів сполучення сприяло веденню мешканцями Висківської та Плетеноташлицької слобід активної торгівлі. Загалом населення Новослобідського полку здійснювало активну торгівлю з Гетьманщиною, Запорізькою Січчю, з підконтрольними Речі Посполитій українськими землями, татарськими і турецькими територіями. У ті часи для ведення торгівлі необхідно було отримати паспорт – документ, який давав дозвіл на виїзд за межі Новослобідського полку. До 1762 р. бажаючі отримати перепустки для виїзду, як з території полку, так і за кордон мали звертатися у полкову канцелярію у фортеці імені Святої

⁶² Опис фонду Новосербського корпусу // Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посунько // Джерела з історії Південної України. – Т. 7... – С. 159, 202.

⁶³ Опис фонду Новосербського корпусу // Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посунько // Джерела з історії Південної України. – Т. 7... – С. 170, 202, 226.

Єлисавети. З вересня 1762 р. полкова канцелярія видавала перепустки лише на виїзд на короткі терміни у недалекі місцевості. Для тих, хто хотів виїхати за кордон, перепустки стала видавати канцелярія Київського генерал-губернатора. Аналізуючи ці паспорти-перепустки, можна дізнатися, куди і з якою метою їздили мешканці поселень Новослобідського полку, зокрема, і слободи Вись. Так, у 1762 р. до Речі Посполитої їздив її сотник Іван Лисаневич, який свій вантаж віз на пароволовому возі разом з одним робітником. А у 1764 р. козаки слободи Вись Швець і Найденко зверталися до полкової канцелярії з проханням видати їм перепустки для поїздки у Запорізьку Січ, де вони хотіли купити коней. Неподалік Висківської і Плетеноташлицької слобід знаходилася одна із митниць, які діяли у Новослобідському полку. Мова йде про митницю у старовірській слободі Злинка. За перший рік її роботи було стягнуто мита на суму 10 486 рублів 48 копійок. Однак через деякий час Злинська митниця втратила своє значення, оскільки була незручною для проїзду купців, і була перенесена до іншого місця⁶⁴.

Інтенсивно розвивалася на території Новослобідського полку внутрішня торгівля. Центром ярмаркової торгівлі була фортеця імені Святої Єлисавети. У 1754 – 1762 рр. тут проводилися 4 ярмарки: 5 вересня – в день Святого Пророка Захара і Святої Єлисавети, 1 січня – після Нового року, 23 квітня – в день Святого Григорія Переможця та 28 (29) червня – в день Святого Петра і Павла. Жителі Висі і Плетеного Ташлика їздили скуплятися саме на ярмарки, які відбувалися поблизу фортеці імені Святої Єлисавети, оскільки вона була найближчим поселенням, де проходила ярмаркова торгівля. До того ж у фортеці працювали також стаціонарні торгівельні заклади – крамниці і лавки.

Новослобідський козацький полк проіснував до 1764 р. 22 березня цього року російська імператриця Катерина II затвердила доповідь двох сенаторів – таємного радника Микити Івановича Паніна та генерала Петра Івановича Паніна «О именовании Новосербского поселения Новороссийскою губерниею; о поселении в оной полков двух гусарских и пикинерного, о плане раздачи земель к их заселению»⁶⁵. Затвердження цієї доповіді і прийняття однойменного Указу означало кінець існуванню на теренах сучасної Кіровоградщини Нової Сербії і Новослобідського козацького полку. Ці адміністративно-територіальні одиниці офіційно були ліквідовані, а їхня територія увійшла до складу Єлисаветградської провінції Першої Новоросійської губернії (1764 – 1783 рр.).

Таким чином, був ліквідований Новослобідський полк – козацьке формування, яке проіснувало 11 років (1753 – 1764 рр.) і з яким безпосередньо пов'язане виникнення сучасних сіл Велика Виска і Плетений Ташлик, а також дещо меншою мірою села Злинка⁶⁶.

У другій половині 1753 р. вихідці із с. Петрового Острова, переселившись з території, яка підлягала поселенню колоністів Нової Сербії на південь, де був утворений Новослобідський полк, засновують у верхів'ї р. Вись однойменну слободу, яка й стала початком існування нинішньої Великої Виски. На жаль, поки що доступні архівні матеріали не дають можливості з'ясувати, хто був осадчим слободи Вись. Натомість є відомості про осадчого слободи Плетений Ташлик. Як зазначалося, ним був козак із Цибулевого Семен Сич. З утворенням у середині XVIII ст. Нової Сербії слобода Цибулева однойменної сотні Миргородського полку Гетьманщини так само, як і Петровий Острів, передавалася під поселення новосербських переселенців. Очевидно, саме з цих причин С. Сич разом із 12 жителями Цибулівської сотні переселяється на територію Новослобідського полку і засновує в урочищі Плетений Ташлик однойменну слободу.

⁶⁴ Дідик С.С. Новослобідський козацький полк (1753 – 1764 рр.)... – С. 179 – 180.

⁶⁵ О именовании Новосербского селения Новороссийскою губерниею; о поселении в оной полков: двух гусарских и пикинерного, о планах раздачи земель к их заселению // Полное собрание законов Российской империи. – Спб., 1830. – Т. XVI: 1762 – 1765 гг. – С. 657 – 667.

⁶⁶ Детальніше про виникнення Злинка та її історію у XVIII ст. див.: Голованова О.В. Злинка: від заснування до сьогодення. – Кіровоград, 2014. – С. 7 – 20.

**Розділ IV. Маловисківщина у складі Чорного гусарського (1764 – 1776 рр.)
та Єлисаветградського пікінерського (1764 – 1769 рр.) полків.
Виникнення більшості сучасних населених пунктів
та їхня історія у 80 – 90-х роках XVIII століття**

Ліквідація у 1764 р. Нової Сербії та Новослобідського козацького полку і утворення Новоросійської губернії було одним із численних кроків імператриці Катерини II на шляху до впровадження централізації та уніфікації адміністративно-територіального устрою Російської імперії. Внаслідок цього на українських землях замість традиційних козацьких адміністративних і територіальних структур остаточно впроваджується загальноімперський губернський поділ, що, по суті, означав повне політичне поглинення України імперією Романових.

Керував Новоросійською губернією Головний командир, якому підпорядковувалися губернатор та канцелярія. Канцелярія до 1765 р. розташовувалася у фортеці імені Святої Єлисавети, а потім у Кременчуку і поділялася на два департаменти: військовий (був підконтрольний Військовій колегії) та земський (підпорядковувався відповідним департаментам Сенату). Посаду Головного командира губернії займали: у 1764 р. – генерал-поручик Олексій Петрович Мельгунов, з вересня 1765 р. – генерал-майор Яків фон Брандт, з січня 1767 р. – генерал-поручик Михайло Іванович Леонтєв, з липня 1767 р. – генерал-аншеф Федір Матвійович Воєйков і від 1774 р. – Григорій Олександрович Потьомкін. Головні командири Новоросійської губернії мали змінюватися кожні три роки, а склад її канцелярії щороку⁶⁷.

У 1765 р. Новоросійська губернія була поділена на дві провінції: Єлисаветградську та Катерининську. Як було сказано, землі ліквідованих Нової Сербії і Новослобідського козацького полку увійшли до Єлисаветградської провінції. Воєводою цієї провінції був секунд-майор Микола Черніков, колишній ад'ютант командира Новосербського корпусу генерала Івана Хорвата. У провінції була також своя канцелярія, яка складалася з поручика на посаді секретаря, двох генеральних писарів, одного писаря, перекладача, двох учнів. Окрім того, при канцелярії постійно перебував кат⁶⁸.

На території Єлисаветградської провінції було створено два гусарських та один пікінерський полки. Так, Новослобідський козацький полк був перетворений у Єлисаветградський пікінерський полк, який займав південну частину Єлисаветградської провінції. До складу пікінерського полку увійшли також південні території нинішнього Маловисківського району, тобто ті, які раніше належали Новослобідському полку.

Натомість, Гусарський полк Нової Сербії був перетворений на Чорний гусарський полк, а її Пандурський полк – на Жовтий гусарський полк. Таким чином, північна територія сучасної Маловисківщини, яка до 1764 р. належала до Гусарського полку Нової Сербії, відтепер увійшла до складу поселеного Чорного гусарського полку.

Чорний гусарський полк складався з 16 рот, центри яких раніше були ротними поселеннями Гусарського полку Нової Сербії. Власне, якщо порівняти територію Гусарського полку Новосербського корпусу та Чорного гусарського полку, то вони практично співпадають, лише за винятком декількох рот. Так, до Чорного полку не увійшли території чотирьох останніх рот новосербського гусарського полку, які були включені до складу сусіднього Жовтого гусарського полку.

Штаб-квартира Чорного гусарського полку розміщувалася у колишньому адміністративному центрі Нової Сербії м. Новомиргород. Першим командиром полку був

⁶⁷ Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734 – 1775). – Ч. II (Заселення Новоросійської губернії). – Мюнхен, 1960. – С. 16, 18.

⁶⁸ Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734 – 1775). – Ч. II (Заселення Новоросійської губернії)... – С. 20.

майор Лазар Серезлій, а з 1773 р. – капітан Кіяшка⁶⁹. За іншими даними, впродовж 1770 – 1775 рр. командиром полку був князь Сергій Юрійович Баратов⁷⁰.

Обмундирування рядового гусара Чорного гусарського полку складалося з ментіка, дулама, штанів, коротких чоботів з прибивними шпорами, галстука, рукавиць, ківера та епанчі. Окрім різної амуніції (портупєя, пояс, лядунка) рядовий гусар мав на озброєнні шаблю з темляком, карабін без штика та два пістолети.

Офіцер і рядовий Чорного та рядовий Жовтого гусарських полків у 1764 – 1776 рр.
Із книги О.В. Висковатого «Историческое описание одежды и вооружения российских войск»

Нестройові службовці Чорного гусарського полку (провіантмейстер, обозний, наглядач над хворими, полковий, штабний, комісаріатський і провіантський писарі, циркульники, церковники, слюсарі, ковалі, ветеринари, теслі) мали практично таке ж саме обмундирування, що й стройові гусари. Лише замість ківера вони повинні були носити звичайний капелюх трикутної форми з обшивкою із зубчатого галуна жовтого чи білого кольорів. Також нестройовим було заборонено носити рукавиці і шпори. Озброєні нестройові службовці полку були шаблею та піхотним тесаком.

Формений одяг гусар Чорного полку відрізнявся від службовців інших полків за кольором. Так, у гусар Чорного полку ментіка, обшлага дуламів і епанчі були білого кольору, дулами, штани, ківера, ташки, чепраки і перехвати у поясів – чорного; пояси, шнурки, галуни і викладка на чепраках – жовтого; гудзики, ефеси і оправа на шаблях – світло-сірого кольорів.

В офіцерського складу шнурки, галуни і пояси були золоті, чоботи – жовтого кольору, а гудзики, ефеси і оправа у шабель – позолочені⁷¹.

⁶⁹ Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734 – 1775). – Ч. II (Заселення Новоросійської губернії)... – С. 20.

⁷⁰ Македонов А.В. Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века. – Запорожье, 2011. – С. 49.

У продовження розповіді про історію гайдамацького руху на Маловисківщині та участь офіцерського складу Чорного гусарського полку в організації загонів повстанців процитуємо текст допиту гайдамаки Омелька Вороного, проведеного у серпні 1768 р. у фортеці імені Святої Єлисавети:

«От роду ему 30 лет родом малороссийского лубенского полку местечка Пирытина а назад тому лет с 10 зашел на сю сторону реки Днепра и ездил для покупки соли и рыбы несколько раз в сечь запорожскую но во оной в причислении ни в каком курене небыло и ныне не состоит и находился при разных чумаках во услужениях а потом зашел паки за Днепр малороссийского нежинского полку в местечко Конотоп и оттель по найму тамошнего жителя Поляшка гоняль до Гданска воли оттель же перешел на сю сторону и находился во услужении чорного гусарского полку у капитана Константина Иванова 2 года а сего 768 года в июне месяце по выслужены у онаго капитана Константина Иванова договорная термина находился з гайдарями а более их званей и имен не знает в урочище Хмелевых Боераках (виділено – авт.) отколь сего 768 году июня в последних числах с идущими в Польшу на грабительство запорожскими козаками пятью человеки а каких курений и как их зовут и прозывают не знает пошел и в смелянской губернии нашли з гайдамацкою партией ватажка прозванием Саражина с которым ходили в польское местечко Паволоче но что с ойого местечка жидаы и поляки разишежались ничего не грабили почему он Вороной от оной партии отстал с тем намерением чтобы возвратиться в Россию и следуя нашея в польском селе Поповке козака Ивана Скалозуба а потом запорожского козака щербиновского куреня Павла Собка который объявил им что уже в Польше грабительства пресечены почему они все трое взяв намерение возвратиться в Россию и недоходя до российской границы польскими мужиками пойманы и отправлены в шанец Новомиргородский а оттоль и сюда в крепость св. Елисаветы присланы напрежде он Вороной на воровствах и на разбоях небывал и с таковыми людьми знакомства не имел а и было ль от кого какое и кому ити в Польшу на грабительство дозволение чинено он Вороной не знает»⁷².

Після ухвалення 22 березня 1764 р. Плану роздачі земель у Новоросійській губернії службовцям Чорного гусарського полку починає наділятися на його території рангова земля. Розмір земельних наділів залежав від офіцерському чину. Так, прапорщик, поручик, полковий аудитор, квартирмейстер, ад'ютант, лікар отримували 4 двори, що складало близько 104 – 120 десятин землі, капітан чи ротмістр – 6 дворів (150 – 180 десятин), секунд-майор – 7 дворів (208 – 240 десятин), прем'єр-майор – 8 дворів (208 – 240 десятин), підполковник – 10 дворів (260 – 300 десятин), полковник – 16 дворів (416 – 480 десятин), священик – 2 двори (52 – 60 десятин). Рядові гусари Чорного полку отримували значно менші за розміром земельні ділянки.

Відповідно до Плану роздачі земель, офіційно назва якого звучала «Высочайшие конфирмованный план о роздаче в Новороссийской губернии казенных земель к их заселению», територія Єлисаветградської провінції мала поділятися на землі державних поселян, поміщицькі і військові, які відрізнялися один від одного умовами отримання, правами володіння та особливостями оподаткування. Розрахунковою одиницею, єдиною для всіх категорій поселян, була мінімальна земельна ділянка. Із 700 таких ділянок мав складатися округ. У 32 округах, де були ліси, ділянка рівнялася 26 дес. землі, а в 38 безлісних округах – 30 десятинам землі. Загалом планувалося створити 70 округів розміром від 18 200 до 21 000 десятин, з них 52 округи відводилися для військових, 16 округів – для бажаючих оселитися окремими слободами розкольників та інших іноземців із статусом державних поселян і 2 округи – для мешканців міст⁷³.

Активна роздача земель, відмежуванням яких займалися губернська межова експедиція, провінційні та повітові межувальники, відбувалася у другій половині 60-х – на початку

⁷¹ Висковатов А.В. Гусары // Историческое описание одежды и вооружения российских войск. – СПб, 1899. – Т. 5. – С. 5, 8 – 9, 10.

⁷² Ястребов В. Архив крепости Святой Елисаветы... – С. 584 – 585.

⁷³ Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 33.

70-х років XVIII ст. Останнім імпульсом для активізації роздачі земель у другій половині 1770-х років стала ліквідація у 1775 р. Запорізької Січі. Наступного року відбулася реформа гусарських полків. Ця реформа безпосередньо торкнулася двох полків, які на той час частково розміщувалися на території сучасної Маловисківщини – Чорного гусарського полку та Молдавського гусарського полку. Зазначимо, що частина рот Чорного полку охоплювала північні терени нинішнього Маловисківського району, а його південні землі входили до складу Молдавського полку.

Згідно реформи Чорний і Молдавський гусарські полки у 1776 р. були ліквідовані, а їхні ротні центри і землі віддані під поселення інших створених відповідно нових стандартів гусарських полків. Так, у межах скасованого Чорного полку були поселені Сербський та Угорський гусарські полки, а на теренах Молдавського полку – Болгарський та «новий» Молдавський гусарські полки. Таким чином, внаслідок таких трансформацій північні землі Маловисківщини увійшли тепер до складу Сербського та Угорського полків, а південні – до «нового» Молдавського полку. У 1783 р. вказані полки були ліквідовані.

Таким чином, протягом 1764 – 1783 рр. землі на Маловисківщині переважно отримували службовці Чорного, Сербського, Угорського та Молдавського гусарських полків. Траплялися випадки, коли земля на території краю наділялася і представникам інших військових одиниць, а також працівникам різних державних органів влади. Згодом на цих земельних наділах виникала більшість сучасних населених пунктів Маловисківщини.

В останній третині XVIII ст. землями південніше нинішніх сіл Якимівка і Нововознесенка володів майор Ілля Іванов разом із своєю родиною. Нині на цій території розташовується с. Березівка, яка у той час називалася Янопілем. У 1784 р. у Янополі було 97 мешканців (52 чол. і 45 жін.). Були у родини майора Іванова і значні земельні наділи, які станом на 1790 р. складали 2 856 дес. зручної землі. Про майора Іванова майже нічого невідомо, як зрештою і про час виникнення с. Янопіль та походження його назви.

Майор Ілля Іванов помер, очевидно, у кінці 1790-х років, оскільки в документах впродовж 1798 – 1806 рр. власником Янополя значиться його дружина Анна⁷⁴. У 1804 р. власником маєтку і земель поблизу Янополя став підполковник Захар Іванович Уманський, від його прізвища село отримало неофіційну назву Уманське:

«Херсонской губернии в Ольвиопольском уезде: 805 года февраля 23 дня от помещика подполковника Захара Иванова сына Уманского явлена купчая, данная ему 804 года августа 28 дня от помещицы майорши Анны Константиновой дочери Ивановой и сына ея порутчика Ивана Ильина сына Иванова на проданное ими имение из под. села Янополя 300 десятин землю и крестьян мужеска пола 20 душ, состоящее в Ольвиопольском уезде при том селе по левую сторону Водяной балки, по смежности дач надворного советника Акацатова и казенного селения Глодос, за 1225 рублей»⁷⁵.

Іншою частиною Янополя і розташованих навколо нього земель володів у XIX ст. Олександр Іванов, який був сином Іллі та Анни Іванових. Його брат Володимир Ілліч був власником сучасних сіл Дорофіївка та Успенка. У 1780-х роках землі (505 дес.), на яких виникла Успенка, належали капітану Жаховському.

Закладену у 1798 р. Успенську церкву у Янополі, окрім його мешканців, відвідували також жителі слобід Нечаївка та Червоний кут.

Назва слободи Нечаївка походить від прізвища її власника Миколи Івановича Нечая. Майор І. Нечай купив це поселення у майора Осипа Івановича Ракшаніна. Сталося це не раніше початку 90-х років XVIII ст., бо згідно опису плану Новомиргородського повіту 1789 р. власником земель (624 дес.) і розташованого на них сільця значиться майор

⁷⁴ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 64, 84.

⁷⁵ Объявлении о купчих к № 76 Санктпетербургских ведомостей в пятницу сентября 22 дня 1805 года // Шляховий К.В. Відомості про деякі купчі на землю в межах території Херсонщини та Правобережної Катеринославщини у 1800 – 1806 роках // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 346.

Ракшанін⁷⁶. До речі, майор Ракшанін у кінці 1780-х років володів також 156 дес. землі північніше с. Копанки. У 1808 р. у Нечаївці було 624 дес. землі та 173 селянина (93 чол. і 80 жін.). У XIX ст. хутором Нечаївка нібито володіли поміщики Кулицькі, а у 1925 р. його територія увійшла до села Новопетрівка, яке виникло внаслідок переселення на отримані у цій місцевості землі жителів с. Петроострів (нині – Новомиргородського району).

Слобода Червоний кут, яка нині перебуває у складі с. Березівка, належала поміщикам Новаковичам. Станом на 1789 р. підпоручик Іван Новакович мав 260 дес. на лівому березі р. Кільтень. Після смерті І. Новаковича власником Червоного кута став його син Михайло. У 1805 – 1806 рр. капітан Михайло Іванович Новакович був засідателем суду в Ольвіопольському повіті. У нього було два сини – Олександр та Олексій. Олексій Михайлович у 1866 р. мав звання штабс-капітана і був гласним Єлисаветградського повітового земського зібрання. А його брат Олександр був свідком на весіллі голови Єлисаветградської земської управи Павла Олександровича Зеленого та доньки штабс-капітана Георгія Яковича Ерделі Ольги. Їхнє вінчання відбулося 4 січня 1873 р. у Георгіївській церкві с. Ерделівка⁷⁷.

Нововознесенка, Успенівка, Новоселівка, Червоний кут, П'ятихатки, Янополь, Григорівка
на фрагменті карти Херсонської губернії Російської імперії 1863 року

Підпоручик Сербського гусарського полку Іван Новакович мав також значні земельні володіння між тогочасними Добровеличківкою та Сухим Ташликом (нині – с. Глодоси Новоукраїнського району). У липні 1782 р. він надіслав донесення губернатору Новоросійської губернії Миколі Даниловичу Язикову з проханням передати в його володіння дачу прапорщика Войнова, яка залишається незаселеною:

«Выведенные мною из Полских мест десять семей людей по неимению в отводе земли несут крайнюю нужду и намерились к побегу, и как я уведомился что в округе Добрянской есть на сорок восемь дворов земли отданной с давнего времени прапорщику Войнову которая остается без заселения и где сей владелец находитца неизвестно и для того Вашего

⁷⁶ План Екатеринославского наместничества, Новомиргородского уезда с показанием казенных и владельческих дач под номерами, 1789 года // Архив автора.

⁷⁷ Метрическая книга Георгиевской церкви с. Эрделивка за 1873 год. – Государственный архив Одесской области (далее – ГАОО). – Ф. 37. – Оп. 2. – Д. 97. – Л. 481 об.

Превосходительства покорнейше прошу для поселения выведенных мною людей отвести мне из Войновой дачи хотя половинную часть в чем и учинить Милостивое рассмотрение»⁷⁸.

Розглянувши донесення підпоручика Новаковича, губернатор Новоросійської губернії звернувся до Межової експедиції, щоб вона з'ясувала причини незаселення Войновим виділеної йому землі.

9 березня 1783 р. канцелярія Новоросійської губернії на основі отриманої від Межової експедиції інформації видала наказ:

«...порпорту здешней Межевой Экспедиции коим представляет, что Сербского гусарского полку подпорутчик Иван Новакович поданным здешнему губернатору гну генерал майору и кавалеру Николаю Даниловичу Языкову доношением просил об отводе ему Олвиополского уезда в округе Добрянском на сорок восемь дворов тысячи четыре сот сорока десятиин земли, отданной было прапорщику Войнову под поселения, которая остается давнего времени впусте без всякого заселения; а по справке в Межевой Экспедиции оказалось что помянутому прапорщику Войнову в том округе при балке Бездирчиной то число десятиин отведено прошлого 1777 году октября 12 го дня, коя по освидетельствованию земского комисара секунд майора князя Баратова явилась впусте, и где оной Войнов находитца неизвестно, почему резолюциею его превосходительства велено во первых всю ту землю обратить в казенное ведомство а потом отвести из оной просителю подпорутчику Новаковичу при балке Бездирчиной по смежности порутчицы Вуичичевой капитана Карачона, округа Черноташильцкого и майора Величковского под поселение на дватцать четыре двора сем сот дватцать десятиин...»⁷⁹.

Отже, підпоручик Сербського гусарського полку Іван Новакович отримав 720 дес. землі під заселення слободи на 24 двори. Згодом він докупив до цього наділу ще значну кількість землі. Загалом наприкінці 1780 р підпоручик Новакович із своєю дружиною володів 1 440 дес.

На південь від Плетеного Ташлика землею володів вахмістр Далмацького гусарського полку Сергій Станишин. У документах та в описі плану Новомиргородського повіту 1789 р. вказується, що на цій території розташовується сільце Новаківка, яке перебуває у власності Станишина. На жаль, не відомо, чи мало це поселення якесь відношення до підпоручика Новаковича. Жодного зв'язку до цього часу віднайти не вдалося. Так само не можна впевнено сказати, що Новаківка вахмістера Станишина має якийсь зв'язок із сучасним с. Новаківкою.

Згідно плану Новомиргородського повіту 1789 р. дещо на південний захід від володінь Новаковичів і на захід, вже на правому березі р. Кільчень, від земель майора Іллі Іванова простягалася земельна власність (624 дес.) родини Вукотичів, на якій розташовувався хутір Григоріївка (нині – перебуває у складі с. Нововознесенка). У 1789 р. цю землю разом із хутором придбав прем'єр-майор Іван Михайлович Вукотич у покійного рідного брата Петра Вукотича та його дружини Єфросинії Яківни⁸⁰. Капітан Петро Вукотич отримав 624 дес. землі під заснування слободи на 24 двори 14 грудня 1772 року⁸¹. У 1773 р. капітан Вукотич придбав ще 182 дес. землі.

До нинішньої Нововознесенки входить також колишнє с. Спаське, першою назвою якого було сільце Куце або хутір Куций, або Куца балка. Така назва, очевидно, походить від того, що це поселення знаходилося в урочищі Куца балка. Наприкінці XVIII ст. хутір Куций

⁷⁸ Доношение подпоручика Сербского гусарского полка Ивана Новаковича губернатору Новороссийской губернии генерал-майору Николаю Даниловичу Языкову от 27 июля 1782 года. – Государственный архив Херсонской области (далее – ГАХО). – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 195. – Л. 2 – 2 об.

⁷⁹ Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию об отводе земли подпоручику Ивану Новаковичу от 9 марта 1783 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 195. – Л. 7 – 7 об.

⁸⁰ Объявлении о купчих к № 16 Санктпетербургских ведомостей, во вторник февраля 25 дня 1791 года // Пивовар А.В., Шляховий К.В. Витяг з оголошень про купчі до номерів Санктпетербурзьких відомостей за 1786 – 1798 роки з відомостями щодо купівлі землі та мастків у межах території правобережних повітів Катеринославського намісництва // Інгульський Степ. Альманах. – Львів, 2017. – С. 273.

⁸¹ Витяг з відомості Новоросійської губернської канцелярії 1775 року щодо земель, відведених у Єлисаветградській провінції під заселення слобід та на інші потреби // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 64.

розташовувався на земельній дачі казенного с. Кальниболот (нині – Новомиргородського району).

Виникнення ж самого села Нововознесенка до кінця не зрозуміле. Ні у документах, ні у картографічних джерелах не вдалося відшукати відомості про наділення землі у цій місцевості військовослужбовцям чи цивільним. Наприкінці 80-х років XVIII ст. землі, на яких нині знаходиться Нововознесенка, перебували у власності майора Якіма Миклоєва. Тому, напевно, Нововознесенка з'являється у першій половині XIX ст., коли власником тамтешніх земель стає родина Войнових, а саме колишній підпоручик Іван Григорович Войнов. Відомо, що І.Г. Войнов у 1794 – 1795 рр. був засідателем нижнього земського суду Новомиргородського повіту. Станом на середину XIX ст. Нововознесенка і х. Куца балка перебували у власності Войнових⁸².

Якимівка, Андріївка, Новостанівка, Дорофіївка та Єгорівка
на фрагменті карти Херсонської губернії Російської імперії 1863 року

Нині до Нововознесенки також входить с. Єгорівка. Історія цього населеного пункту пов'язана із родом графів Подгоричані (Подгоричиані), тому другою, неофіційною назвою Єгорівки було Графське. У 1781 р. генерал-майор Георгій Петрович Подгоричані отримав у цій місцевості 936 дес. землі⁸³. Назва Єгорівки походить, вірогідно, від імені Георгія Подгоричані, оскільки на той час Георгіїв часто називали Єгорами. У 1784 р. у Єгорівці мешкало 13 чоловіків та 10 жінок і було вже 945 дес. зручної землі. У 1787 р. кількість населення Єгорівки становила 81 житель (47 чол. і 34 жін.)⁸⁴. Дружиною Георгія Подгоричані,

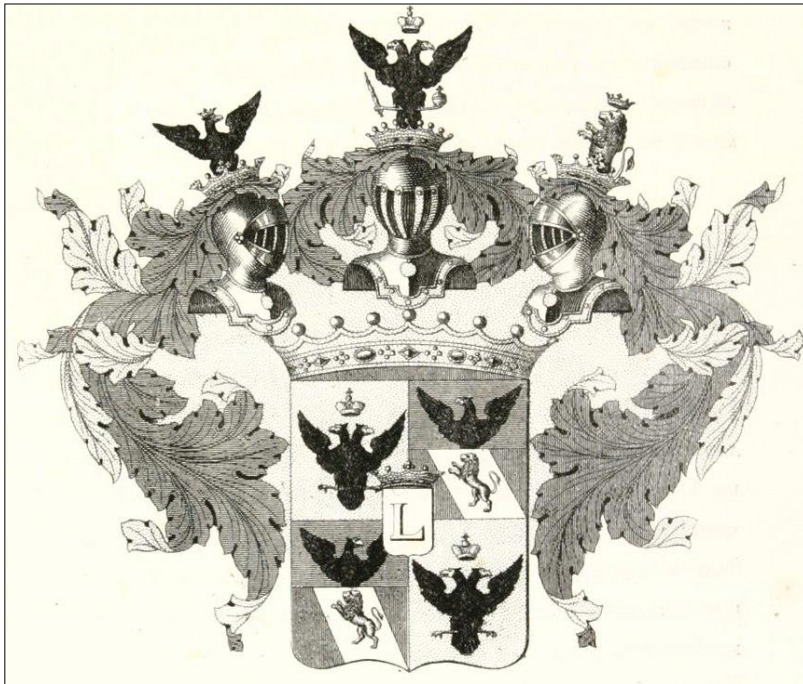
⁸² Склад найбільших землевласників та їх маєтки у повітах Херсонської губернії станом на 1860 рік // Пивовар А.В. Поселення Херсонської губернії за повітовими алфавітами 1856 року. – К., 2009. – С. 85.

⁸³ Ведомость Ольвиопольского уезда по которой значит с помещиков ежегодно сколько поземельных денег взыскивать, сочинена 1782 году февраля 23-го // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 98.

⁸⁴ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятины земли и на оной мужеска и женска поля душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України. – Т. 10. Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття / Упорядник: А. Бойко. – Запоріжжя, 2009. – С. 251.

напевно, була Віра, яка згадується у документах, як хрещена матір доньки капітана де Каррієра Анни (1807 року народження). У метричних книгах Миколаївської церкви Новомиргорода містяться відомості про графиню Анну Петрівну, напевно, першу дружину Георгія Подгоричані. Зокрема, вона була хрещеною матір'ю двох доньок новомиргородського поліцмейстера Петра Монастирлі – Катерини (1797 р. н.) та Анни (1801 р. н.). У 1788 р. графиня Анна Подгоричані хрестила доньку титулярного радника Аникєєва і його дружини Євдокії Анну, яка народилася у січні 1788 року⁸⁵.

Рід Подгоричані, який походить із Далмації (нині – розташована на території Республіки Хорватія і Чорногорії) і представники якого ще до переходу на службу до Російської імперії мали графські титули Венеціанської республіки, внесений до V-ї частини дворянської родословної книги Харківської губернії. У 1769 р. Георгій Подгоричані, вже перебуваючи на російській службі, отримав підтвердження свого графського титулу.

Герб роду Подгоричані.

Із книги «Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи. Часть VI»

У середині XIX ст. роду Подгоричані був призначений герб:

«В щите, разделенном на четыре части, посредине находится покрытый короною маленький серебряный щиток с изображением чёрной буквы L. В первой и четвёртой частях в золотом поле два черные двуглавые орла, имеющие над головами их по одной короне. Во второй и третьей частях в голубом поле видны два до половины вылетающие одноглавые черные орла, с распростертыми крыльями и под оными в красном поле на серебряных полосах диагонально означены два льва. Щит покрыт графскою короною, на которой поставлены три шлема, увенчанные: средний графскою, а крайние два дворянскими коронами, из коих на среднем чёрный двуглавый орел, держащий в лапах скипетр и державу, на крайних шлемах с правой стороны до половины выходит одноглавый чёрный орел, а на последнем лев, над

⁸⁵ Метрическая книга Петропавловской церкви с. Леслиево за 1828 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 339. – Л. 257 об.; Метрическая книга Петропавловской церкви с. Леслиево за 1829 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 348. – Л. 252; Метрическая книга Петропавловской церкви с. Леслиево за 1836 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 484. – Л. 554 об.; Метрическая книга Петропавловской церкви с. Леслиево за 1853 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 1116. – Л. 481 об.

главами которых изображены золотые короны. Намет на щите голубой и красный, подложенный золотом»⁸⁶.

Родині Подгоричані належали також інші володіння, зокрема, нинішнє с. Пурпурівка Новомиргородського району. Першою назвою цього села була Пурпурова балка, а неофіційно воно також іменувалося Графським. До речі, на південь від цього населеного пункту, у першій половині XIX ст. існував хутір Войнова, очевидно, його власниками була вже згадана родина Войнових. Також родина Подгоричані була власником і, можливо, засновником нинішнього с. Новостанівка. У кінці 80-х років XVIII ст. граф Подгоричані володів тут 1 154 дес. землі.

Пізніше Єгорівка перебувала у володінні родини Самсонових. Зміна власника села відбулася внаслідок шлюбу відставного поручика Василя Васильовича Самсонова, що мав у власності 228 дес. землі у с. Андріївка, яке розташовувалося північніше Єгорівки та доньки Георгія Подгоричані Надії. На час одруження Надія Георгіївна Подгоричані володіла 816 дес. землі у с. Єгорівка.

Поручик артилерії, потомствений дворянин Василь Самсонов закінчив Новгородський графа Аракчєєва кадетський корпус, впродовж 1871 – 1880 рр. був гласним Єлисаветградського повітового земства, а у 1874 – 1877 та у 1880 – 1883 роках – дільничним мировим суддею.

Окрім Андріївки та Єгорівки, Василь і Надія Самсонові володіли с. Якимівка, де, власне, був розташований біля тамтешньої церкви Святих Іоакима і Анни їхній сімейний склеп. У цьому склепі похований найвідоміший представник роду Самсонових – генерал від кавалерії Олександр Васильович Самсонов, який в роки Першої світової війни (1914 – 1918 рр.) командував 2-ю російською армією і загинув у 1914 р. в Східній Пруссії.

Хоча Самсонови й володіли Якимівкою, вони не були її засновниками. Село Якимівка утворилося на землях, які в останній третині XVIII ст. перебували у власності майора Якіма Миклоєва, саме його і слід вважати засновником населеного пункту. 8 жовтня 1770 р. майор Миклоєв отримав у цій місцевості 1 248 дес. землі під заселення слободи на 48 дворів, яка і є нині селом Якимівка. Також Миклоєву було наділено 18 дес. під загальний вигін і садибу та рангових 138 дес. під слободу на 6 дворів⁸⁷. Було у майора Миклоєва 350 дес. землі під ліс. У 1784 р. у Якимівці нараховувалося 354 жителя (195 чол. і 159 жін.), а станом на 1787 р. – 255 жителів (105 чол. і 150 жін.) та 2 444 дес. землі.

У деяких публікаціях можна натрапити на інформацію, що першою назвою Якимівки було нібито Чернече. Це не так. Назва Чернече з'являється лише у середині XIX ст. і, напевно, має відношення до родини Дункертів, представники якої володіли частиною тамтешніх земель.

Є також версія, що найменування Якимівка походить від назви місцевої церкви Святих Іоакима і Анни, будувати яку було дозволено у 1791 р., а закладено у 1793 р. Це навряд чи відповідає дійсності, оскільки Якимівка, як назва поселення згадується у архівних документах 80-х років XVIII ст., тобто майже на десять років раніше від заснування церкви. З великою долею вірогідності можна ствердити, що назва Якимівка походить від імені власника села Якіма Миклоєва. Про його життя і діяльність залишилося обмаль відомостей. Знаємо лише те, що він у 1762 – 1763 рр. був капітаном Гусарського полку Нової Сербії. Його прізвище згадується у документах канцелярії Новосербського полку. Наприкінці 1762 р. генерал-лейтенант І. Хорват направив у канцелярію Гусарського полку рапорт, у якому повідомляв, що капітан Миклоєв відібрав у гусара Івана Керстича 90 рублів, а також завдав тілесних

⁸⁶ Герб рода Подгоричани, иностранных графов // Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи. Часть VI. – СПб., 1836 – 1840. – С. 130.

⁸⁷ Объяснение отводов земли к карте Новороссийской губернии Елисаветградской провинции с показанием в Черном, Желтом, Молдавском гусарских и Елисаветградском пикинерном полках, тож в крепостном и государственных округах всех отводов, полагаемых в Черном и Желтом всех угодей на каждый двор по дватцети по шести, а в Молдавском и Елисаветградском и в протчих округах по тритцети десятин. Сочинена декабря «...» дня 1774 года. Копировал и иллюминировал гусарского полку ротмистр Терентий Мордвинов. Подписана секунд майором Егором Араповым // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 46.

ушкоджень Суботі Степанову, забравши у нього срібні речі⁸⁸. Серед документів архіву фортеці імені Святої Єлисавети вдалося відшукати рапорт капітана Гусарського полку Якіма Миклоєва генерал-майору Ісакову з приводу нападу озброєного польського загону на жителів Нової Сербії, який датується 15 травня 1762 року⁸⁹. Після ліквідації Гусарського полку Миклоєв у 1767 р. був капітаном Чорного гусарського полку, а пізніше мав звання майора. Власником Якимівки майор Миклоєв був протягом 1784 – 1802 років. Після його смерті Якимівка впродовж 1803 – 1806 рр. числилася у власності майорші Миклоєвої, – дружини Якіма.

Слобода Миклоєва (Якимівка)
на фрагменті Генеральної карти Новоросійської і Азовської губерній 1778 року

З 1807 р. і щонайменше до 1812 р. Якимівка перебувала у володінні ротмістра Івана Цветоновича. 24 січня 1807 р. у церкві Святих Іоакима і Анни була охрещена донька І. Цветоновича і його дружини Олександри Ксенія⁹⁰.

Поруч із Якимівкою розташовується село Андріївка, яке було засноване капітаном Андрієм Івановичем Жаховським. Наприкінці XVIII ст. він володів 755 дес. землі на правому березі р. Кільчень. Землі у цій місцевості капітан Жаховський отримував і купував у 1772, 1774 та 1781 роках. Також у вересні 1787 р. капітан Жаховський і його дружина Агрипіна Яківна купили за 100 рублів 104 дес. зручної для заселення землі у кадета Никифора Петровича Ракіна⁹¹. У 1784 р. в сільці Андріївка мешкало 230 осіб (122 чол. і 108 жін.), а у 1787 р. кількість населення становила вже 250 осіб (131 чол. і 119 жін.)⁹².

Північніше Андріївки і Якимівки земельні володіння (станом на 1789 р. – 624 дес.) мала вже згадана родина Вукотичів. У серпні 1772 р. секунд-майор Іван Михайлович Вукотич придбав у генерал-майора Георгія Петровича Подгоричані пустку розміром у 156 дес. зручної землі, на якій згодом виникло сучасне село Миропіль. Відомо, що у підполковника І. Вукотича і його дружини Єфросинії у 1792 р. народився син Олексій, а у 1797 р. – син Дмитро. Вони були охрещені у церкві Святих Іоакима і Анни в Якимівці. Хрещеним батьком

⁸⁸ Опис фонду Новосербського корпусу // Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посулько // Джерела з історії Південної України. – Т. 7... – С. 276.

⁸⁹ Ястребов В.М. Архив крепости Святой Елисаветы... – С. 583.

⁹⁰ Метрическая книга Иоакимовской церкви с. Акимовка за 1807 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 122. – Л. 362.

⁹¹ Объявлении о купчих к № 11 Санктпетбургских ведомостей, во вторник февраля 6 дня 1789 года // Ингульский Степ. Альманах... – С. 270.

⁹² Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 251.

Олексія був власник Ерделівки Яків Павлович Ерделі⁹³. У метричних книгах є інформація й про інших дітей подружжя Вукотичів: синів Петра, Луки, Костянтина, Григорія та доньок Олени, Анастасії і Тетяни.

Дружиною І. Вукотича була донька власника с. Максимівка (нині – Новомиргородського району) прем'єр-майора Максима Арсентійовича Чорби. Вони були обвінчані 8 вересня 1781 р. у Арсеніївській церкві с. Максимівка⁹⁴. Помер Іван Вукотич не пізніше 1826 р. у званні генерал-майора.

Наприкінці 1780-х років земельні володіння родини Вукотичів із сільцем Миропілем з трьох сторін оточували землі казенного села Надлак (нині – Новомиргородського району). До речі, саме вони розділяли Миропіль із ще одним поселенням Вукотичів – с. Вукитичиве (нині – Новомиргородського району). На захід від володінь графів Подгоричані і майора Миклоєва були землі (1 951 дес.) капітана Нікоріци із селом Тимофіївка (нині – Новоархангельського району). Відзначимо, що у 1822 р. під час хрещення сина колезького асесора Івана Керстича Георгія у Покровській церкві Тимофіївки його хресним батьком виступив штабс-капітан Іван Жаховський (ймовірно, син капітана Андрія Жаховського). Окрім того, штабс-капітан І. Жаховський протягом 1808 – 1811 рр. був засідателем земського суду Ольвіопольського повіту.

Південно-західніше земельної дачі Вукотичів у 1780-х роках розташовувалися землі (1 531 дес.) титулярного радника Федора Мойсєєва, на яких нині знаходиться с. П'ятихатки. Вперше Мойсєєв був наділений землями тут у 1774 році⁹⁵. На південь від земель майора Іллі Іванова та його сільця Янополя простягалися володіння (14 875 дес.) казенного с. Сухий Ташлик (нині – с. Глодоси Новоукраїнського району).

Згідно опису плану Новомиргородського повіту 1789 р. частина території Маловисківщини належала до земельної дачі (1 178 дес.) казенного села Петроострів. Дача Петроострова розділяла землі вже згаданих підпоручика Новаковича, графів Подгоричан та капітана Жаховського із володіннями таких значних землевласників, як Ерделі, Палалови, Булацелі, Текелі та інших. На їхніх землях, головним чином на берегах річок Кільтени, Копанки та Свинарки виникла велика кількість сучасних населених пунктів Маловисківщини.

Так, село Миролюбівка було засноване у 1771 р., коли тут були виділені 728 дес. землі секунд-майору Чорного гусарського полку Михайлу Іллічу Булацелю⁹⁶. У 1784 р. у Миролюбівці мешкало 67 чоловіків і 63 жінки, а у 1787 р. – 120 осіб (67 чол. і 53 жін.)⁹⁷. А протягом 1784 – 1790 рр. було 728 десятин «удобной» для обробітку землі (дача № 129). До того, як стати секунд-майором Чорного гусарського полку Михайло Булацель служив у складі Гусарського полку Новосербського корпусу, тобто свою військову кар'єру він почав ще при діяльності генерал-лейтенанта І. Хорвата. У 1766 р. секунд-майор М. Булацель був у складі канцелярії Новоросійської губернії⁹⁸.

Михайло Булацель мав родинні зв'язки із підполковником Молдавського гусарського полку Григорієм Варламовичем Булацелем, який володів землею неподалік 2-ї роти полку с. Вись, на якій згодом виникли Мар'янівка, Петрівка та Павлівка. Власне, Григорій

⁹³ Метрическая книга Иоакимовской церкви с. Акимовка за 1797 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 34. – Л. 159 об; Д. 61. – Л. 108 об.

⁹⁴ Метрическая книга Арсеньевской церкви с. Максимовка за 1781 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 2. – Л. 233 об.

⁹⁵ Ведомость Ольвиопольского уезда по которой значит с помещиков ежегодно сколько поземельных денег взыскивать, сочинена 1782 году февраля 23-го // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 98.

⁹⁶ Ведомость Ольвиопольского уезда по которой значит с помещиков ежегодно сколько поземельных денег взыскивать, сочинена 1782 году февраля 23-го // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 97.

⁹⁷ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска поля душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 250.

⁹⁸ Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734 – 1775). – Ч. II (Заселення Новоросійської губернії)... – С. 17 – 18.

Варламович і Михайло Ілліч Булацелі були дворянськими братами. Саме їхня поява на території Нової Сербії, пов'язана із службою в Гусарському полку Новосербського корпусу, поклала початок тривалій історії роду Булацелів на Кіровоградщині.

Миролубівкою родина Булацелів володіла, очевидно, до кінця XVIII – початку XIX ст. У цей час село перейшло від сина Михайла Ілліча – Михайла Михайловича Булацеля (1775 – 1814 рр.) у власність Якова Павловича Ерделі (1750 – 1821 рр.). Першим представником цієї угорської родини на Кіровоградщині був батько Якова Павло Семенович Ерделі (1714 – після 1770 рр.). Павло Ерделі був вахмістром угорської служби, поручиком 3-ї роти Гусарського полку Нової Сербії, а потім вступив на службу до Чорного гусарського полку. Під час служби у цьому полку він пройшов шлях від капітана (1764 р.) до секунд-майора (1770 р.). У 1770 р. Павло Ерделі вийшов у відставку. Його син Яків Павлович став службовцем Чорного гусарського полку у 1768 р. У складі цього полку він під час російсько-турецької війни 1768 – 1774 рр. брав участь у штурмі Бендер, взятті Белграда (нині – столиця Республіки Сербія), боях у Криму. У 1775 р. Яків Ерделі отримав звання прапорщика. А згодом, у 1777 р., він вийшов у відставку у званні підпоручика. У 1787 – 1789 рр. Я.П. Ерделі був засідателем Ольвіопольського повітового суду, а у 1795 р. – засідателем одного із судів Вознесенського намісництва⁹⁹. У лютому 1790 р. рід Ерделі був внесений до II-ї частини дворянської родословної книги Херсонської губернії.

На початку XIX ст. родина Якова Павловича Ерделі володіла землями у Херсонській, Володимирівській та Костромській губерніях. До їхніх володінь на території Херсонської губернії, окрім згаданої Миролубівки, належало село Ерделівка. Початок існуванню цього населеного пункту поклало наділення тут у січні 1774 році прапорщику Якову Ерделі 1 248 дес. землі під заселення слободи на 48 дворів. У лютому 1774 р. прапорщик Ерделі отримав також 26 дес. землі під сад¹⁰⁰.

У 1784 р. у Ерделівці мешкало 93 особи (50 чол. і 43 жінки), а станом на 1789 р. нараховувалося 1 248 дес. зручної землі. Саме Ерделівка була головним володінням родини Ерделі та місцем проживання Якова Павловича (1750 – 1821 рр.). У 1821 р. Яків Ерделі помер і був похований у с. Ерделівка.

Поруч із Ерделівкою розташовувалося ще одне поселення, яким володіла родина Ерделі – слобода Завірюхівка. Цей населений пункт виник у результаті заселення 728 дес. землі, яка належала підпоручику Матвію Завірюхі і була отримана ним у 1775 році¹⁰¹. Також він мав 12 дес. під загальний вигін та садибу. У 1784 – 1788 рр. М. Завірюха був засідателем Нижнього земського суду Новомиргородського повіту. У 1784 – 1787 рр. у Завірюхівці нараховувалося 77 мешканців (43 чол. і 34 жін.) та 729 десятини зручної для обробітку землі (станом на 1790 р.).

Підпоручик Матвій Завірюха згадується у метричній книзі Різдвобогородицької церкви Хмельового. 11 грудня 1782 р. він виступив хрещеним батьком сину прапорщика Георгія Маркевича і його дружини Марфи Данила¹⁰².

Із сходу до земель підпоручика Завірюхи примикали володіння (624 дес.) майора Фонтразе. У 1783 р. прем'єр-майор Апшеронського піхотного полку Іван Карпович Фонтразе продав ці землі відставному підпоручику Якову Ерделі за 94 рублі¹⁰³.

⁹⁹ Македонов А.В. Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века... – С. 161, 208.

¹⁰⁰ Витяг з відомості Новоросійської губернської канцелярії 1775 року щодо земель, відведених у Єлисаветградській провінції під заселення слобід та на інші потреби // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 66.

¹⁰¹ Ведомость Ольвиопольского уезда по которой значит с помещиков ежегодно сколько поземельных денег взыскивать, сочинена 1782 году февраля 23-го // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 97.

¹⁰² Тетрадь коликое число уезда Ольвиопольскаго ведомства Новомиргородскаго духовного правления, слободы Хмелевой, при часовне Рождества Пресвятия Богородицы, 1782 года января 1-го – декабря по 31-е число, явилось родившихся браком сочетавшийся и умерших. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 4. – Л. 243 об.

¹⁰³ Объявлении о купчих к № 50 Санктпетербургских ведомостей, во вторник июня 22 дня 1787 года // Інгульський Степ. Альманах... – С. 268.

У 1816 р. частину земель слобід Завірюхівка і Миролюбівка згідно духовного заповіту отримав у спадок син Якова Павловича Микола Ерделі, який народився 14 грудня 1798 р. у Ерделівці і був похрещений у тамтешній Георгіївській церкві. Решта земель Завірюхівки і Миролюбівки стала власністю іншого сина Якова Павловича – Семена Ерделі (1797 – 1834 рр.)

Саме ж село Ерделівка згідно духовного заповіту 1816 р. перейшло у власність третього сина Якова Павловича – Георгія Ерделі (1807 – 1876 рр.)¹⁰⁴.

Із заповіту Якова Павловича Ерделі:

*«Сыну моему, Георгию, селение Эрделиевку, не разделяя строений и заведений, не ставя ему того в честь, ибо на воспитание других употреблено мною немало сумм; а Георгий еще в малолетстве, для воспитания его нужны издержки. Так же 75 душ мужского пола, а женского – сколько при них случится»*¹⁰⁵.

З 1816 року рід Ерделі мав власний герб:

*«В верхней половине щита в голубом и красном полях изображено два серебряных крыла; в нижней золотой части находится пеший воин в венгерском одеянии, имеющий в правой руке саблю, поднятую на поражение. Щит увенчан дворянскими шлемом и короною со страусовыми перьями, на коих означена согнутая в латах рука со шпагой. Намет красный и голубой, подложен серебром»*¹⁰⁶.

Герб роду Ерделі.

Із книги «Сборник дипломных гербов Российского Дворянства, невнесенных в Общий Гербовник. Часть XVII»

¹⁰⁴ Чабанов В., Решетов С., Линниченко М. Дворянский род Эрдели в Херсонской губернии и других губерниях России...» // Родовое гнездо. – Режим доступа: <http://rodovoyegnezdo.narod.ru/>

¹⁰⁵ Морозова О.М. Баловень судьбы: генерал Иван Георгиевич Эрдели. – М., 2013. – С. 22.

¹⁰⁶ Герб Эрдели // Сборник дипломных гербов Российского Дворянства, невнесенных в Общий Гербовник. Часть XVII. – Спб., 1895. – С. 14.

Земельні дачі № 96 генерал-аншефа Текелі (Хмельове), № 97 підпоручика Завірюхи, № 98 майора Фонтразе, № 99 підпоручика Ерделі (Ерделівка), № 100 майора Палалова (Копанки), № 120 майора Патрина (Первомайське), № 122 майора Дембровського, № 123 майора Величковського, № 124 капітанші Карачон, № 127 капітана Дуковича (Краснопілка), № 128 майора Станковича (Димине), № 129 майора Булацеля (Миролубівка), № 131 майора Шміта (Розсохуватка), № 132 генерал-майора Зверева (Лозуватка) на фрагменті плану Новомиргородського повіту Катеринославського намісництва 1789 року

Населеним пунктом, історія якого тісно пов'язана з Миролюбівкою, було с. Свинарка. У 1777 р. неподалік від Миролюбівки землю (494 дес.) отримав секунд-майор Гаврило Петрович Дембровський. Можливо, це саме той Дембровський, який у 1766 р. ще у званні капітана був членом канцелярії Новоросійської губернії¹⁰⁷. На землі (420 дес.) майора Дембровського виникло село Свинарка, назва якого походить від однойменної річки, на якій воно розташовувалося.

У 1784 р. у Свинарці мешкали 31 чоловік і 31 жінка, а у 1787 р. – 40 осіб (23 чол. і 17 жін.)¹⁰⁸. З часом розмір «удобной» землі збільшується. Вже у 1795 р. у с. Свинарка нараховується 522 дес. 45 саж. зручної і 14 дес. 500 саж. незручної для обробітку землі. Збільшується і кількість населення Свинарки: у 1795 р. вона становить 98 осіб (48 чол. і 50 жін.)¹⁰⁹.

На схід від Свинарки і володінь секунд-майора Гаврила Дембровського у кінці 1780-х років простягалися землі (104 дес.) поручиці Васильєвої. Вона також мала у власності розташовану на цій землі невелику слободу, у якій у 1787 р. мешкало 47 осіб (27 чол. і 20 жін.)¹¹⁰. З часом сільце поручиці Васильєвої перейшло у власність родини Ерделі і, напевно, стало частиною Свинарки.

У кінці 80-х років XVIII ст. власником Свинарки стає поручик Херсонського легкокінного полку Павло Лазарович Веселінов. У квітні 1786 р. він купив слободу Свинарку (494 дес. землі, 9 чол. і 14 жін.) за 630 рублів на публічних торгах. На продаж слобода була виставлена через вексельний борг її власника секунд-майора Гаврила Дембровського¹¹¹. Також Павло Веселінов служив сотником першої бригади Катеринославського козачого корпусу.

Відзначимо, що на карті Генерального межування Єлисаветградського повіту першої половини XIX ст. Свинарка підписана, як сільце Веселіново. У володінні майора Веселінова Свинарка, очевидно, перебувала до середини XIX ст., до того часу, коли він не продав її іншому власнику – родині Ерделі. На той час Ерделі вже володіли Миролюбівкою, тому з часом Свинарка стала її частиною.

У XIX ст. Ерделі володіли також Копанками. Напевно, це село вони придбали на початку XIX ст. у перших його власників – представників родини болгарського походження Палалових (Палалогів). Сучасне с. Копанки утворилося на землях, які отримували у власність у 70-х роках XVIII ст. секунд-майор Костянтин Палалов та члени його родини. Так, 21 червня 1770 р. майору Палалову було відмежовано 1 248 дес. землі в окрузі 3-ї роти Чорного гусарського полку шанця Петроострова під заселення слободи на 48 дворів. У 1774 р. він отримав також 2 дес. землі під сад. Окрім того, майор Палалов мав рангових 138 дес. під слободу на 6 дворів, а також 18 дес. під загальний вигін та садибу¹¹².

Серед архівних документів вдалося виявити наказ Новоросійської губернської канцелярії Межовій експедиції про формальне відмежування секунд-майору Палалову та його синам землі під слободу в окрузі Петроострівського шанця від 18 липня 1782 року:

¹⁰⁷ Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734 – 1775). – Ч. II (Заселення Новоросійської губернії)... – С. 18.

¹⁰⁸ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 250.

¹⁰⁹ Ведомость Елисаветградского уезда с показанием числа десятин под казенными и помещичьими селениями и в пустее лежащих земель 1806 года. – Институт рукописей Национальной библиотеки Украины имени В. Вернадского (далее – ИР НБУВ). – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68.

¹¹⁰ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 250.

¹¹¹ Объявлении о купчих к № 27 Санктпетербургских ведомостей, во вторник апреля 3 дня 1789 года // Ингульський Степ. Альманах... – С. 271.

¹¹² Витяг з відомості Новоросійської губернської канцелярії 1775 року щодо земель, відведених у Єлисаветградській провінції під заселення слобід та на інші потреби // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Ингульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 66.

«Указ Ея Императорского Величества Самодержицы Всероссийской из Новороссийской губернской канцелярии здешней Межевой Экспедиции по Указу Ея Императорского Величества Новороссийская губернская канцелярия по рапорту Елисаветградской провинциальной канцелярии, приком прилагая учиненной Олвиопольского уезда земским комиссаром секунд майором князем Баратовым поселенным секунд майором Палаловым людям на отведенной ему в округе Петроостровском под слободу на сорок восемь ранговой на шесть дворов, да сыновьям его прапорщику Ивану и кадету Петру Палаловым по два двора землю, именной список, просит о формальном той земли обмежевании и отдаче навечное и потомственное владение оною землею плана и межевой книги учинить рассмотрение: ПРИКАЗАЛИ в здешнюю Межевую Экспедицию послать указ и велеть, счисляющуюся за секунд майором Палаловым и сынами его прапорщиком и кадетом Палаловыми в округе Петроостровском землю поимеющимся // у них писменным документам чрез межевщика формальным образом по силе межевой инструкции обмежевать, и поотмежевании сочиня той земле подлежащих с межевскими книгами план представить оной для подписи и законного утверждения в сию канцелярию при рапорте июля. 18. д. 1782 году»¹¹³.

У 1777 р. секунд-майор у відставці Костянтин Палалов звертався до канцелярії Новоросійської губернії про відведення йому землі в окрузі Петроострівського шанця біля його млину на р. Висі. Розглянувши його прохання, губернська канцелярія розпорядилася межевій експедиції «...при мельнице упоминаемого секунд-майора Палалова порозжая земля есть и чрез отвод оной жителям утеснения не последует то подлежащее число десятин с опробации Его превосходительства господина генерал майора и здешнего губернатора и кавалера Матвея Васильевича Муромцова отмежевать, и на владение дать билет...»¹¹⁴.

У цьому ж 1777 р. дружина відставного секунд-майора Палалова Просковія отримала землю 1 500 дес. під слободу на 25 дворів при р. Боковенці в Інгульському повіті. Однак вже наступного року Палалові цю землю повернули до державного відомства, так як вона була непридатна для заселення¹¹⁵.

Перші відомості, які вдалося відшукати про Костянтина Палалова, датуються 1755 р., коли він служив вахмістром у Гусарському полку Нової Сербії. Із метричної книги Царекостянтинівської церкви с. Копанок відомо, що він помер 23 серпня 1796 р. у віці 81 року¹¹⁶. У нього і його дружини Просковії було щонайменше двоє синів – Іван та Петро. У документах 1780-х років згадується, що перший мав звання прапорщика, а другий – кадета. Після смерті Костянтина Палалова власницею Копанок стала його дружина Просковія, яка у церковних документах названа іменем Пелагея. Орієнтовно у 1805 – 1806 рр. вона помирає, і Копанки разом із землями успадковує її син корнет Петро Костянтинович Палалов, який, очевидно, після 1812 р. продає їх родині Ерделі.

У 1784 р. у Копанках мешкало 155 чоловіків та 146 жінок, а станом на 1790 р. нараховувалося 1 352 дес. зручної для обробітку землі. Також Палалови володіли хутором Полохівка (нині – перебуває у складі с. Копанки). У 80-ті роки XVIII ст. землями, на яких утворився хутір, володіли секунд-майор Лепехін (728 дес.) та майор Ракшанін (156 дес.).

Першим власником Копанок із числа Ерделі, очевидно, був Георгій Якович Ерделі (1807 – 1876 рр.), який, як зазначалося з 1816 р. володів с. Ерделівкою. Протягом 1825 – 1831 рр. він перебував на військовій службі: унтер-офіцером у лейб-гвардії Семенівському полку,

¹¹³ Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию о формальном обмеживании секунд-майору Палалову и его сыновьям земли в округе шанца Петроостровского от 18 июля 1782 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 142. – Л. 2 – 2 об.

¹¹⁴ Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию о отведении секунд-майору в отставке Палалову земли под строительство мельницы на р. Выси от 24 марта 1777 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 29. – Л. 5.

¹¹⁵ Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию о возвращении в казенное ведомство з владения помещицы П. Палаловой земли на р. Боковеньки от 31 мая 1778 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 32. – Л. 17.

¹¹⁶ Метрическая книга Царекостантиновской церкви с. Копанки за 1796 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 60. – Л. 47.

прапорщиком у 1-му морському полку та поручиком у Невському морському полку. Георгій Ерделі брав участь у придушенні національно-визвольного повстання поляків і литовців проти Російської імперії у 1830 – 1831 рр. За взяття Варшави у серпні 1831 р. він був нагороджений срібною медаллю. Також Г.Я. Ерделі мав й інші нагороди: ордени Святого Володимира 4 ступеня з бантом, Святої Анни 3 ступеня з бантом, Святої Анни 4 ступеня з написом «За храбрость». У червні 1833 р. Георгій Ерделі у званні штабс-капітана пішов у відставку. Про цивільне життя Г. Ерделі вдалося з'ясувати лише те, що впродовж 1871 – 1876 рр. він, маючи чин статського радника, займав посаду предводителя дворянства Херсонської губернії. Помер Георгій Якович 4 лютого 1876 р. і був похований у с. Ерделівка¹¹⁷.

Після смерті Г.Я. Ерделі власником с. Копанки стає його дружина Леоніда Никанорівна, яка була донькою майора Никанора Олександровича Тулуб'єва. Вона народила своєму чоловікові аж сімох дітей: три доньки і чотири сина. Чи не найвідомішим нащадком Георгія і Леоніди був син Іван Ерделі (1870 – 1939 рр.) – генерал від кавалерії, один із засновників Добровольчої армії. Орієнтовно на початку ХХ ст. Леоніда Ерделі одружилася вдруге. Її обранцем став відставний генерал Олександр Миколайович Оводов (1844 – 1907 рр.).

Щодо Копанок, то очевидно, що від самого початку родина Ерделі здавала його землі в оренду, маючи від цього щорічний прибуток у розмірі 3 тис. рублів. У фондах Кіровоградського обласного краєзнавчого музею зберігається копія плану с. Копанки, де зазначається, що його землі були здані в оренду до 1889 року.

Повертаючись до купівлі Яковом Павловичем Ерделі Миролюбівки, слід розповісти про ще один епізод. Справа у тім, що Ерделі тоді став власником не усієї Миролюбівки. Частиною села (15 дворів) тривалий час володів капітан Карачон. Але Якова Ерделі і родину Карачонів пов'язувало не лише спільне володіння Ерделівкою. Підпоручик Я. Ерделі був одружений на представниці родини Карачон – Софії Іванівні Карачон (1772 – 1827 рр.). Молодша більше ніж на 20 років від свого чоловіка Софія Іванівна померла 28 жовтня 1827 р. на 55 році життя від гарячки. Похована вона поруч із Яковом Павловичем у с. Ерделівка.

Очевидно, Софія Карачон була донькою капітана Івана Юрійовича Карачона. Рід Карачонів має болгарське походження і у другій половині XVIII ст. пустив міцне коріння на центральноукраїнських землях. У 1750 – 1760 рр. поручик Іван Карачон командував 8-ю ротою Пандурського полку Нової Сербії. Деякі епізоди його діяльності ілюструє донесення капітана Йосипа Олешковського у канцелярію Пандурського полку. У 1762 р. капітан Олешковський скаржився, що поручик Карачон «...принявши в свое владение оную мою роту, как воинских служителей так дом и фамилию мою несносными обидами начал уязвлять...». Також поручик нібито не дозволяв косити сіно для худоби Олешковського, чим завдав йому шкоди на 15 рублів, а у 1761 р. привласнив собі частину зібраного хліба, який призначався для роздачі пандурам роти Вілагош (нині – с. Деріївка Онуфріївського району). У 1759 р. поручик Карачон ледве не до смерті побив капрала 6-ї роти Миколу Паніотова та змусив його покинути територію роти. Рятуючись від гніву Карачона, той переховувався у місті Крилов (нині – затоплене водами Кременчуцького водосховища). В опалу командира 6-ї роти потрапив також пандур цієї роти Єнаким Замфир: «...через сильные ево Карачона угрозы оставя дом жену и дети заграницу и за неуплату завсегдашнее бежал, а по побеге ево он Карачун жену ево Замфиры взял к себе... а дом ево Замфира, обратил на свой шинок потом ево Замфира жену бил почти смертно которая жена выздоровивши мало, оставя свои дом имущество ее и скот бежала, а где он Карачон расточил, того неизвестно»¹¹⁸. У своєму донесенні Олешковський повідомляв також про інші факти зловживань поручика Івана Карачона.

¹¹⁷ Метрическая книга Георгиевской церкви с. Эрделивка за 1876 год. – ГАОО. – Ф. 324. – Оп. 1. – Д. 2. – Л. 24 об.

¹¹⁸ Доношение капитана И. Алешковского в канцелярию Пандурского полка Новосербского корпуса от 27 августа 1762 года // Мільчев В.І. Матеріали до історії болгарського населення України XVIII століття. – Запоріжжя, 1999. – С. 48 – 49.

20 серпня 1762 р. капітан Олешковський отримав від генерал-поручика Семена Мещерського, який на той час командував Новосербським корпусом замість відстороненого від цієї посади Івана Хорвата, підтвердження на керівництво 6-ю ротою Пандурського полку. Поручику Карачону було наказано передати справи по цій роті Олешковському і зосередитися на роботі у 8-й роті полку. Однак, як пише у донесенні капітан Олешковський, Карачон «...нездавши мне по порядку роты в шанец Новомиргородской отъехал». У 6-й роті залишилася дружина Карачона, яка, за словами капітана, «...неведомо в какую надежду нипочто не озирая невинных людей всегда закует в железо и без выпуска содержит в своем доме а с плачем посторонно произносит на мене жалобы якобы от мене она обижена и неведаю в каком с нею поручицею порядке оставатца»¹¹⁹. Для того, щоб уладнати ситуацію, Олешковський прохав канцелярію Пандурського полку наказати поручику Івану Карачону прибути на декілька днів із Новомиргорода до 6-ї роти та передати справи.

Перебравшись у 1762 р. на територію Гусарського полку, поручик Іван Карачон, очевидно, спочатку стає його службовцем, а з 1764 р. продовжує військову службу у Чорному гусарському полку. У 1766 р. він значиться прапорщиком у 5-й роті цього полку, центром якої був шанець Семлик (нині – с. Скалева Новоархангельського району). У 1781 – 1783 рр. капітан Іван Карачон служив прикордонним комісаром Межової експедиції канцелярії Азовської губернії. У 1785 р. він був цолнером Феодосійської портової митниці¹²⁰. У 1808 – 1809 рр. штабс-капітан І. Карачон був засідателем земського суду Ольвіопольського повіту, а у 1819 – 1820 рр. – керівником земського суду Херсонської губернії.

Дружиною І. Карачона була Софія, яка померла 15 грудня 1783 р. у віці 44 р. У майбутньому капітан Карачон одружився вдруге. Його дружина Євгенія народила йому у 1800 р. доньку Марію.

У Івана Юрійовича Карачона було щонайменше двоє рідних братів – Георгій та Марк. У документах також є інформація про ще одного капітана Карачона – Володимира Юрійовича. Серед матеріалів канцелярії Новосербського корпусу вдалося відшукати інформацію про те, що у 1761 – 1762 рр. ад'ютант Гусарського полку Марк Карачон і вахмістр Іван Карачон заборгували Георгію Рихтеру деяку суму грошей¹²¹.

Окрім частини Миролюбівки, Карачони на Маловисківщині володіли й іншими землями. Так, капітан Марк Карачон мав у власності землі на р. Мала Вись, а, точніше, неподалік місця, де у неї впадає інша річка – Свинарка. Капітан Карачон загинув у 1778 р. під час придушення російськими військами татарського повстання у Криму. Після цього землі, якими він володів, перейшли у власність його дружини Анни Карачон. Згодом на цих землях виникла названа на її честь слобода Аннівка. Наприкінці 1780-х років у Аннівці проживало 244 особи (121 чол. і 123 жін.), а у власності капітанши Карачон нараховувалося 260 дес. зручної землі. Померла Анна Карачон 11 січня 1789 р., коли їй було 50 р.

Також капітанша Карачон у 80-х роках XVIII ст. була власником відведених у 1773 р., 688 дес. землі між сучасними селами Лозуватка, Миролюбівка та Димине. Вочевидь, ці володіння також отримав її чоловік Марк Карачон. Ймовірно, капітану М. Карачону землі на Маловисківщині були наділені 30 червня 1767 р. – 1 248 дес. під заселення слободи на 48 дворів. У 1774 р. Марк Карачон отримав також 104 дес. на 4 двори під млин. Крім того, він мав 18 дес. під загальний вигін та садibu, 23 дес. рангових і 1 000 дес. під завод. Загалом капітан Карачон у 1770-х роках в окрузі 2-ї роти Чорного гусарського полку шанця Коробчиного володів 2 274 дес. землі та 49 дворами¹²². Приблизно у 1780-х роках 38 дес.

¹¹⁹ Доношение капитана И. Алешковского в канцелярию Пандурского полка Новосербского корпуса от 27 августа 1762 года // Мильчев В.І. Матеріали до історії болгарського населення України XVIII століття... – С. 49.

¹²⁰ Македонов А.В. Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века... – С. 82, 193.

¹²¹ Опис фонду Новосербського корпусу // Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мильчев, О. Посулько // Джерела з історії Південної України. – Т. 7... – С. 205.

¹²² Объяснение отводов земли к карте Новороссийской губернии Елисаветградской провинции с показанием в Черном, Желтом, Молдавском гусарских и Елисаветградском пикинерном полках, тож в крепостном и государственных округах всех отводов, полагаемых в Черном и Желтом всех угодей на каждый двор по дватцети по шести, а в Молдавском и Елисаветградском и в протчих округах по тритцети десятин. Сочинена декабрю «...»

землі Анна Карачон продала секунд-майору Михайлу Ігнатійовичу Станковичу. Є також певні підстави вважати, що решта цієї земельної власності пов'язана із донькою Марка і Анни Карачонів Софією.

У 1782 р. Софія, яка на той час була дружиною прем'єр-майора Івана Пеперіци, вирішила здійснити обмін землями із своїм дядьком капітаном Іваном Карачоном. Справа у тому, що І. Пеперіца станом на 1782 р. володів придбаною у секунд-майора Ерделі землею на 24 двори на р. Кагарлик у Семлицькому окрузі. Значні володіння у цьому ж окрузі мав і капітан Іван Карачон. Вочевидь, він їх отримав під час служби у 5-й семлицькій роті. 624 дес. землі Карачон купив у секунд-майора Ерделі у квітні 1774 р. Ще 1 248 дес. землі з березня 1774 р. числилися на малолітньому синові Івана Карачона Феодосію. У 1782 р. Карачон вирішив передати у власність Софії Пеперіци землю на 48 дворів, яку він придбав у Ерделі, а вона взамін переписала на нього свою земельну власність в околицях слободи Лозоватки Коробчинської округи¹²³. За одними даними, Софія Карачон стала власником цієї земельної дачі у 1778 р. під час розділу її матір'ю Анною земель покійного капітана Марка Карачона. За іншою інформацією, ці землі їй продав у листопаді 1772 р. капітан Георгій Карачон, рідний брат її загиблого у Криму батька Марка та Івана Карачонів¹²⁴. На жаль, через брак архівних документів точно визначити географічне положення вказаних земель поки що не має змоги. Але можна висловити припущення, що та частина села Миролюбівки, якою володів капітан Іван Карачон, якраз і була отримана ним під час цього обміну. Відзначимо, що у І. Карачон були й інші земельні володіння. Так, у квітні 1778 р. він безоплатно передав відведені йому при вершині балки Добрянки Добрянського округу землі на 48 дворів прем'єр-майору Миколі Величковському, засновнику та власнику сучасної Добровеличківки¹²⁵.

Про згаданого капітана Георгія Карачона інформації небагато. Відомо, що на військову службу він вступив у 1767 р. У 1794 р. отримав звання підполковника і був службовцем Єлисаветградського легкокінного полку. У 1784 – 1789 рр. Г. Карачон був засідателем Нижнього земського суду Новомиргородського повіту. Помер підполковник Георгій Карачон у 1814 р. у віці 81 р., напевно, похований у с. Кагарлик (нині – Новоархангельського району).

Підполковник Г. Карачон мав досить велику родину. У нього і його дружини Катерини було щонайменше вісім дітей: сини Яким, Костянтин, Микола, Олександр, Михайло та доньки Катерина, Варвара та Євдокія. Відомо, що Олександр і Микола Карачони були власниками двох сіл на території сучасного Добровеличківського району – Миколаївки та Юр'ївки відповідно. У метричних книгах с. Піщаний Брід (нині – Добровеличківського району) першої половини ХІХ ст. містяться записи про народження і хрещення дітей поміщика, прапорщика Миколи Карачона та його дружини Агрипіни.

15 січня 1825 р. у Георгіївській церкві с. Ерделівка донька покійного підполковника Георгія Карачона Катерина одружилася з поручиком Олександрівського полку Савою Чорбою. Поручителями на весіллі були майор Павло Ерделі та капітан Олександр Георгійович Карачон, рідний брат Катерини. Згаданий поручик Сава Чорба є представником родини Чорбів, яка володіла землею поблизу сучасного с. Мар'янівка. Саме з представниками цього роду пов'язане виникнення таких нинішніх сіл, як Арсенівка та Максимівка (нині – Новомиргородського району).

дня 1774 года. Копировал и иллюминировал гусарского полку ротмистр Терентий Мордвинов. Подписана секунд майором Егором Араповым // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 46.

¹²³ Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию о передаче земельной дачи капитана И. Карачона у владения жены секунд-майора И. Пипорицы от 7 октября 1782 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 21. – Л. 12 – 12 об.

¹²⁴ Ведомость учиненная в Елисаветградской канцелярии из имеющихся в оной крепостным книг, кто и кому именно, которого году, месяца и числа отведенные в здешней провинции ранговые и протчие дачи продал или заложил значит под сим февраля дня 1782-го года // Мильчев В.І. Матеріали до історії болгарського населення України ХVІІІ століття... – С. 125.

¹²⁵ Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию об отводе премьер-майору Величковскому земли в округе шанца Добрянского от 20 апреля 1778 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 40. – Л. 12.

Стосовно земельних володінь Георгія Карачона, то зазначимо, що у 1782 р. він звертався до канцелярії Новоросійської губернії з проханням про відведення йому у Сухоташлицькій окрузі на р. Сухий Ташлик землі під заселення слободи на 25 дворів¹²⁶. Також, як зазначалося, у листопаді 1772 р. капітан Георгій Карачон нібито продав Софії – доньці капітанши Анни Карачон – відведену йому землю 624 дес. під слободу на 24 двори в Лозуватській балці.

Копанки, Ерделівка, Миколаївка (Первомайське), Аннівка (у складі Первомайського), Миролубівка, Краснопілка, Мар'ямпіль (Димине), Михайлівка (у складі Диминого), Юр'ївка (у складі Краснопілки) на фрагменті карти Херсонської губернії Російської імперії 1863 року

Зовсім поруч із Аннівкою розташовувалося сільце Софіївка. У XVII ст. власником земель, на яких виникла Софіївка, був підполковник Василь Кирилович Острожський. У 1791 р. ці землі розміром у 624 дес. у нього купила за 99 рублів прапорщиця Софія Костянтинівна Вучкович, яка і заснування сільце Софіївку¹²⁷.

У майбутньому Софіївка належала родині Брантів. Вірогідно, що представником цієї родини був генерал-поручик Яків Іларіонович фон Брант, який впродовж 1765 – 1767 рр. обіймав посаду Головного командира Новоросійської губернії¹²⁸. За VI-ю ревізією населення (1811 – 1812 рр.) у Софіївці проживало 59 осіб, а саме сільце числилося за Марією, яка була дружиною майора Сергія Бранта.

Із «Ведомости Новомиргородской волости о тех владельцах и их селениях, кои к 6-й ревизии подавали ревизские сказки с наименованием селений, учинена июня 27 дня 1812 года»:

*«деревня сия именуется издавна Софиевкою, поселена с обеих сторон течения реки Малой Выси, под которою земля 624 десятины достались по наследству от отца их губернского секретаря Павла Вучковича»*¹²⁹.

¹²⁶ Справка Новороссийской губернской канцелярии из Земской Экспедиции в здешнюю Межевую Экспедицию об отводе секунд-майору Карачону земли в округе Сухоташлицкого шанца от 14 января 1782 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 128. – Л. 14.

¹²⁷ Объявлении о купчих к № 24 Санктпетербургских ведомостей, во вторник марта 24 дня 1794 года // Інгульський Степ. Альманах... – С. 274.

¹²⁸ Македонов А.В. Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века... – С. 264.

¹²⁹ Ведомость Новомиргородской волости о тех владельцах и их селениях, кои к 6-й ревизии подавали ревизские сказки с наименованием селений, учинена июня 27 дня 1812 года // Жахалова Н.В., Пивовар А.В. Відомості про поміщицькі поселення Єлисаветградського повіту за підсумками 6-ї ревізії населення: 1811 – 1812 роки // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 367.

Щодо сільця Аннівки, то є певні підстави вважати, що на початку XIX ст. воно перейшло у власність від родини Карачонів до надвірного радника Миколи Степановича Патрина.

На сьогоднішній день Аннівка і Софіївка перебувають у складі с. Первомайське. Історія цього села починається на початку 1770-х років, коли тут у володіння землі отримує Микола Степанович Патрин. На цих землях, які Патрину наділялися у 1772, 1776 та 1782 роках, виникло село, яке у 1790-х роках назвалося Миколаївка, а потім тривалий час іменувалося Миколо-Патринським (з 1958 р. – с. Первомайське). У 1784 р. у цьому поселенні мешкало 55 осіб (30 чол. і 25 жін.), у 1787 р. – 146 осіб (53 чол. і 93 жін.), у 1795 р. – 151 житель (71 чол. і 80 жінок). Поступово збільшувався і розмір земельних володінь Патриних: у 1784 – 1787 рр. він становив 760 дес., а у 1795 р. вже 1 248 дес. зручної землі¹³⁰.

У 1779 – 1780 рр. секунд-майор Микола Степанович Патрин займав посаду воєводи Ольвіупольського повіту. У 1784 – 1785 рр. вже у якості колезького асесора М.С. Патрин перебував на посаді городничого Олександрійського повіту. З 11 квітня 1785 р. по 1789 рр. він був надвірним радником Новомиргородського повіту. У 1795 р. надвірний радник Микола Патрин працював в одній із управлінських структур Вознесенського намісництва¹³¹.

Помер Микола Степанович Патрин приблизно у 1808 р. У нього і його дружини Анни було щонайменше двоє синів – Олексій та Максим. Хтось із них, очевидно, і отримав у спадок Миколаївку. На жаль, інформації про них обмаль. Так, відомо, що Олексій народився 17 березня 1782 р. 19 березня цього року він був охрещений у Миколаївській соборній церкві Новомиргорода. Хрещеним батьком Олексія був майор Станкевич, родина якого, до речі, володіла с. Мар'ївкою (нині – Новомиргородського району).

Інший син Миколи Патрина Максим 5 грудня 1819 р. був обвінчаний з донькою колезького регістратора Петра Кирилова Катериною. Поручителями були поміщик майор Патрин, очевидно, Олексій Миколайович та колезький регістратор Іван Тиманович. У 1822 р. у подружжя народилася донька Марія. Із метричної книги Царекостянтинівської церкви с. Копанки дізнаємося, що у 1825 р. у Максима та Катерини Патринів народився син Микола. Його хрещеним батьком був корнет Олександр Палалов, родина якого була власником с. Копанки. Також у метриці Царекостянтинівської церкви вказується, що у 1827 р. в родині Патринів помер син Петро, а у 1836 р. – одnorічний син Ілля. Корнет О. Палалов і дружина поручика Миколи Леслі Єлизавета були хрещеними батьками ще однієї доньки Патринів – Марії, яка народилася у листопаді 1829 р. Також у родині Максима і Катерини Патринів була донька Ольга.

У метричних книгах Максим Миколайович Патрин фігурує як чиновник 14 класу та надвірний радник (1825 р.). У 1819 р. він був засідателем земського суду Єлисаветградського повіту. Є інформація також про його сина Миколу. У 1853 р. він був хрещеним батьком доньки капітана Петра Петровича Ерделі – Анни. У 1870 р. Микола Максимович Патрин мав звання штаб-ротмістра. Його дружину звали Анна Миколаївна. Вони мали щонайменше одного сина Миколу, який народився 7 березня 1870 р. і був охрещений 28 березня цього ж року у Покровській церкві м. Єлисаветграда. Наступного року Анна Миколаївна померла у віці 32 років.

Відзначимо, що окрім земель, на яких виникло с. Миколаївка, Микола Степанович Патрин отримував й інші земельні володіння. Так, в документах є дані про те, що у 1767 р. йому було наділено 312 дес. зручної і 5 дес. незручної землі. У 1772 р. М.С. Патрин одержав ще 624 дес. землі, яку згодом продав майору Степану Ларію (родина була власником с. Оситна сучасного Новомиргородського району). Земельна ділянка, про яку йде мова, згідно опису плану Новомиргородського повіту 1789 р. розташовувалася між нинішніми селами Олексіївкою, Мануйлівкою та Оситною.

¹³⁰ ІР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68.

¹³¹ Македонов А.В. Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века... – С. 69, 161, 168, 209.

У 1774 р. неподалік від володінь родини Патринів землі (624 дес. під заселення слободи на 24 двори) отримує капітан Чорного гусарського полку Микола Юрійович Акацатов. Згодом на цих землях виникає село Красне Поле (нині – с. Краснопілка). У 1784 р. у цьому селі проживало 159 осіб (86 чол. і 73 жін.) та числилося 728 дес. зручної землі (станом на 1790 р.). У 1787 р. у Краснопілці мешкало 162 особи (88 чол. і 74 жін.), а у 1795 р. – вже 184 особи (104 чол. і 80 жін.)¹³². Також капітану Акацатову було відмежовано 92 дес. рангових та 12 дес. під загальний вигін і садибу.

Микола Юрійович Акацатов народився у 1749 р. Військова кар'єра майбутнього засновника сучасної Краснопілки розпочалася у 1768 р., коли він у званні поручика вступив на службу у Чорний гусарський полк. У складі цього полку брав участь у російсько-турецькій війні 1769 – 1774 рр., однак, ще до її закінчення, 18 жовтня 1772 р. у званні капітана вийшов у відставку. Залишивши військову службу, Микола Акацатов розпочав працювати в державних органах. Впродовж 1780 – 1782 рр. він займав посаду земського комісара у Єлисаветградському повіті, а з 1782 до 1794 рр. – начальника Ольвіопольської військової канцелярії. З 20 вересня 1794 р. М. Акацатов «определен для отправления пограничных дел».

Робота Миколи Акацатова на вказаних посадах не залишалася непоміченою вищим керівництвом. 31 грудня 1793 р. йому був присвоєний цивільний чин – колезький асесор.

Із указу російської імператриці Катерини II:

«По указу ЕИВ, дан сей аттестат, из Новороссийской губернской канцелярии, господину капитану Николаю Юрьевичу Акацатову, в том, что находился в сей губернии, в Елисаветградском уезде земским комиссаром с 24 марта 1780 г. по 28 июня 1782 г., а с того времени до открытия Екатеринославского наместничества, по перемещению его светлости генерал-фельдмаршала Таврического и Екатеринославского генерал-губернатора Григория Александровича Потемкина, в Ольвиопольскую воеводскую канцелярию начальником, и исполнял дела, так и особые поручения, с надлежащим усердием и прилежанием тем самым заслуживает награждение следующим чином.

Божиею милостью Мы, Екатерина II, императрица и самодержица Всероссийская, Известно будет и должно каждому, что мы Николая Акацатова, который нам капитаном служил, за его редкую к службе ревность и прилежание к службе, в наши коллежские асессоры, в ранге сухопутного майора надлежащим образом признавать и почитать. Напротив чего мы надеемся, что он в том ему от нас Всемилостивейше пожалованном чине также верно и прилежно поступать будет, как то верному подданному надлежит. Во свидетельство того, мы собственноручно нашей рукой подписали и государственной нашей печатью скрепили»¹³³.

20 листопада 1794 р. рід Акацатових був внесений до дворянських родовідних книг. Надалі М. Акацатов отримував інші цивільні звання. 4 червня 1795 р. йому був пожалуваний чин надвірного радника, а 13 липня 1806 р. – колезького радника. Протягом 1798 – 1803 рр. Акацатов був предводителем Ольвіопольського повітового дворянства, а з 1803 до 1806 рр. – дворянства Херсонської губернії.

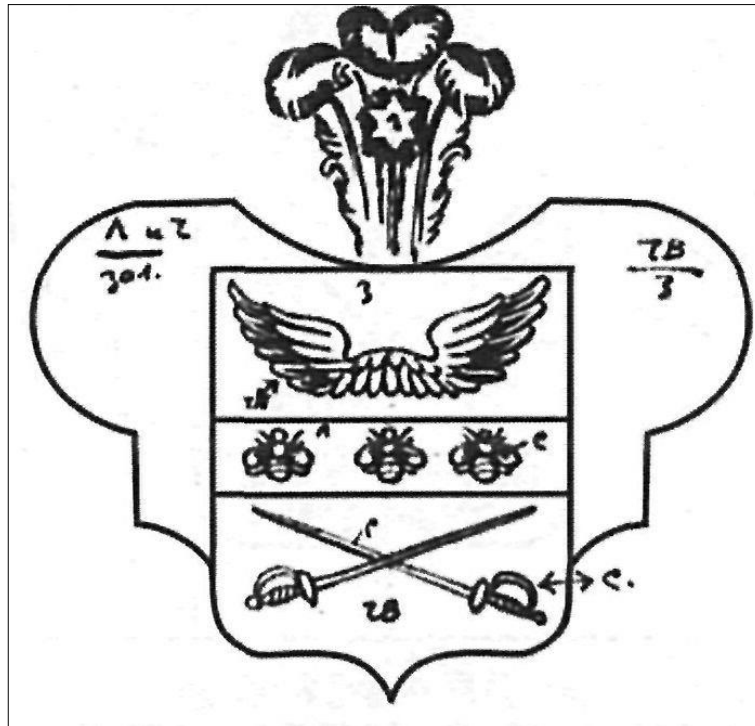
У 1808 р. рід Акацатових отримав власний герб:

«В щите, разделенном на двое в верхнем золотом поле два черных орлиных крыла. В нижнем красном поле крестообразно выложены две серебрянные шпаги остриями вверх. Посреди сего щита на голубой полосе серебром означены три пчелы, щит увенчан дворянским шлемом и короной со страусовыми перьями, на коих находится золотая шестиугольная звезда. Намет на щите золотой, подложенный голубым и красным»¹³⁴.

¹³² ИР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68.

¹³³ Дипломное дело Акацатова Герольдии Правительствующего Сената 1808 г. – Российский государственный исторический архив (далее – РГИА). – Ф. 1343. – Оп. 16. – Д. 682. – Л. 6 – 9.

¹³⁴ Описание герба из формуляра диплома на дворянское достоинство коллежского советника Николая Акацатова. – РГИА. – Ф. 1343. – Оп. 16. – Д. 688.

Герб роду Акацатових

На початку XIX ст. родина Акацатових переїздить на постійне місце проживання у с. Хмельове. Його надвірний радник Микола Акацатов придбав у нащадків генерал-аншефа Петра Текелі:

«...793 года генваря 18 дня от капитана Николая Юрьева сына Акацатова явлена купчая, данная ему 792 года декабря 4 дня от определенных к имению, оставшемуся по смерти генерал-аншефа и кавалера Текелия опекунов: генерал-майора и кавалера графа Георгия Петрова сына Подгоричанина, подполковника Моисея Михайлова сына Зверева, артиллерии капитана Дмитрия Лазарева сына Серезлия и премьер-майора Михайлы Игнатьева сына Станковича на проданную ими в согласие предоставленного умершим по духовной записи права состоящую Новомиргородского уезда в округе казенного селения Сухоташлицкого слободу Хмелевую с населенными во оной 104-мя дворами и живущими во оных подданными людьми, записанными по ревизии за покойным генералом Текелием мужска пола 227 душ с принадлежащею к той слободе землею удобною 5725 десятинами, за 24000 рублей»¹³⁵.

Відомо, що Петро Аврамович Текелі вперше отримав землю під заселення в Хмельовому у 1767 р. У цей рік йому було відведено 1 248 дес. Вдруге Текелі одержав земельні угіддя розміром у 2 565 дес. у 1777 р., а 15 березня 1781 р. він купив ще 1 000 дес. Загалом Текелі мав у власності значний земельний наділ – 5 780 дес., із яких лише 55 дес. землі були незручними для обробітку. За час перебування Хмельового у власності Текелі його населення досить стрімко збільшувалося. У 1784 р. у Хмельовому мешкало 434 жителя (230 чол. і 204 жін.). Трохи більше, ніж через 10 років кількість населення села подвоїлась: станом на 1797 р. у ньому нараховувалося 448 чоловіків і 446 жінок.

Навряд чи Петра Текелі слід вважати засновником Хмельового. У Державному архіві Кіровоградської області зберігається указ канцелярії Новоросійської губернії від 9 грудня 1776 р., у якому вказується, що генерал-поручик Текелі придбав у старшого ад'ютанта Зверева *«...состоящую при речке Килтене в урочище Хмелевых буераков в числе сорока восьми дворов слободку со всеми к ней принадлежностями...»¹³⁶*. Ймовірно, у цьому документі йде

¹³⁵ Объявлении о купчих к № 43 Санктпетербургских ведомостей, во вторник мая 29 дня 1795 года // Ингульский степ. Альманах... – С. 277.

¹³⁶ Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию от декабря 9 дня 1776 года. – ГАКО. – Ф. 488. – Д. 1317. – Л. 1 – 1 об.

мова якраз про Хмельове. Також відзначимо, що старший ад'ютант Зверев не був першим власником слободи, він її купив у відставного сотника Савранського, який землю під її заселення отримав у 1767 році¹³⁷.

Генарал-аншеф Петро Текелі (1720 – 1792 рр.) увійшов в історію передусім як керівник російського війська, котре у 1775 р. зруйнувало Запорізьку Січ. Однак, окрім цього, він був учасником багатьох військових конфліктів. Військову службу Текелі розпочав у 1741 р. у складі армії Австрійської імперії. У 1747 р. він прийняв підданство Російської імперії і поручиком перейшов на службу у Сербський гусарський полк, у складі якого брав участь у Семилітній війні (1757 – 1763 рр.). Під час російсько-турецької війни вже у званні генерал-майора досить успішно командував кавалерійською бригадою. У 1780-х роках Петро Текелі брав участь у бойових діях російської армії з турецько-татарськими військами на Кубані. За свою військову службу він отримав чимало різноманітних нагород. У 1789 р. генерал-аншеф П.А. Текелі вийшов у відставку і напевно поселився у м. Новомиргород, де помер і був похований у 1792 році¹³⁸.

Про родину Петра Текелі відомо лише те, що у нього був рідний брат полковник Лазар Аврамович та напевно син – Олександр. У метричній книзі Олександроневської церкви с. Хмельове вказано, що корнет Олександр Текелі помер у віці 35 р. від сухот¹³⁹.

Після смерті П.А. Текелі Хмельове спочатку перебувало під опікою його нащадків, очевидно, рідного брата Лазаря Аврамовича, а згодом перейшло у власність Миколи Акацатова. Можливо, якусь роль у прийнятті рішення про купівлю Акацатовими у 1804 р. Хмельового і вибору його як місця проживання відіграло те, що воно розташовувалося неподалік їхньої іншої власності – с. Краснопілки.

Дружиною Миколи Акацатова була Ксенія Григорівна Булацель (1756 – 1811 рр.) – донька вже згадуваного підполковника Молдавського гусарського полку Григорія Варламовича Булацеля. У подружжя Акацатових народилося двоє дітей – Дмитро у 1777 р. та Марія у 1786 р.

У 1799 – 1811 рр. Дмитро Миколайович Акацатов служив спочатку в Охтирському гусарському, а потім в Кінбурнському драгунському полках. За участь у російсько-турецькій війні 1806 – 1812 рр. був нагороджений орденом Святої Анни 2 ступеня. 8 лютого 1811 р. підполковник Дмитро Акацатов через хворобу був звільнений з війська. Після завершення військової служби він повернувся до Хмельового і оселився у родинному маєтку. На цей час вже немає у живих його батька Миколи Степановича, який помер у 1808 р., і тому Дмитро як єдиний син, став спадкоємним власником Хмельового. Однак 10 грудня 1811 р. Дмитро Акацатов передчасно помер внаслідок удару коня. Як зазначено у метричній книзі Олександроневської церкви Хмельового, тридцятидвохрічний поміщик був похований на звичайному місцевому цвинтарі. У 1811 р. від жовчної хвороби померла і була похована у Хмельовому мати Дмитра Акацатова – Ксенія Григорівна, якій було 52 роки¹⁴⁰.

Новим власником Хмельового стала дружина Дмитра Акацатова Аграфена Василівна Лосєва (1790 – 1820 рр.). Вона на відміну від сестри свого покійного чоловіка Марії постійно мешкала у Хмельовому. Саме за її господарювання, у 1812 р. в Хмельовому була закладена кам'яна церква на честь Святого Миколая. Померла Аграфена Василівна у віці 30 р. від водяної хвороби 1 жовтня 1820 р. З цього часу визначити власника Хмельового досить складно. Вірогідно, що село спочатку перейшло у володіння доньки Аграфени і Дмитра

¹³⁷ Ведомость учиненная в Елисаветградской провинциальной канцелярии з имеющихся в оной крепостных книг, кто и кому именно котораго года и числа отведенные в здешней провинции ранговые и протчие дачи продал или заложил значит под сим февраля « » дня 1782 года // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 87.

¹³⁸ Шляховий К.В. Руйнівник Запорізької Січі: міфи та реальність. Епітафія, що розповідає про життя і подвиги П. Текелі, збереглася у фондах обласного краєзнавчого музею // Народне слово. – 2001. – 13 листопада. – С. 3.

¹³⁹ Метрическая книга Александроневской церкви с. Хмелевое за 1816 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 183. – Л. 790.

¹⁴⁰ Метрическая книга Александроневской церкви с. Хмелевое за 1811 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 114. – Л. 446.

Акацатових Наталії (1811 – 1844 рр.), яка була дружиною князя Томаззо Корсіні, а потім до одного з представників родини Кір'якових.

Родина Кір'якових стала власником Хмельового через те, що сестра Дмитра Акацатова Марія Миколаївна була одружена з поміщиком, жителем Одеси Михайлом Михайловичем Кір'яком. Вони обвінчалися 17 травня 1803 р. в Олександроневській церкві Хмельового. Свідком на весіллі був її брат ротмістр Дмитро Акацатов. 12 жовтня 1807 р. у родині Кір'яків народилася донька Катерина, хрещеною матір'ю якої була поміщиця Патрина¹⁴¹. Також у Михайла і Марії Кір'яків було ще три доньки – Ксенія, Юлія, Надія та син Михайло. Помер колезький асесор Михайло Кір'як у 1825 р., а його сорокачотирьохрічна дружина Марія Миколаївна – у 1829 р. Очевидно, саме син Марії і Михайла Кір'яків Михайло Михайлович був власником Хмельового. Підтвердження цього знаходимо в одному із архівних документів, де йдеться про те, що колезька асесорка Марія Кір'якова скаржилася Херсонському губернському правлінню на порушення графами Девіерами контракту про утримання ними «в посессионном владении имени княгини Корсини (ур. Акацатовой) при местечке Хмелево с селами и деревнями Никольское, Богдановка, Краснополье и хут. Немецким, Херсонской и Екатеринославской губернии, завещанного сыну просительницы юнкеру уланского герцога Нассауского полка М. Кирьякову»¹⁴².

Подружжя Марії і Михайла Кір'яків було пов'язане із ще одними землевласниками на Маловисківщині – родиною Леслі. Власне, Михайло Кір'як був хрещеним батьком сина підполковника Степана Єгоровича Леслі Миколи, який народився у 1799 р. Відомо, що Леслі володіли двома селами у нашому краї – Петропавлівкою (нині – с. Димине) та Михайлівкою (нині – перебуває у складі с. Димине).

Найвірогідніше, засновником слободи, яка поклала початок історії сучасного села Димине, є прем'єр-майор Угорського гусарського полку Василь Ілліч Казадаєв. У 1776 р. він звернувся до канцелярії Новоросійської губернії з проханням відвести йому у цій місцевості землю під заселення слободи:

*«...Новороссийская губернская канцелярия по доношению Венгерского гусарского полку пример майора Казадаева, коим представляя, что в округе бывшего Чорного гусарского полку роты Корончинской есть пустая и никому не отведенная земля по смежностям, против отведенной Молдавского полку капитану Юрью Карачуну, с левой стороны балки Лозоватой, между овчарного заводу, вдовы капитаниши Карачоновой и слободских капитана Георгия Николаева и порутчицы Черной, дач, просит об отводе оной под поселение слободы на двадцать четыре двора учинить рассмотрение»*¹⁴³.

Отримавши землі, Казадаєв засновує поселення, яке на Генеральній карті Новоросійської і Азовської губернії 1778 р. позначене під назвою слобода Казадаєва. Згодом підполковник Василь Казадаєв продав її прем'єр-майору Михайлу Ігнатовичу Станковичу, який у 1788 р. був предводителем дворянства Новомиргородського повіту і мав землі (936 дес.) на північний схід від Малої Виски, на яких утворилося с. Мар'ївка нинішнього Новомиргородського району

У 1780-х роках секунд-майор Станкович на Маловисківщині володів 1 352 дес. землі, на яких і розташовувалася заснована Казадаєвим слобода, котра тепер називається Петропавлівкою. У 1784 р. у Петропавлівці було 102 жителя (48 чол. і 54 жін.), у 1787 р. – 132 жителя (78 чол. і 54 жін.), а у 1795 р. – 400 жителів (192 чол. і 197 жін.), з яких 11 чоловіків були дворовими людьми¹⁴⁴. У другій половині 80-х років XVIII ст. Петропавлівка

¹⁴¹ Метрическая книга Александроневской церкви с. Хмелевое за 1811 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 122. – Л. 335.

¹⁴² РГИА. – Ф. 1385. – Оп. 1. – Д. 705.

¹⁴³ Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию об отводе майору Казадаеву под слободу на 24 двора во 2-й округе Печковской от декабря 21 дня 1776 года. – Государственный архив Кировоградской области (далее – ГАКО). – Ф. 488. – Д. 1317. – Л. 19.

¹⁴⁴ ИР НБУВ. – Ф. 5. – Д. 485. – Л. 96 – 99; Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятины земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 250; ИР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68.

перейшла у власність поміщика Дими (саме від його прізвища походить сучасна назва села – Димине). Хоча у метричних книгах місцевої Петропавлівської церкви до 1795 р. власником села вказується Станкович¹⁴⁵. Про поміщика Диму знаходимо інформацію у формулярних відомостях Єлисаветградського духовного правління за 1815 р., де вказується, що за його часів у Петропавлівці 8 вересня 1788 р. була освячена дерев'яна церква Святих Петра і Павла. Це єдині відомості, які поки що вдалося відшукати про конкретний зв'язок поміщика Дими і Петропавлівки. Можливо, Дима є Михайлом Димою, який був засновником с. Михайлівка (нині – с. Єлисаветградка Олександрівського району). Пізніше Михайлівка перейшла у власність від М. Дима до князя Г.О. Потьомкіна¹⁴⁶.

Інша Михайлівка, яка нині перебуває у складі с. Димине, очевидно, була заснована прем'єр-майором Дмитром Михайловичем. Сталося це після того, як секунд-майор Станкович продав йому свої землі на Маловисківщині. У 1787 р. Дмитро Михайлович купив за 10 600 рублів три дачі у Станковича: частину земель Казадаєва, землі, куплені у Анни Карачон, та 12 дес. під ліс¹⁴⁷.

Слободи Акацатова, Нова Вись, Казадаєва, Шмітова, Лутковського та Булацеля на фрагменті Генеральної карти Новоросійської і Азовської губерній 1778 року

У середині 90-х років XVIII ст. Петропавлівка і Михайлівка стали власністю родини Леслі. Як у церковних, так і у цивільних документах власником цих сіл з 1795 р. вказується підполковника Леслі¹⁴⁸. Очевидно, її звали Марія Миколаївна і вона була дружиною підполковника, одеського поліцмейстера Степана Єгоровича Леслі. Степан Леслі народився приблизно між 1758 і 1760 рр. і був сином поручика Георгія Олександровича Леслі. У нього був щонайменше один брат Дмитро Єгорович, який протягом 1784 – 1787 рр., маючи цивільний чин надвірного радника, обіймав посаду прокурора Таврійської області¹⁴⁹. У подружжя Степана і Марії Леслі, окрім вже згаданого сина Миколи, було ще як мінімум троє дітей: сини Олександр та Іван (був охрещений 25 вересня 1793 р. у Миколаївській церкві

¹⁴⁵ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 26.

¹⁴⁶ Розанов Г. Хронологико-историческое описание церквей губернии Херсонской // Прибавление к Херсонским епархиальным ведомостям. – 1878. – Июль. – № 13. – С. 377.

¹⁴⁷ Объявлении о купчих к № 51 Санктпетербургских ведомостей, в пятницу июня 25 дня 1787 года // Ингульский степ. Альманах... – С. 268.

¹⁴⁸ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 26.

¹⁴⁹ Македонов А.В. Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века... – С. 179.

Новомиргорода, його хрещеним батьком виступив генерал-майор Георгій Подгоричані) і донька Анна, яку охрестили у Петропавлівській церкві 7 листопада 1796 року¹⁵⁰ і яка була дружиною Василя Григоровича Булацеля – сина засновника с. Мар'янівка підполковника Григорія Варламовича Булацеля.

Після смерті Степана і Марії Леслі Петропавлівку і Михайлівку успадкував їхній син Олександр. 4 листопада 1828 р. він одружився на Марії, котра була донькою поміщика Ольвіопольського повіту, титулярного радника Лукина. Свідками на весіллі були поручик Дукович та поміщик Максим Патрин. Наступного року у подружжя Олександра Степановича і Марії Капітонівни народився син, якого назвали Георгій. 12 серпня 1836 р. у Петропавлівській церкві був охрещений ще один їхній син – Василь. Його хресними батьками стали поручик Ігнат Маркович Дукович та донька Максима Миколайовича Патрина Анна. В Олександра і Марії Леслі була також донька Людмила, яка 20 жовтня обвінчалася з поручиком Ерастом Георгійовичем Стремоусовим¹⁵¹.

На середину ХІХ ст. власником Петропавлівки та Михайлівки був Олександр Степанович Леслі. Петропавлівка, однак, у ХІХ ст. змінила свою назву на Мар'ямпіль. Напевно, село було перейменовано Олександром Леслі на честь своєї матері Марії Миколаївни. Цікаво, що ця назва перекликається із назвою населеного пункту, який був заснований прем'єр-майором Михайлом Станковичем – с. Мар'янопіль (нині – Новомиргородського району). У церковних документах початку ХІХ ст. Петропавлівка також іменується, як поміщицьке село Леслієво або Леслієва Петропавлівка¹⁵². Хоча село й було перейменовано, назва Петропавлівка зустрічається на картах середини ХІХ ст., зокрема на карті Генерального межування Єлисаветградського повіту.

Північніше Петропавлівки землями володіла родина Дуковичів, з якою безпосередньо пов'язане виникнення с. Юр'івка (нині – перебуває у складі с. Краснопілка). Історія цього населеного пункту починається на початку 1770-х років. У 1773 і 1775 рр. капітан Григорій Лук'янович Дукович і його дружина отримали тут землі (1 248 дес.), на який і утворилося село Юр'івка. Станом на 1784 р. у Юр'івці проживало 38 чоловіків і 50 жінок та числилося 1 248 дес. зручної для використання землі. У 1795 р. населення Юр'івки становило 232 особи (110 чол. і 122 жін.). Цікаво, що у деяких документах Юр'івка названа Малою Вискою Дуковича.

У 1770-х роках значні земельні володіння на Маловисківщині отримав секунд-майор Чорного гусарського полку Олексій Іванович Лутковський. З його постаттю пов'язане виникнення сучасних сіл Олексіївки та Лутківки. У 1767 р. секунд-майор Лутковський в оточу 1-ї роти Чорного гусарського полку шанця Новомиргород отримав 1 248 дес. землі під заселення слободи на 48 дворів, 104 дес. під млин, 26 дес. під хутір та 104 дес. рангової землі. У 1776 р. Лутковському відвели 189 дес. під ліс. Його дружина Марія у 1772 р. отримала 624 дес., а у 1772 р. купила ще 104 дес. землі¹⁵³. Станом на 1789 р. родина Лутковських володіла 3 351 дес. землі. Таким чином, виникнення сучасного села Олексіївка (назва походить від імені секунд-майора Олексія Івановича Лутковського), на нашу думку, слід віднести до 1767 р., коли відбулося перше наділення землі Лутковським. Про Олексія Івановича Лутковського інформації небагато. Народився засновник Олексіївки приблизно у 1743 р., служив у Чорному гусарському полку. Після виходу у відставку впродовж 1781 – 1783 рр. секунд-майор Лутковський обіймав посаду скарбника у канцелярії Єлисаветградської провінції. У 1784 – 1786 рр. був суддею у Єлисаветградському повіті, а у 1795 р. –

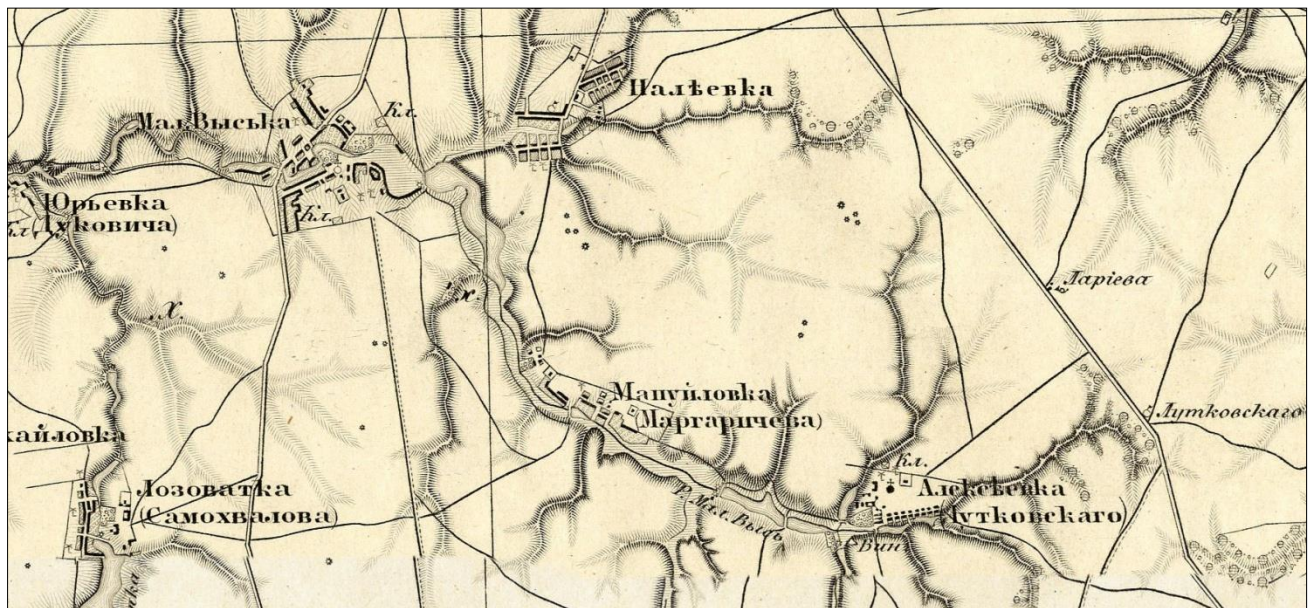
¹⁵⁰ Метрическая книга Соборной Николаевской церкви г. Новомиргорода за 1793 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 43. – Л. 7; Метрическая книга Петропавловской церкви с. Петропавловка за 1796 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 60. – Л. 75 об.

¹⁵¹ Метрическая книга Соборной Николаевской церкви г. Новомиргорода за 1788 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 16. – Л. 5.

¹⁵² Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 103.

¹⁵³ Ведомость Ольвиопольского уезда по которой значит с помещиков ежегодно сколько поземельных денег взysкивать, сочинена 1782 году февраля 23-го // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 96.

предводителем першого департаменту губернського магістрату Вознесенського намісництва та предводителем дворянства Богопільського повіту¹⁵⁴. Дружиною Олексія Лутковського була княжна Марія Сергіївна Баратова (1740 – 1816 рр.), рідна сестра Катерини Сергіївни Баратової, яка була одружена з Данилом Івановичем Кудашевим. І Олексій Іванович, і Марія Сергіївна прожили довге життя. Так, Олексій Лутковський помер 28 жовтня 1814 р. у віці 92 р., а його дружина Марія – 11 жовтня 1816 р., коли їй було 75 років¹⁵⁵.

Мала Виска, Паліївка, Лозуватка, Мануйлівка, Олексіївка
на фрагменті карти Херсонської губернії Російської імперії 1863 року

Після смерті Олексія і Марії Лутковських Олексіївка перейшла у власність їхнього сина Віктора, який народився орієнтовно у 1783 році. 18 травня 1813 р. підполковник Віктор Олексійович одружився з Катериною, яка була донькою віце-губернатора, статського радника Івана Христофоровича Калагеоргія. Із метричних книг Іоанно-Богословської церкви с. Олексіївки дізнаємося, що у Віктора і Катерини було аж 10 дітей. Першим їхнім нащадком був син Костянтин (1814 року народження), хрещеним батьком якого був віце-губернатор Херсонської губернії І. Калагеоргій¹⁵⁶. У 1816 р. народився ще один їхній син – Іван, якого хрестив поміщик Ілля Булацель. Останній був також хрещеним батьком Олексія (1817 р. н.) та Олександра (1820 р. н.). У 1823 р. у сім'ї Лутковських народився син Григорій, у 1826 р. – донька Олена, у 1828 р. – донька Марія, у 1829 р. – донька Анна, у 1830 р. – донька Катерина. 12 січня 1837 р. з'явився на світ останній нащадок Віктора та Катерини Лутковських син – Петро. Народження Петра позначилося трагедією у їхній родині, оскільки під час пологів померла Катерина Іванівна¹⁵⁷. Її чоловік Віктор Олексійович помер від паралічу у 1851 р., коли йому було 73 р. Власником Олексіївки став його син Олександр¹⁵⁸.

Як було сказано, на Маловисківщині родина Лутковських володіла двома селами – Олексіївкою та Лутківкою. В Олексіївці у 1787 р. нараховувалося 233 жителя (121 чол.

¹⁵⁴ Македонов А.В. Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века... – С. 66, 166, 209, 221.

¹⁵⁵ Метрическая книга Иоанно-Богословской церкви с. Алексеевка за 1816 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 191. – Л. 797 об.

¹⁵⁶ Метрическая книга Иоанно-Богословской церкви с. Алексеевка за 1814 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 168. – Л. 823 об.

¹⁵⁷ Метрическая книга Иоанно-Богословской церкви с. Алексеевка за 1837 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 504. – Л. 136.

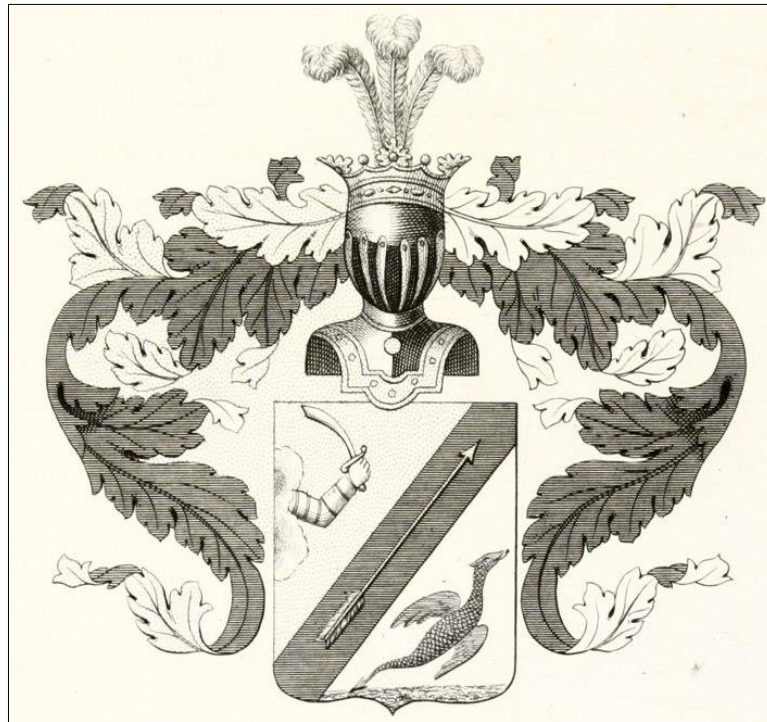
¹⁵⁸ Склад найбільших землевласників та їх маєтки у повітах Херсонської губернії станом на 1860 рік // Пивовар А.В. Поселення Херсонської губернії за повітовими алфавітами 1856 року... – С. 86.

і 112 жін.), а станом на 1795 р. мешкало 215 чоловіків та 164 жінки, числилося 1 725 дес. зручної і 290 дес. 1 350 саж. незручної для обробітку землі¹⁵⁹.

Відзначимо, що у деяких документах можна зустріти відомості про те, що секунд-майор Олексій Лутковський володів поселенням Ясинове. Однак мається на увазі не якийсь окремий населений пункт, а село Олексіївка. Це чітко підтверджується, якщо порівняти кількість населення Ясинового у 1784 р. (238 осіб) і Олексіївки у 1787 році (233 особи)¹⁶⁰. До того ж назва Ясинове походить від назви байраку Ясиновий, який розташовувався у вершині р. Мала Вись, неподалік с. Олексіївка.

Рід Лутковський був внесений до VI-ї частини родословних книг Смоленської, Тверської і Херсонської губернії та мав власний герб:

«Щит разделен диагонально к левому верхнему углу голубой полосой, на которой находится золотая стрела. Над полосой в золотом поле видна выходящая с правой стороны из облака рука с саблей, а внизу в серебряном поле зелёный крылатый змий. Щит увенчан дворянскими шлемом и короной. Нашлемник: три страусовых пера. Намет на щите голубой, подложенный золотом и серебром»¹⁶¹.

Герб роду Лутковських.

Із книги «Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи. Часть VI»

Нинішнє с. Мануйлівка виникло внаслідок отримання тут у 1772 р. земельного наділу розміром 1 248 дес. під заснування слободи на 48 дворів відставним капітаном Критою. Також він в окрузі 1-ї роти Чорного гусарського полку шанця Новомиргород мав 158 рангових земель, із яких 18 дес. були відмежовані під загальний вигін та садибу¹⁶². У 1784 – 1787 рр. у Мануйлівці було 138 жителів (68 чол. і 70 жін.) та 1 248 дес. зручної землі¹⁶³.

¹⁵⁹ ІР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68.

¹⁶⁰ Пивовар А.В. Відомості 1784 року про заселення правобережних повітів Катеринославського намісництва за матеріалами IV ревізії населення // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 282.

¹⁶¹ Герб рода Лутковских // Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи. Часть VI. – Спб., 1836 – 1840. – С. 62.

¹⁶² Объяснение отводов земли к карте Новороссийской губернии Елисаветградской провинции с показанием в Черном, Желтом, Молдавском гусарских и Елисаветградском пикинерном полках, тож в крепостном и государственных округах всех отводов, полагаемых в Черном и Желтом всех угодий на каждый двор по дватцети по шести, а в Молдавском и Елисаветградском и в протчих округах по тритцети десятин. Сочинена декабря «...»

У першій половині 90-х років XVIII ст. капітан Крита заповів Мануйлівку у власність підполковниці Зверевой. У 1795 р. у селі, власником якого значиться саме підполковниця Зверева, мешкало вже 174 особи (87 чол. і 87 жін.) та було 1 248 дес. зручної землі¹⁶⁴. Вірогідно, що згодом Мануйлівка перейшла у власність підполковника Мойсея Михайловича Зверева. На початку XIX ст. він збільшив свої володіння за рахунок купівлі, розташованої північно-західніше Мануйлівки, земельної ділянки у поручика Абросімова. Поручик Абросімов отримав 52 дес. землі у 1776 р. і з якихось причин їх не заселив.

Згідно з матеріалами VI-ї ревізії населення (1811 – 1812 рр.) Мойсей Зверев заповів Мануйлівку двом своїм донькам, поділивши населений пункт між ними рівними частинами. Очевидно, саме цим і пояснюється те, що протягом всього XIX ст. Мануйлівка була розділена між декількома власниками.

Із «Ведомости Новомиргородской волости о тех владельцах и их селениях, кои к 6-й ревизии подавали ревизские сказки с наименованием селений, учинена июня 27 дня 1812 года»:

«помещиком майором Феодосием Воропоновым в 6-ю ревизию показано душ 72 и коллежскою асерсошою Аною Цветиновичевою 53, деревня сия имеет настоящее свое название Манойловка, земля под сию деревню как 1248, та и пустошь 52 десятины совокуплена вместе и разделена вышеказанным владельцем майору Воропонову и асерсорше Цветиновичевой по равной части. Поселена деревня с правой стороны течения речки Малой Выси, владеют оною сами владельцы майор Воропонов и асерсорша Анна Цветиновичева по наследству данному отца, господина подполковника и кавалера Моисея Михайловича сына Зверева двум дочерям ея асерсорши Цветиновичевой и уже умершей майорше Воропоновой с оставшимися от ее наследниками»¹⁶⁵.

На північний захід від володінь поручика Абросімова 52 дес. землі мав прапорщик Осип Іванович Іваницин. Свій земельний наділ, отриманий у серпні 1776 р., Іваницин продав орієнтовно у кінці XVIII – на початку XIX ст. підпоручику Якову Светловському. На картах середини XIX ст. на цій території позначено населений пункт під назвою Єлизаветівка. Нині локалізувати Єлизаветівку на карті Маловисківщини досить складно. Можливо, це невелике поселення у XIX ст. трансформувалося у с. Веселе (до недавнього часу підпорядковувалося Паліївській сільській раді) або ж було приєднане до с. Мануйлівка.

Відзначимо, що Осип Іваницин мав у власності землі на теренах сучасного Новомиргородського району. У 1793 р. він продав їх за 100 рублів секунд-майору Івану Івановичу Младеновичу, який заселив цю землю людьми, заснувавши таким чином нинішнє село Іванівка на Новомиргородщині¹⁶⁶.

Окрім Мануйлівки, у володінні Зверєвих деякий час перебувало також село Лозуватка. Виникнення цього населеного пункту, можливо, пов'язане із відмежуванням у листопаді 1776 р. 1 240 дес. землі під вівчарний завод при урочищі Густі байраки старшому ад'ютанту Звереву. Від початку ці землі були наділені фабриканту Маноїлу Поповичу, але він від них відмовився¹⁶⁷.

дня 1774 года. Копировал и иллюминировал гусарского полку ротмистр Терентий Мордвинов. Подписана секунд майором Егором Араповым // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 45.

¹⁶³ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 250.

¹⁶⁴ ИР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68.

¹⁶⁵ Ведомость Новомиргородской волости о тех владельцах и их селениях, кои к 6-й ревизии подавали ревизские сказки с наименованием селений, учинена июня 27 дня 1812 года // Жахалова Н.В., Пивовар А.В. Відомості про поміщицькі поселення Єлисаветградського повіту за підсумками 6-ї ревізії населення: 1811 – 1812 роки // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 366.

¹⁶⁶ Объявлении о купчих к № 43 Санктпетербургских ведомостей, в пятницу августа 24 дня 1795 года // Інгульський Степ. Альманах... – С. 278.

¹⁶⁷ Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию об отводе адъютанту Звереву под овчарной завод 1240 десятин земли, от которой фабрикант Маноила Попович отказывается в 1-й Новомиргородской округе. – ГАКО. – Ф. 488. – Д. 1317. – Л. 31 – 32.

Є деякі підстави вважати, що у 80 – 90-х роках XVIII ст. Лозуватка числилася у власності генерал-майора Василя Степановича Зверєва, колишнього командира Молдавського гусарського полку¹⁶⁸. У 1787 р. у Лозуватці проживало 183 особи (93 чол. і 90 жінок), нараховувалося 1 500 дес. зручної і 60 дес. незручної землі¹⁶⁹. Помер В.С. Зверєв у 1798 р. Хто від цього часу став новим власником Лозуватки, достеменно невідомо. Висловимо припущення, що це міг бути вже згаданий підполковник Мойсей Михайлович Зверєв зі своєю дружиною Оленою. На цю версію наштовхує те, що у Петропавлівській церкві сусіднього з Лозуваткою села Петрівка у травні 1806 р. були обвінчані майор Дмитро Цветанович та донька поміщика, підполковника Мойсея Зверєва Анна¹⁷⁰. Більш того, саме у метричній книзі Петропавлівської церкви вказані відомості про смерть Мойсея Зверєва: 6 травня 1820 р. Помер підполковник у 63 р. від лихоманки. З огляду на те, що у Лозуватці не було власної церкви, то, очевидно, її власник та мешканці могли задовольняти свої релігійні потреби у храмі, який розташовувався найближче. Таким храмом якраз і була Петропавлівська церква с. Петрівка.

У деяких дослідженнях помилково вказується, що засновником Лозуватки є відставний офіцер Самофалов¹⁷¹. Насправді Самофалови були власниками Лозуватки вже у XIX ст., після купівлі села у родини Зверєвих. У середині XIX ст. Лозуватка знаходилася у володінні Василя Самофалова¹⁷².

Початок історії сучасного с. Розсохуватка сягає кінця 60-х років XVIII ст. і пов'язаний із родиною Шмітів. У вересні 1769 р. дружині секунд-майора Петра Павловича Шміта було відведено 624 дес. під заселення слободи на 24 двори. У квітні 1772 р. вона отримала ще 624 дес, а у 1777 р. її чоловікові відмежували 24 дес¹⁷³. Від імені Петра Шміта походить назва Петрівка – перше найменування села Розсохуватка. У 1787 р. у Петрівці мешкало 111 жителів (57 чол. і 54 жін.) та було 1 248 дес. зручної землі¹⁷⁴. Через деякий час населення Петрівки збільшилося більш ніж удвічі: станом на 1795 р. тут проживало 138 чол. і 130 жінок та 9 дворових людей. У 1795 р. власником Петрівки, окрім Петра Павловича Шміта, значиться і його син Дмитро. Загалом у Петра Шміта і його дружини Анни було, окрім Дмитра, ще щонайменше семеро дітей: доньки Катерина (1801 року народження), Наталія (1802 р. н.) та Олександра (1808 р. н.) і сини Костянтин (1795 р. н.), Іван (1798 р. н.), Василь (1800 р. н.), Павло та Петро. Хрещеним батьком Василя Петровича Шміта був Іван Патрин, родина якого, нагадаємо, володіла с. Миколаївка (нині – с. Первомайське).

Шміти мали родинні зв'язки із ще одними відомими землевласниками на Маловисківщині. Так, 6 травня 1828 р. у Преображенській церкві с. Велика Виска були обвінчані Павло Петрович Шміт і донька ротмістра Іллі Булацеля Надія. Одним із поручителів на цьому весіллі був корнет Василь Брант – представник родини, яка протягом XIX ст. володіла частиною с. Софіївка (нині – перебуває у складі с. Первомайське)¹⁷⁵. Наступного

¹⁶⁸ ИР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68.

¹⁶⁹ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 250.

¹⁷⁰ Метрическая книга Петропавловской церкви с. Петровка за 1806 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 2. – Д. 112. – Л. 522 об.

¹⁷¹ Перебийніс Г.М., Красний Г.О., Тільнов В.Б. Маловисківський район (історико-краєзнавчий нарис) – Мала Виска, 2003. – С. 16; Перебийніс Г.М. Заселення Маловисківщини // Наш край у XVIII столітті. Матеріали обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції. – Кіровоград, 2003. – С. 93.

¹⁷² Склад найбільших землевласників та їх маєтки у повітах Херсонської губернії станом на 1860 рік // Пивовар А.В. Поселення Херсонської губернії за повітовими алфавітами 1856 року... – С. 87.

¹⁷³ Ведомость Ольвиопольского уезда по которой значит с помещиков ежегодно сколько поземельных денег взыскивать, сочинена 1782 году февраля 23-го // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 96.

¹⁷⁴ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 250.

¹⁷⁵ Метрическая книга Преображенской церкви с. Великая Виска за 1828 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 346. – Л. 451 об.

року у цій же церкві був охрещений їхній син Григорій. Його хрещеними батьками виступили князь Микола Баратов і Варвара Петрівна Палалова (її родина деякий час володіла с. Копанки)¹⁷⁶.

24 травня 1836 р. народився, а 30 червня був охрещений у Петропавлівській церкві с. Петрівка ще один син Павла та Надії Шмітів Петро, хресними якого були майор Петро Самофалов і поміщиця Анастасія Олексіївна Булацель¹⁷⁷.

Інший представник родини Брантів – полковник Феодосій Сергійович Брант хрестив народженого у 1849 р. Павла, який був сином Петра Петровича Шміта і його дружини Єлизавети Антонівни. А власники Мануйлівки корнет Микола Антонович і його мати Єфросинія Лукіїна Котовичі виступили хрещеними батьками їхньої доньки Лідії, яка народилася у 1849 р. Поручик Микола Котович був також хрещеним батьком доньки Петра Павловича Шміта Ольги, яка народилася у 1853 році¹⁷⁸. У квітні 1873 р. у Петропавлівській церкві с. Петрівка Ольга була обвінчана з Павлом Павловичем Булацелем. Свідками цього шлюбу були дворянин Карп Адамович Тобілевич, Антон Львович Котович, Григорій Павлович Булацель та Павло Петрович Шміт¹⁷⁹.

Секунд-майор Петро Павлович Шміт був власником с. Петрівка як мінімум до 1812 року¹⁸⁰. Хоча в церковних документах власником села у 1795 – 1795 рр. значиться підполковниця Катерина Шміт¹⁸¹. Про життя і військову службу Петра Шміта відомо небагато. Напевно, його батьком був прем'єр-майор Павло Шміт, який у 1759 р. був членом Генеральної рахункової і розрахункової комісії Новосербського корпусу. У 1773 р. Петро Шміт був квартирмейстером у Молдавському гусарському полку. У 1794 р. секунд-майор П. Шміт обіймав посаду засідателя, а у 1794 р. – судді Новомиргородського повітового суду.

Очевидно, після смерті секунд-майора Петра Шміта с. Петрівка перейшла у власність його сина Павла. Адже саме він значиться у документах середини ХІХ ст. як власник цього села¹⁸². Помер відставний гвардії капітан Павло Шміт у 1873 р., коли йому було 80 р. Відзначимо, що у церковних документах зустрічаються різні варіанти назви села. Окрім Петрівки, у метричних книгах місцевої Петропавлівської церкви село іменується Шмітовою Петрівкою та Шмітовою Петропавлівкою¹⁸³.

Судовий процес і засудження у 1764 році командира Новосербського корпусу генерал-лейтенанта Івана Хорвата та здійснена одночасно з ними адміністративно-територіальна реформа, пов'язана з ліквідацією Нової Сербії та Новослобідського козацького полку і утворенням Новоросійської губернії, стали одними із визначальних подій в історії Малої Виски. Нагадаємо, що у часи Нової Сербії на теренах нинішнього міста або в його околицях розташовувалася слобода Хорватова Виска, яка належала командирі Новосербського корпусу генерал-лейтенанту Івану Хорвату. Після судового процесу над І. Хорватом і засланням у 1764 р. його до Вологди численні села, якими він володів, були передані до державного відомства.

У 1764 р. Хорватова Виска стала державною слободою. Згідно опису межової карти Новоросійської губернії 1765 р. під слободу Виску було відведено 1 248 дес. землі на

¹⁷⁶ Метрическая книга Преображенской церкви с. Великая Виска за 1828 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 347. – Л. 179 об.

¹⁷⁷ Метрическая книга Петропавловской церкви с. Петровка за 1836 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 484. – Л. 991 об.

¹⁷⁸ Метрическая книга Ильинской церкви м. Новомиргорода за 1853 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 1088. – Л. 121 об.

¹⁷⁹ Метрическая книга Петропавловской церкви с. Петровка за 1836 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 2. – Д. 104. – Л. 16 об.

¹⁸⁰ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 60, 79, 103.

¹⁸¹ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 42.

¹⁸² Склад найбільших землевласників та їх мастки у повітах Херсонської губернії станом на 1860 рік // Пивовар А.В. Поселення Херсонської губернії за повітовими алфавітами 1856 року. – К., 2009. – С. 86.

¹⁸³ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 79; 103.

48 дворів¹⁸⁴. Така ж кількість землі і дворів вказана в описі межевої карти Єлисаветградської провінції 1774 р., але замість назви Виска вживається інше найменування – Нова Вись¹⁸⁵. Одночасно з цією картою була укладена також досить об'ємна відомість щодо земель, відведених у Єлисаветградській провінції під заселення слобід та на інші потреби з розрахунками плати за землю. У цій відомості зазначається, що під державну слободу Нову Вись 1 248 дес. землі на 48 дворів були відведені 22 червня 1765 року¹⁸⁶.

Також слід звернути увагу на зміну назви слободи: після передання її до державного управління вона змінює своє найменування із Хорватової Виски на Нову Вись (Виску). Сталося це, вочевидь, у першій половині 1770-х років, але з чим це було пов'язане сказати складно. Іншої думки, однак, відомий дослідник В. Кабузан, який пише, що Нову Вись заснували у 1764 р. розкольники¹⁸⁷.

У статусі державної слободи Нова Вись перебувала до 1779 р. Цього року генерал-губернатор Новоросійської губернії князь Григорій Олександрович Потьомкін видав розпорядження про повернення слободи Нова Вись та інших поселень у приватне володіння відставного генерал-поручика Івана Хорвата, який після помилування повернувся із Вологди до Слобідської України, де поселився в одному із своїх маєтків. Таким чином, Нова Вись після перебування впродовж 1764 – 1779 рр. у державному відомстві знову стала власністю родини Хорватів.

На початку 1780-х років слобода Нова Вись з дозволу І. Хорвата була продана його сином підполковником Йосипом Хорватом секунд-майору Лепехіну¹⁸⁸.

Згідно відомості 1782 р. щодо часу відведення земель в Ольвіопольському повіті секунд-майор Лепехін володів 5 622 десятинами землі, які він скупив у різних власників протягом другої половини 70-х – на початку 80-х років XVIII ст. У 1782 р. секунд-майор Лепехін за свої земельні володіння сплатив до казни 145 рублів 55 копійок¹⁸⁹. На жаль, ця відомість не дає можливості визначити розташування володінь Лепехіна, тому говорити, що це були землі винятково на теренах сучасної Маловисківщини немає підстав.

Надалі секунд-майор Лепехін значно збільшив розмір своєї земельної власності. У відомості 1784 р. про заселення правобережних повітів Катеринославського намісництва за матеріалами IV-ї ревізії населення (1782 р.) вказується, що Лепехін володіє 8 587 дес. землі, а у його селі Нова Виска проживає 596 осіб (304 чол. і 292 жін.)¹⁹⁰. У цей час за пропозицією секунд-майора Лепехіна Нову Виску було перейменовано на Веселу Виску. Мета цього перейменування, на думку київського дослідника Анатолія Васильовича Пивовара, полягала у необхідності відрізнити Малу Виску від розташованих поблизу ще двох поселень, що

¹⁸⁴ Опись карты Новороссийской губернии Заднепрским местам с показанием гусарских Черного, Желтого, пининерного полков поротно окружных меж, також государственных округ и отводным местам 1765 года // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 35.

¹⁸⁵ Объяснение отводов земли к карте Новороссийской губернии Елисаветградской провинции с показанием в Черном, Желтом, Молдавском гусарских и Елисаветградском пикинерном полках, тож в крепостном и государственных округах всех отводов, полагаемых в Черном и Желтом всех угодей на каждый двор по двадцати по шести, а в Молдавском и Елисаветградском и в протчих округах по тридцати десятинам. Сочинена декабря «...» дня 1774 года. Копировал и иллюминировал гусарского полку ротмистр Терентий Мордвинов. Подписана секунд-майором Егором Араповым // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 35.

¹⁸⁶ Витяг з відомості Новоросійської губернської канцелярії 1775 року щодо земель, відведених у Єлисаветградській провінції під заселення слобід та на інші потреби // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 65.

¹⁸⁷ Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний)... – С. 105.

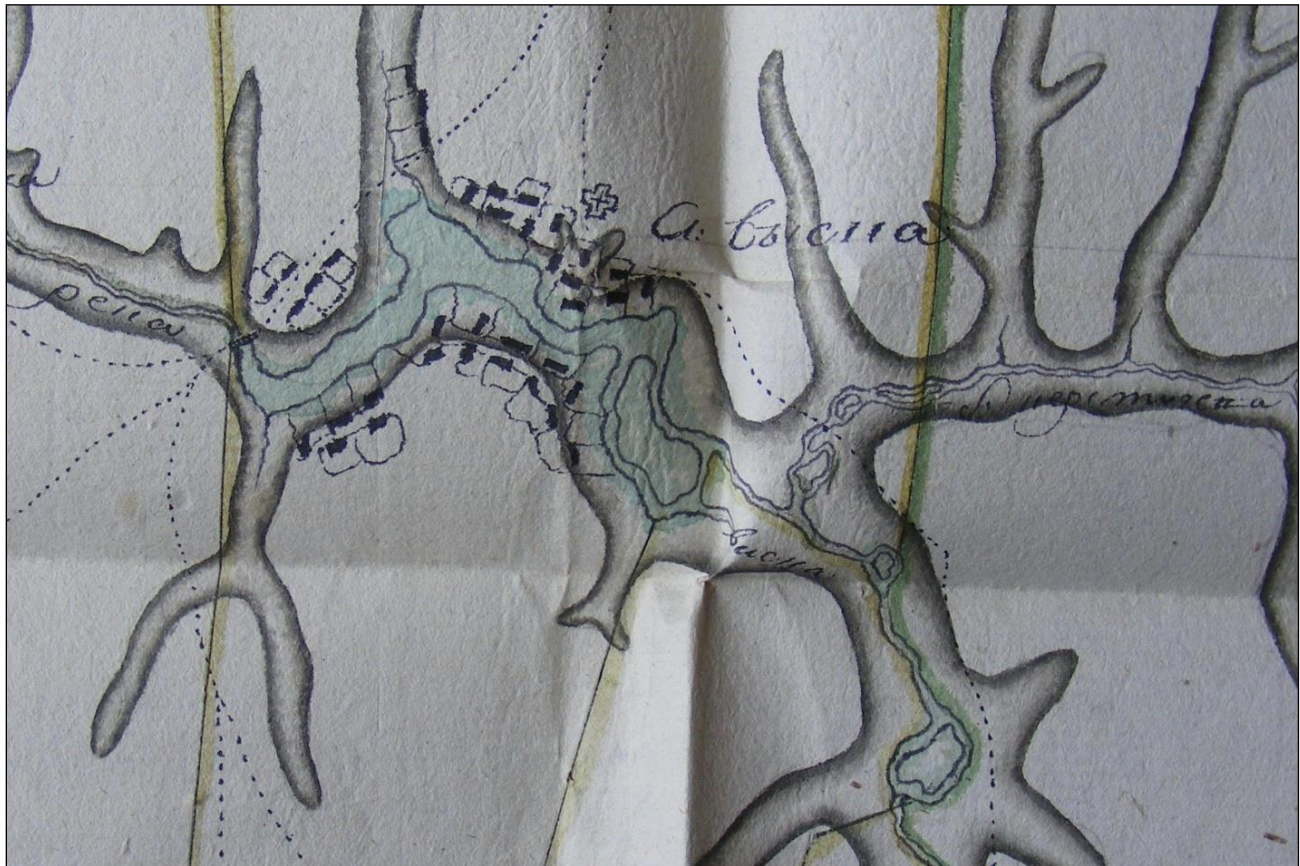
¹⁸⁸ Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 91.

¹⁸⁹ Ведомость Ольвиопольского уезда по которой значит с помещиков ежегодно сколько поземельных денег взыскивать, сочинена 1782 году февраля 23-го // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 96.

¹⁹⁰ Пивовар А.В. Відомості 1784 р. про заселення правобережних повітів Катеринославського намісництва за матеріалами IV ревізії населення // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 282.

називалися Висками¹⁹¹. Вочевидь, мається на увазі Велику Виску і Малу Виску капітана Дуковича – так деякий час називалося сільце Юр'ївка (нині – перебуває у складі с. Краснопілка).

У справах Кременчуцького міського магістрату міститься указ про запровадження у слободі Веселій Висці у 1782 р. проведення протягом року 6 ярмарок. У відомості 1784 р. про ярмарки, відкриті у правобережних повітах Катеринославського намісництва, оригінал якої зберігається у Російському державному військово-історичному архіві, також зазначається, що у Веселій Висці відбувається 6 ярмарок, але власником села вказується вже не секунд-майор Лепехін, а надвірний радник Кудашев¹⁹². Таким чином, окрім інформації про ярмаркову торгівлю, ця відомість чи не вперше фіксує зміну власника Веселої Виски, ним, як бачимо, у період між 1782 – 1784 рр. стає надвірний радник князь Данило Іванович Кудашев.

Схематичний план с. Мала Виска 80 – 90-х років XVIII століття

Загалом все вищесказане змушує суттєво переглянути правдивість розтиражованого у численних наукових і науково-популярних публікаціях твердження про те, що у 1768 році Кудашеві отримали у цій місцевості 8 443 дес. землі та 918 жителів¹⁹³. Для початку відзначимо, що вказана кількість землі та чисельність населення дійсно має відношення до Кудашевих і Малої Виски, але датується значно пізнішим часом – 1795 роком, коли була проведена V-та ревзія населення. Викликає певні сумніви і час появи Кудашевих на Маловисківщині, адже, як було сказано, вони аж ніяк не могли отримати у 1768 р. землі

¹⁹¹ Пивовар А.В. Відомості 1784 р. про заселення правобережних повітів Катеринославського намісництва за матеріалами IV ревзії населення // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III. –... С. 328.

¹⁹² Ведомость 1784 года о учрежденных до открытия Екатеринославского наместничества в городах и селениях, как казенных так и владельческих, ярмарках // Пивовар А.В. Відомості 1784 р. про заселення правобережних повітів Катеринославського намісництва за матеріалами IV ревзії населення // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 327.

¹⁹³ Історія міст і сіл Української РСР: Кіровоградська область. – К., 1972. – С. 384; Перебийніс Г.М. Мала Виска (Історико-краєзнавчий нарис). – Мала Виска, 2000. – С. 20.

навколо Малої Виски і стати її власниками, бо вона перебувала під казенним наглядом. Потім Мала Виска повертається у власність родини Хорватів, які продають її секунд-майору Лепехіну, а вже той у першій половині 1780-х років – Кудашевим. То звідки ж узявся 1768 рік і чому Кудашеві вирішили придбати Малу Виску у секунд-майора Лепехіна? Відповідей на ці питання, які б підтверджувалися документами, на жаль, поки що немає.

Отже, родина Кудашевих стає власником Малої Виски і значної кількості землі на території нашого краю у період між 1782 – 1784 роками. Саме у цей проміжок часу секунд-майор Лепехін продав свої володіння на Маловисківщині, очевидно, князю Данилу Кудашеву.

Окрім відомості про ярмарки 1784 р., зміну власника Малої Виски засвідчує також опис Атласу Катеринославського намісництва 1787 року. У цьому описі, а саме в «Изъяснении Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения)», власником населеного пункту вказується князь Данило Кудашев¹⁹⁴. Станом на 1787 р. у Малій Висці мешкало 599 осіб (305 чол. і 294 жін.).

Таким чином, як бачимо, чисельність населення Малої Виски у 1784 р., коли її власником був секунд-майор Лепехін, практично ідентична з кількістю мешканців села у 1787 р., вже за часів володіння ним князем Кудашевим. Це переконливо свідчить про те, що Нова Вись (Весела Виска) Лепехіна і Мала Виска князя Кудашева один і той же населений пункт.

Як власник Малої Виски надвірний радник князь Д.І. Кудашев значиться й в описі «Плану Екатеринославского наместничества, Новомиргородского уезда с показанием казенных и владельческих дач под номерами», який датується 1789 року¹⁹⁵. Згідно цього документа у родини Кудашевих було 8 379 дес. зручної і 210 дес. незручної землі, що майже ідентично до тієї кількості землі (8 587 дес), якою на теренах нашого краю володів секунд-майор Лепехін.

Аналізуючи вказаний план Новомиргородського повіту можна визначити на 1789 р. власників землеволодінь, з якими межували землі, котрі належали родині Кудашевих. Отже, на північ і північний схід від володінь Кудашевих простягалися землі (1 000 дес.) Новомиргородського купецтва, на яких на місці сучасного села Паліївка позначено розташування населеного пункту. На сході земельна власність Кудашевих межувала із земельними дачами по 52 дес. прапорщиків Іваніцина та Абросімова, капітана Крита із позначеною слободою Манойлівка (1 248 дес.) і володіннями майора Олексія Лутковського (3 351 дес.). Частково землі власників Малої Виски були суміжними із володіннями Мар'яни Степанівни Булацель та прапорщика Флорі, який був власником сільця Флорівка (нині – у складі с. Мар'янівка). Мар'яна Степанівна Булацель була дружиною підполковника Молдавського гусарського полку Григорія Варламовича Булацеля, і саме від її імені походить назва Мар'янівки.

З півдня землі Кудашевих сусідили з дачами прапорщика Діордіяшенка (720 дес.), майора Александрова (1 500 дес.) та державних сіл Плетеного Ташлика (11 148 дес.) і Злинки. Західніше територій, які були у власності родини Кудашевих, розташовувалися земельні дачі капітана Дуковича з сільцем Юр'ївка (1 248 дес.), майора Станковича з сільцем Петропавлівка (1 352 дес.) та генерал-майора Зверева з сільцем Лозоватка (1 500 дес. зручної і 60 дес. незручної землі). На північному заході від володінь Кудашевих були землі майора Величковського, на яких позначена слобода Рангова (156 дес.). Майор Микола Величковський був засновником і власником сучасної Добровеличківки.

Відзначимо, що в описі плану Новомиргородського повіту 1789 р. міститься також інформація про земельні володіння секунд-майора Лепехіна, вже на той час колишнього власника Малої Виски. Землі Лепехіна розташовувалися неподалік теперішнього

¹⁹⁴ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 250.

¹⁹⁵ План Екатеринославского наместничества, Новомиргородского уезда с показанием казенных и владельческих дач под номерами, 1789 года // Архив автора.

с. Моргунівка Новомиргородського району і межували у 1789 р. на північному заході та заході з володіннями майора Давидовича, на північному сході та сході – майора Цветоновича, на півдні – майора Ракшаніна та майора Палалова із с. Копанки. На землях майора Лепехіна знаходилася однойменна слобода, у якій станом на 1784 р. було 94 жителя. Так як Лепехін у 1784 р. значиться і як власник Малої Виски, то очевидно, що він володів вказаними населеними пунктами одночасно.

Рід Кудашевих, з якого походив Данило Іванович, був доволі відомий у Російській імперії і в усіх родословних книгах значився як «род князей татарських». Далеким предком Данила Кудашева був темників мурза князь Єфай, який жив у XVI ст. Його син Кудаш став родоначальником роду, а внук – Чепай-мурза Кудашев перебував на Московській службі і, навіть у деяких документах, датованих серединою XVII ст., згадується як князь. Згодом уже його нащадки охрестилися і стали російською дворянською віткою татарського походження¹⁹⁶.

Народився майбутній власник Малої Виски у 1737 р., подорослішавши, вступив на військову службу. Служив Кудашев у Жовтому гусарському полку: у 1767 р. він згадується серед його штаб і обер-офіцерів. Згодом Данило Іванович, як і більшість офіцерів переходить на цивільну службу. Протягом 1771 – 1776 рр. він, маючи чин асесора, обіймав посаду земельного комісара канцелярії Катерининської провінції¹⁹⁷. Нагадаємо, що утворена у 1764 р. Новоросійська губернія поділялася на дві провінції: Єлисаветградську та Катерининську. Єлисаветградська провінція повністю розташовувалася на правому березі Дніпра і охоплювала територію колишніх Нової Сербії та Новослобідського козацького полку. Катерининська провінція займала територію на лівому березі Дніпра і складалася із ліквідованих Слово'яносербії та Української лінії, а також земель Бахмутського повіту.

Таким чином, до 1776 р. Д.І. Кудашева нічого не пов'язувало із територією Чорного гусарського полку та деякий час навіть з Єлисаветградською провінцією. У 1770-х роках він був чиновником у розташованій на Лівобережній Україні Катерининській провінції. У 1776 р. Кудашев переїздить на територію Єлисаветградської провінції, бо цього року він значиться прикордонним комісаром Новоросійської прикордонної комісії з польським Брацлавським воєводством. У 1777 р. Данило Іванович обіймав посаду казначея цієї ж прикордонної комісії. Впродовж 1778 – 1783 рр. колезький асесор, а з 1780 р. – надвірний радник князь Д. Кудашев працював на високій посаді скарбничого Новоросійської губернії. У 1784 р. він був радником у правлінні Катеринославського намісництва¹⁹⁸. Те, що Данило Кудашев прибув на терени Єлисаветградської провінції із лівобережжя України підтверджується також і тим, що рід Кудашевих проживав на землях сучасної Полтавщини і був записаний до дворян Полтавської губернії¹⁹⁹.

Отже, життєвий шлях Данила Івановича Кудашева свідчить, що він навряд чи міг у 1768 р. отримати землі на теренах Маловисківщини, що входила до Чорного гусарського полку. У цей час він був капітаном Жовтого гусарського полку і якби йому були наділені землі, то, вірогідно, вони б розташовувалися на території вказаного полку.

Дружиною Данила Івановича Кудашева була Катерина Сергіївна Баратова, яка народилася у 1764 році і походила зі старовинного грузинського роду Баратових, що переїхав до Російської держави наприкінці XVII – у першій половині XVIII ст. Батьком Катерини був князь Сергій Юрійович Баратов, який брав участь у Семилітній війні (1756 – 1763 рр.), у придушенні Коліївщини (1768 – 1769 рр.), за що був відзначений фельдмаршалом Петром Олександровичем Рум'янцевим, був депутатом Уложеної комісії 1769 р. від грузинського дворянства²⁰⁰. У 60-х – 70-х роках XVIII ст. полковник Сергій Баратов служив у Чорному

¹⁹⁶ Чорний О.В. Маловідомий герой епохи наполеонівських війн генерал-майор Микола Данилович Кудашев // Проблеми вітчизняної історії XIX – початку XX століття. Збірник наукових праць. – Вип. 21. – К., 2013. – С. 184.

¹⁹⁷ Македонов А.В. Персональний состав административного аппарата Новороссии XVIII века... – С. 52, 85.

¹⁹⁸ Македонов А.В. Персональний состав административного аппарата Новороссии XVIII века... – С. 62 – 63, 109.

¹⁹⁹ Маловисківська гілка родини князів Кудашевих: збірник документів... – С. 5 – 6.

²⁰⁰ Чорний О.В. Маловідомий герой епохи наполеонівських війн генерал-майор Микола Данилович Кудашев... – С. 184 – 185.

гусарському полку, до якого, нагадаємо, входили північні терени сучасної Маловисківщини. 20 серпня 1772 р. полковнику Баратову в окрузі 1-ї роти (адміністративний центр – Новомиргород) Чорного гусарського полку було відведено 416 дес. землі під слободу на 16 дворів²⁰¹. Якщо інші землеволодіння родини князя Баратова значаться у документах останньої чверті XVIII ст., то отримана ним земля в окрузі 1-ї роти ніде не фігурує. З огляду на те, що значну частину 1-ї роти Чорного гусарського полку становила територія сучасної Маловисківщини, висловимо припущення, що князь Баратов отримав у 1772 р. вказані землі у нашому краї. Якщо це так, то саме ці землі Баратов, за твердження дослідників, передав як весільний посаг своїй доньці Катерині, коли вона одружилася у 1783 році із Данилом Кудашевим²⁰². Це деякою мірою дає відповідь на питання, чому Кудашеві вирішили купити Малу Виску і навколишні землі у секунд-майора Лепехіна.

В історико-краєзнавчій літературі надзвичайно поширеним є твердження, що місто Мала Виска тривалий час називалося Кудашеве, а його нинішня назва буцімто з'явилася значно пізніше, коли частину маєтку і земель Кудашеві продали у 1880 р. дворянину Октавіану Купріяновичу Улашину, який і змінив назву поселення²⁰³. Однак тогочасні документи та історичні карти абсолютно не підтверджують цю тезу, а, навпаки, свідчать, що назва Мала Виска (у різних варіантах Виска, Нова Вись, Мала Вись) утвердилася ледве не від заснування населеного пункту. Як вже зазначалося, у часи Нової Сербії слобода, від якої бере свій початок сучасне місто, називалася Хорватова Виска. Назва «Виска» походить від назви річки, на якій розташовувалася слобода, яка належала Івану Хорвату. Після того, як слобода Хорватова Виска перейшла під казенний нагляд, вона змінила свою назву на Нову Вись (Виску). Слобода Нова Вись позначена на Генеральній карті Новоросійської і Азовської губерній 1778 р. та на підготовленій Іваном Ісленьєвим Генеральній карті Новоросійської губернії 1779 р. Водночас, у тогочасних документах щодо населеного пункту вживається також назва Виска. Так, у червні – липні 1773 р. Кіш Запорізької Січі видав паспорти-перепустки козакам Джереловського куреня Івану Сокуру і Марку Гуртовому та козаку куреня Корсунського Яцьку Безпаленку, які постійно мешкали у слободі Виска Чорного гусарського полку²⁰⁴. Як назва Нова Вись перестає фігурувати у документах на початку 80-х років XVIII ст., коли новий власник населеного пункту – секунд-майор Лепехін перейменував його на Веселу Виску, аби не було нібито плутанини з розташованими неподалік поселеннями, які також називалися Висками. Слобода Весела Виска вказується, як місце розташування церкви Різдва Іоанна Предтечі. Водночас у метричних книгах цієї церкви за 1780 – 1794 рр. назва Весела Виска вживається паралельно із назвами Нова Виска та Мала Виска²⁰⁵. Також у якості припущення висловимо думку, що, вірогідно, назва Весела Виска має якесь відношення до сучасного с. Веселе, яке до недавнього часу підпорядковувалося Паліївській сільській раді.

Остаточне утвердження назви Мала Виска пов'язане з переходом у першій половині 1780-х років села у володіння від секунд-майора Лепехіна до родини Кудашевих. У цей же час у документах як цивільного, так і церковного характеру спостерігається зміна власника Малої Виски. Починаючи з 1795 р., замість князя Д.І. Кудашева вказується його дружина колезька

²⁰¹ Витяг з відомості Новоросійської губернської канцелярії 1775 року щодо земель, відведених у Єлисаветградській провінції під заселення слобід та на інші потреби // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 65.

²⁰² Маловисківська гілка родини князів Кудашевих: збірник документів... – С. 5 – 6.

²⁰³ Перебийніс Г.М. Мала Виска (до 240-річчя заснування міста)... – С. 7; Перебийніс Г.М. Мала Виска (Історико-краєзнавчий нарис). – Мала Виска, 2000. – С. 26; Сіренко С. Дворянські родини Маловисківщини // Культурно-освітні процеси краю у XIX ст. – Кіровоград, 2004. – С. 196; Перебийніс Г.М., Красний Г.О., Тільнов В.Б. Маловисківський район (історико-краєзнавчий нарис)... – С. 16.

²⁰⁴ Пивовар А.В. Поіменний витяг зі справ кошового архіву 1771 – 1775 років про посвідчувальні листи, виклики та паспорти, видані запорозьким козакам, які проживали у поселеннях Єлисаветградської провінції // Краєзнавчий вісник Кіровоградщини. – Вип. IV. – Кіровоград, 2010. – С. 68, 70.

²⁰⁵ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 18, 29.

радниця княгиня Катерина Сергіївна²⁰⁶. Хоча дослідник Юрій Нетреба переконаний, що це сталося у 1816 р., коли помер князь Д. Кудашев²⁰⁷.

Як вже було сказано, у 1795 р. родина Кудашевих мала у власності 8 143 дес. зручної та 300 дес. незручної землі, а населення Малої Виски становило 918 осіб (469 чол. і 449 жін.)²⁰⁸.

На межі XVIII і XIX століть Мала Виска продовжує перебувати у власності княгині Катерини Кудашевої. Очевидно, що Катерина Сергіївна володіла населеним пунктом і численними землями до своєї смерті у 1847 році. Після смерті Кудашевої Малу Виску і земельні володіння успадкував її син Сергій Данилович Кудашев (1796 – 1864 рр.). Він був єдиним нащадком подружжя Данила і Катерини Кудашевих, який на момент їхньої смерті був живий. Інші два сина – Микола (1784 – 1813 рр.) і Костянтин (1788 – 1797 рр.) у той час вже померли. У 1864 р. статський радник Сергій Данилович Кудашев отримав патент на дворянство, а також йому був пожалуваний герб (розміщений на обкладинці книги):

«В червленом поле накрест положенные серебряные прямой и восточный мечи с золотыми рукоятками, сопровождаемые во главе щита серебряною о шести лучах звездою над таковым же, вверх, полумесяцем. Щит увенчан серебряным с золотыми украшениями княжеским коронованным шлемом. Нашлемник: три червленый страусовых пера, обремененные серебряной о шести лучах звездою над таковым же, вверх, полумесяцем. Намет: червленый с серебром. Щит окружен княжескою мантиею, украшенною таковою же короною»²⁰⁹.

Фрагмент геометричного спеціального плану с. Мала Виска 1823 року.

Із фондів Державного архіву Кіровоградської області

Отже, як вже зазначалося, у часи Нової Сербії (1752 – 1764 рр.) значна територія сучасної Маловисківщини перебувала у власності генерал-лейтенанта Івана Хорвата. У другій

²⁰⁶ ІР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68; Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 29, 43, 60.

²⁰⁷ Маловисківська гілка родини князів Кудашевих: збірник документів... – С. 89.

²⁰⁸ ІР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68

²⁰⁹ Герб рода князей Кудашевых // Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи. Часть XVII. – РГИА. – Ф. 1411. – Оп. 1. – Ед. хр. № 107.

половині 1750-х років на його земельній дачі, у межах або в околицях сучасної Малої Виски, виникла слобода під назвою Хорватова Виска. У 1764 р. Хорватову Виску та земельні володіння генерал-лейтенанта І. Хорвата було передано під казенний нагляд, а у 1779 р. повернуто назад у його приватне володіння. На початку 80-х років XVIII ст. син І. Хорвата підполковник Йосип Хорват продав Нову Вись (Хорватову Виску) і, напевно, якусь частину земель секунд-майору Лепехіну. У період з 1782 по 1784 роки, перейменувавши Нову Вись на Веселу Виску, секунд-майор Лепехін продав її разом із своїми землями на Маловисківщині князю Данилу Івановичу Кудашеву.

Є ще одна версія щодо того, як Мала Виска стала власністю родини Кудашевих. Можливо, майор Лепехін мав якісь сімейні зв'язки з родиною Баратових, наприклад, був чоловіком однієї із доньок князя Сергія Баратова, тобто рідної сестри Катерини Кудашевої. Якщо це було дійсно так, то Катерина Кудашева могла успадкувати Малу Виску за заповітом від майора Лепехіна, звичайно, якщо у нього не було власних дітей. Однак нині відомостей про майора Лепехіна майже немає, тому ця версія, звичайно, має право на існування, але залишається документально не підтвердженою.

Період перебування північної частини Маловисківщини у складі Чорного гусарського полку (1764 – 1776 рр.) – це час виникнення тут більшості сучасних населених пунктів. Отримуючи, здебільшого у 1770-х роках, рангові земельні наділи, офіцери гусарського полку заселяли їх людьми і засновували таким чином нові поселення. Загалом села і сільця, які виникли на цій частині нашого краю, були поміщицькими, тобто перебували у приватному володінні, відповідно їхні жителі були кріпосними.

Впродовж 1764 – 1769 рр. південна частина сучасної Маловисківщини перебувала у складі Єлисаветградського пікінерського полку. Як вже говорилося, цей полк був створений одночасно із Чорним гусарським полком у 1764 р. у результаті ліквідації Новослобідського козацького полку.

Центром пікінерського полку була спочатку фортеця імені Святої Єлисавети, а згодом – поселення Мурзинка (нині – селище Нова Прага Олександрійського району). До 1769 р. на чолі Єлисаветградського пікінерського полку був колишній командир Новослобідського полку Микола Адабаш. У 1769 – 1775 рр. полком командував прем'єр-майор, а згодом полковник Ігнат Юрійович Увалов.

Єлисаветградський пікінерський полк був поселеним, тобто займав конкретну територію, яка поділялася на роти. У перші роки його існування нараховувалося 18 рот. При кожній із них мало бути 50 піших стрільків, які формували стрілецькі загони. Пікінерів з цих стрілецьких загонів навчали: *«1) целко из своего карабина стрелять; 2) в рядах в двух только шеренгах пальбу производит и взводами по команде всюду обращаться; 3) по знаку или по команде растраниваясь из своего фрунта, каждому одиночную пальбу производит, а по другому подобному знаку в прежний строй с поспешностью становится, для того и повелит в полковый штат положит отпускать на сих стрелков для обучения ежегодно пороха и свинца против гусар вдвое»*²¹⁰.

Щоб підвищити військову боєздатність, а також прискорити перетворення козаків колишнього Новослобідського полку на пікінерів російської армії, передбачалося направити для проходження служби у Єлисаветградський полк до третини обер-офіцерів польових полків, які мали досвід участі у бойових діях.

Загалом населення Єлисаветградського пікінерського полку можна поділити на дві великі категорії: пікінерів, які перебували на військовій службі, та невійськових поселян (військових обивателів). Були й інші, дещо менші категорії населення. Кожна із зазначених категорій мала свої обов'язки, права та пільги.

Серед цілої низки задекларованих в Указі від 22 березня 1764 р. переваг та пільг, котрі поширювалися на пікінерів, вирізняються ті, які пов'язані із земельною власністю. Так, рядовий пікінер отримував земельні наділи розміром у 26 (з лісом) та 30 (без лісу)

²¹⁰ О именовании Новосербского селения Новороссийскою губерниєю; о поселении в оной полков: двух гусарских и пикинернаго, о планах раздачи земель к их заселению... – С. 662.

десятин й ставав, таким чином, заможним землевласником. Усі землі надавалися у вічне спадкове володіння та не оподатковувалися. Офіцерам пікінерського полку, як і офіцерам Чорного гусарського полку, земельні ділянки наділялися різного розміру, відповідно до їхнього звання.

Певні переваги отримували невійськові поселяни. По-перше, їм гарантувалася особиста свобода із чітким запевненням, що *«они никогда никому во владение отданы не будут, а будут государственные поселяне»*. По-друге, поселяни позбавлялися обов'язку проходження військової служби. З цього приводу в Указі зазначалося: *«В военную службу из поселян и мещан неволею не брать»*. По-третє, за отримані земельні наділи поселяни сплачували «малую подать». По-четверте, невійськовим поселянам було дозволено вільно торгувати на території пікінерського полку сіллю та вином, а також без сплати мита вивозити і ввозити товари із-за кордону²¹¹.

Сприяючи заселенню і збільшенню штатної кількості Єлисаветградського пікінерського полку, вище керівництво Російської імперії передбачило в Указі від 22 березня 1764 р. пільги також для іноземців та російських підданих, які мешкали головним чином у Речі Посполитій, якщо ті захочуть переселитися на терени полку або вступити до його лав. Так, іноземець, який запишеться до пікінерського полку, мав без повернення отримати винагороду – 30 рублів, а російський підданий – 12 рублів. Якщо ж іноземець або російський підданий забажав стати не пікінером, а поселенцем, то йому належало виплатити 12 рублів.

Останній, восьмий, розділ Указу передбачав створення у пікінерському полку та в інших поселених полках Єлисаветградської провінції умов для охоплення всіх дітей початковою освітою, відкриття будинків для сиріт та лікарень.

Значну вигоду від створення Єлисаветградського пікінерського полку отримала козацька старшина ліквідованого Новослобідського полку. Усі її представники одержували офіцерські чини і дворянство з усіма відповідними перевагами та привілеями.

Взагалі, згідно Указу від 22 березня 1764 р. рядовий склад новостворених полків урівнювався у званні з рядовими російської регулярної армії, а от вищі чини отримували звання на два ранги нижчі ніж у регулярному війську. Наприклад, обозний колишнього Новослобідського полку став підполковником Єлисаветградського пікінерського полку, суддя дістав чин майора, сотники отримали чини поручиків.

Надалі присвоєння офіцерських чинів відбувалося за розробленою і представленою в Указі шкалою, головним критерієм якої була кількість завербованих у полк людей. Так, для того, щоб отримати чин майора необхідно було залучити у пікінерський полк 300 осіб, капітана – 150, поручика – 80, прапорщика – 60, вахмістра – 30 осіб відповідно.

11 червня 1764 р. спеціальним положенням було встановлено вимоги до озброєння та обмундирування службовців Єлисаветградського пікінерського полку.

Кінний пікінер був озброєний шаблею, карабіном, пістолетом, лядункою і пікою та носив *«кафтан, из сермяжного, белого сукна, с воротником, отворотами и обшлагами по цвету камзола и штанов; камзол и штаны суконные; кушак, сапоги, шапку круглую, из черной смушки, с суконным верхом»*²¹².

Озброєння пішого стрілка (вони мали становити не менше, ніж чверть від особового складу полку і кожної роти відповідно) складалося з кортика та фузеї без штика. Єлисаветградський полк отримав полкові кольори: *«воротник, отвороты или лацканы, обшлага и подбой кафтана, камзол, штаны и верх шапки красные; кушак желтый. Пуговицы желтые, медные»*²¹³. На лівому плечі нашивався жовтий шерстяний погон. Нижні чини мали носити короткі рукавички, білі манжети, пудритися й носити пуклі та косу, оплетену чорним ремнем. Капрали, ротні квартирмейстери та вахмістри мали одягатися в мундир, аналогічний

²¹¹ О именовании Новосербского селения Новороссийскою губерниею; о поселении в оной полков: двух гусарских и пикинернаго, о планах раздачи земель к их заселению... – С. 662 – 663.

²¹² Висковатов А.В. Пикинеры // Историческое описание одежды и вооружения российских войск. – СПб, 1899. – Т. 5. – С. 17.

²¹³ Висковатов А.В. Пикинеры... – С. 17 – 18.

мундиру рядового складу, але із золотими галунами. Окремими нашивками відрізнялися також трубачі полку, нестройові ж були обмундировані подібно до стройових, але комір, лацкани і обшлагаи були білі²¹⁴.

Кінний рядовий Єлисаветградського пікінерського полку. 1764 – 1776 рр.
Із книги О.В Висковатого «Историческое описание одежды и вооружения российских войск»

У 1776 р. Єлисаветградському пікінерському полку було призначено герб – на зеленому полі, на чорній землі, біла або срібна башта із зубцями та білим прапором, на якому зображувався вензель російської імператриці Єлизавети Петрівни.

У 1764 р. в штаті Єлисаветградського пікінерського полку налічувалося 4 960 осіб нижчих чинів (при 898 конях), 414 осіб нижчого та середнього командного складу та 275 осіб вищого командного складу. Крім цього, у полку було 160 осіб духівництва та розсильних.

Загальна кількість населення пікінерського полку на червень 1765 р. становила 11 586 чоловіків та 11 922 жінки. Основу населення полку складали пікінери – 9 463 особи²¹⁵.

Як зазначалося, Єлисаветградський пікінерський полк поділявся на роти, кожна з яких мала свій адміністративний і територіальний центр. Після ліквідації Новослобідського полку його сотенні слободи Вись і Плетений Ташлик стали ротами новоутвореного пікінерського полку. Так, слобода Вись стала 13 ротою, а Плетений Ташлик – 14 ротою²¹⁶. Загалом же у полку в перші роки його існування нараховувалося 18 рот.

²¹⁴ Ковальков О.Л. Єлисаветградський пікінерський полк // Наукові записки. Серія: Історичні науки. – Випуск 16. – Кіровоград, 2012. – С. 235.

²¹⁵ Ковальков О.Л. Єлисаветградський пікінерський полк... – С. 233.

²¹⁶ Опись карты Новороссийской губернии Заднепрским местам с показанием гусарских Черного, Желтого, пининерного полков поротно окружных меж, також государственных округ и отводным местам 1765 года // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 35.

Утворення Єлисаветградського пікінерського полку позитивно позначилося на житті сотника слободи Вись Івана Лисаневича. Він отримав звання майора і разом із своїми синами став володарем розташованих неподалік від слободи Вись двох населених пунктів – Федорівки (нині – у складі с. Веселівка Новомиргородського району) та Веселівки²¹⁷. Окрім того майор Іван Лисаневич посприяв кар'єрному зростанню свого сина Григорія, який зайняв посаду поручика пікінерського полку. У майбутньому Григорій Іванович Лисаневич досягне значних успіхів у військовій службі і стане командиром Єлисаветградського гусарського полку.

Попередник Івана Лисаневича на посаді сотника слободи Вись Іван Бутозатель з утворенням пікінерського полку також отримав підвищення по службі. У 1767 р. він був полковим квартирмейстером Єлисаветградського пікінерського полку. Посада, яку займав І. Бутозатель, передбачала виконання ним різноманітних оперативних завдань, пов'язаних, наприклад, з розміщенням підрозділів полку.

І хоча і Бутозатель, і Лисаневич разом з новими званнями та посадами отримали у володіння значні земельні наділи, на яких згодом виникли населені пункти, їхнє матеріальне становище було доволі непевним. Взагалі, слід зазначити, що більша частина офіцерів Єлисаветградського пікінерського полку не могла похвалитися на той час великими статками і успішним розвитком господарства на відведених їм землях. Причини цього полягали у тому, що в указі про створення Новоросійської губернії від 22 березня 1764 р. наголошувалося, що офіцери і рядові пікінери у мирний час жалування не отримують, а мають забезпечувати себе прибутками від ведення господарства. Тобто, офіцери отримували рангову землю, на якій мали працювати рядові пікінери і військові обивателі (приписні). Оскільки штат полку тривалий час залишався недоукомплектованим, а наявні у ньому пікінери і військові обивателі не виявляли бажання добре працювати і ухилялися від виконання робіт на офіцерських землях, прагнучи повернути собі традиційну козацьку службу, офіцерські господарства поступово занепадали. Тому офіцери пікінерського полку всілякими способами намагалися покращити своє матеріальне становище, зокрема, домогтися отримання стабільного грошового жалування, як це було у сусідніх Чорному і Жовтому гусарських полках.

У 1767 р. за наказом російської імператриці Катерини II була скликана Законодавча комісія. Офіцери Єлисаветградського пікінерського полку вирішили скористатися нагодою донести до влади свої побажання та прохання і відрядили до комісії своїх представників. Своїх представників до Законодавчої комісії направили також рядові пікінери та військові обивателі. Обрані ними депутати пікінер С. Морозов і поселянин М. Моренець мали розповісти російському уряду про їхні проблеми і тяжби, поскаржитися на утиски і зловживання з боку офіцерів пікінерського полку. Також висловити побажання щодо відмежування для потреб полку лісових угідь, скасування оподаткування спиртних напоїв, продажу худоби і дьогтю та утримання млинів.

Під час роботи Законодавчої комісії, у серпні 1767 р., депутат-представник від військових обивателів М. Моренець навіть подав чолобитну на ім'я імператриці Російської імперії, у якій прохав повернути козацьку службу для пікінерів Єлисаветградського полку.

Дійсно, положення рядових пікінерів та військових обивателів було не найкращим. У мирний час рядовим пікінерам так само, як і офіцерам, не виплачувалося жалування, а для утримання надавалася земля. У військові походи пікінери мали виступати зі своїм провіантом і фуражем для коней та купленими за власний рахунок озброєнням і спорядженням. Видача грошей на провіант і фураж передбачалася лише у зимові місяці. Тож фактично пікінери повинні були утримувати себе за свій кошт. До того ж і рядові пікінери, і військові обивателі були зобов'язані обробляти земельні наділи офіцерів.

Дещо гіршим від становища рядових пікінерів було становище військових обивателів. Справа в тім, що військовий обиватель хоча й звільнявся від сплати податків на користь держави, але був приписаний (звідси інша назва військових обивателів – «приписные») до

²¹⁷ Дідик С.С. Новослобідський козацький полк (1753 – 1764 рр.)... – С. 100.

рядового пікінера і мав обробляти його землю, надавати гроші на купівлю амуніції і зброї. Фактично на військових обивателів були перекладені обов'язки колишніх козацьких підпомічників і підсусідків Новослобідського полку²¹⁸. Тому цілком закономірно, що такі умови несення служби у Єлисаветградському пікінерському полку викликали невдоволення.

Активна депутатська діяльність С. Морозова і М. Моренця під час роботи Законодавчої комісії викликала заворушення у Єлисаветградському пікінерському полку. Поступово заворушення єлисаветградських пікінерів набрало широкого розмаху і поширилося на Донецький, Дніпровський і Луганський пікінерські полки.

У грудні 1767 р. заступник головного командира Новоросійської губернії генерал-майор Олександр Степанович Ісаков звітував Київському генерал-губернатору, що в ході розслідування у Висківській, Орловській та Аджамській ротах пікінерського полку були знайдені листи від Морозова і Моренця до своїх односельців. У цих листах виказувалися сподівання, що все буде, як раніше – будуть відновлені козацькі порядки і козацька служба. Депутати закликали пікінерів і обивателів не підкорятися наказам офіцерів, а надсилати до столиці Російської імперії чолобитні, у яких описувати усі завдані ними кривди. Також Морозов і Моренець у своїх листах закликали пікінерів і поселян називати себе не пікінерами, а козаками. Як зазначав у своєму рапорті генерал-майор О. Ісаков, ознайомившись із змістом листів, пікінери «чинят упрямства и называются казаками», а також не виконують наказів офіцерів полку.

У січні 1768 р. з метою припинення заворушень у Єлисаветградському полку Київський генерал-губернатор Ф. Воєйков подав рапорт Сенату, у якому містилася пропозиція виключити зі складу Законодавчої комісії С. Морозова і М. Моренця, заарештувати їх і повернути у розташування полку для проведення слідства.

Від імені поселян слободи Злинки наказ депутатам Законодавчої комісії у 1767 р. підписував Іван Короткий. Серед справ архіву фортеці імені Святої Єлисавети вдалося відшукати документ, який ілюструє один з епізодів взаємовідносин жителів Злинки з гусарами Чорного гусарського полку.

Із рапорту прем'єр-майора Лазаря Андрійовича Серезлія коменданту фортеці полковнику Глебову від 31 липня 1767 року:

«Премьер-майор Серезлий при рапорте коменданту крепости св. Елисаветы Глебову представила доношение состоящего при Петроостровском шанце с малороссийскою козачьею командою малороссийского лубенского полка атамана Еремея Кириленка следующего содержания:

Находился я команды моей с козаками для кошения к зимнему содержанию козачьих лошадей будущих при форпосте во отведенных от оной третьей роты в урочище Хмелевом дачах (виділено – авт.) лугах сена и сего июля 15 два близь оных отведенных нам сенокосов усмотрели слободы Злынкой раскольников косящих траву, у коих отняли мы одну косу а их с того сенокоса согнали и того ж числа, над вечер приехали к нам злинских раскольников на его собственную лошадь посадя взял два седла и две узды с собою незнаемо куда увезли коего и доньне при команде нет и где находится неизвестно, того ради оной 3-й роты покорно прошу как о отискании помянутого козака Терентенко с лошадью двумя седлами двумя уздечками так и в причинении нападении ругательстве и бою для изследования и обидимым удовольствия куда надлежит представить»²¹⁹.

У свою чергу «раскольничьим командиром» секунд-майором Миколою Лук'яновичем Черніковим було також направлено донесення полковнику Глебову, у якому зазначалося:

«Раскольничьей слободы Злынкой староста Иван Колесников рапортом представил что сего июля 15 дня той слободы поселенец Иван Охраменов выехал, для осмотра сенокосу на которого наехал малороссийских козаков; 8 человек гнались... отняли косу и другие вещи... он Колесников с поселенцами поехал и, с тех козаков Ивана Тарасенка и косу взял...

²¹⁸ Дідик С. Діяльність депутатів від Єлисаветградської провінції у Законодавчій комісії 1767 р. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2010. – Вип. XXIX. – С. 25 – 26.

²¹⁹ Ястребов В. Архив крепости Святой Елисаветы... – С. 583 – 584.

возвратились... и того козака с лошадыю уздою и 2 седлами при рапорте представля покорно прошу, как от тех козаков пред сим злыным поселенцам чинились такие ж обиды и за людьми гоняются чтобы того чинить им запрещено было»²²⁰.

Ознайомившись із рапортом і донесенням, полковник Глебов наказав секунд-майору Чернікову розібратися у конфліктній ситуації, а захопленого козака відпустити у розташування його підрозділу.

Переломною подією в історії Висі та Плетеного Ташлика, як рот Єлисаветградського пікінерського полку стала російсько-турецька війна 1768 – 1774 рр. Окрім того, що особовий склад полку, у тому числі і пікінери Висківської та Плетеноташлицької рот, взяв участь у бойових діях, ця війна безпосередньо зачепила терени пікінерського полку, як зрештою і всю Єлисаветградську провінцію Новоросійської губернії. Сталося це у 1769 р., коли татари здійснили свій останній набіг на територію України.

У січні 1769 р. татарське військо на чолі з ханом Кири́м-Гіре́єм перейшло російський кордон й розташувалося на південний захід від фортеці імені Святої Єлисавети. Саме тут, за словами французького резидента барона Франца Тотта, який супроводжував кримського хана в цьому поході, 100-тисячне татарське військо мало поділитися на невеликі загони, які потім рушать грабувати села Єлисаветградської провінції. Під час військової наради, на якій визначалася точна кількість необхідного для набігу війська, до хана Кири́м-Гіре́я привели кур'єра і декількох полонених, які розповіли, що запорозькі козаки, заявивши про свій нейтралітет, відмовили командирі фортеці імені Святої Єлисавети у наданні допомоги. Щодо самої фортеці, то полонені повідомили, що вона розташована ліворуч від нинішнього місця розташування ханського війська і має сильний гарнізон.

Гарнізон фортеці імені Святої Єлисавети під керівництвом генерал-майора Олександра Ісакова становив три піхотних полки (до 1 800 осіб), 2 000 кавалерії та 2 000 малоросійських козаків. Як тільки було отримано інформацію про вторгнення ворога у Єлисаветградську провінцію, генерал-майор Ісаков сповістив про це генерал-поручика Георгія фон Далке і попросив його надіслати підкріплення. Також у своєму повідомленні Ісаков зауважив: якщо надалі генерал-поручик Далке не буде отримувати від нього ніяких відомостей, то значить фортеця перебуває в оточенні і для її звільнення необхідно надіслати великі військові сили. Загін генерал-майора Далке складався із 2 піхотних, 4 карабінерних та 1 драгунського полків і на той час загалом розташовувався в околицях Кременчука, маючи на меті не допустити можливе переправлення татарських військ на Лівобережну Україну.

У той же час заступник головного командира Новоросійської губернії, генерал-майор О. Ісаков віддав розпорядження, щоб мешканці населених пунктів завчасно підготувалися до ворожого нападу, озброїлися, хто чим може та сховалися в укріплених поселеннях Цибулевому (нині – Знаменського району), Архангельському (нині – районний центр Новоархангельського району), Новомиргороду та інших²²¹.

30 січня 1769 р. сталася перша сутичка військ кримського хана з військами фортечного гарнізону. Генерал-майор О. Ісаков вислав проти татар 2 тис. кавалерії полковника, князя Багратіона та один піхотний полк. Бій відбувся під стінами фортеці. Війська кримського хана, зрозумівши, що моменту раптовості немає і зазнавши серйозних втрат від вогню фортечних гармат, змушені були відступити. Однак хан Кири́м-Гіре́й, порадившись зі своїми полководцями, вирішив, *«что третья часть войска, сформированная из волонтеров под предводительством одного султана и нескольких мирз, переправится через реку в полночь, разделится на несколько колонн, которые, последовательно раздробляясь, покроют всю территорию Новой-Сербии сожгут все деревни, всю жатву, захватят в плен жителей в уведут стада»²²².*

²²⁰ Ястребов В. Архив крепости Святой Елисаветы... – С. 584.

²²¹ Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами с 1769 – 1774 год: в 5 томах. Составлено, преимущественно, из неизвестных по сие время, рукописных материалов. – Т. I. Год 1769. – СПб, 1866. – С. 133 – 133.

²²² Записки барона Тотта о татарском набеге 1769 г. на Ново-Сербию // Киевская старина. – 1883. – № 9 – 10. – С. 164.

Таким чином, командування багаточисленного татарського війська прийняло рішення не йти знову на штурм фортеці імені Святої Єлисавети з її укріпленнями та міцним гарнізоном, а, обійшовши її, рушити далі.

5 лютого 1769 р. татарські війська знову з'явилися під стінами фортеці. Це був 20 тис. загін ногайських татар, який після невдалої спроби переправитися через р. Дніпро прибув до фортеці із східного напрямку. Назустріч татарам із фортеці був висланий загін піхоти і кавалерії, який примусив їх відступити до Цибулевого. Татари здійснили спробу захопити Цибулеве, але знову зазнали поразки і вирушили на Уманщину, покинувши таким чином територію Єлисаветградської провінції. На той час між Уманню і Торговицею вже розташовувалися основні війська кримського хана.

Дізнавшись про те, що татари покидають околиці фортеці, генерал-майор Ісаков відправив їм навздогін, у напрямку Архангельського 2 тис. кавалерії полковника Багратіона, а сам з піхотою вирушив на Новомиргород, а звідти на Уманщину. Однак наздогнати татарські війська не вдалося.

10 лютого 1769 р. в Умані один із лідерів польських конфедератів, які були союзниками Османської імперії під час її війни з Росією, князь Четвертинський видав універсал, у якому відзначалося:

«Всем вообще кому о том ведать надлежит, а особливо сиятельным, превосходительным, высокородным и благородным господам, владельцам и экономам и управителям, тоже всему посполитству короны польской, даю знать: что так как пресветлый хан татарский по одержании победы над целой Новосербией (виділено – авт.), то есть над нашими неприятелями, для распространения конфедерации, и для искоренения здесь находящегося русского войска, с турками, татарами, спагами и арнаутами с 100,000 в Польшу вступил.

Почему я по приказанию его пресветлости рекомендую всем чтобы обыватели здешние ничего не боялись, только бы потребное для войска пропитание и для лошадей фураж, во всех городах, местечках и селах заготовляли. А о наших неприятелях и их движениях нас бы уведомляли и командам конфедератским равно и Порте отоманской знать давали-бы и опасались шпионав российских придерживать, ловили бы их и к нашим командам присылали, опасаясь в противном случае наказания на себя и деревни. Обыды-же никому деланы не будут; а ежели бы какая партия или команда преступила повеления пресветлаго хана. То в таком случае, как я нахожусь при его пресветлости и иногда при султани, то комне адресоваться, и уверяю что будет всем оказана справедливость и удовлетворение. В чем и подписуюсь. Дан в Умани»²²³.

Однак, незважаючи на універсал князя Четвертинського, татарські війська увійшовши на територію Речі Посполитої, пограбували прикордонні з Єлисаветградською провінцією села Медведівку (нині – Чигиринського району Черкаської області), Кам'янку (нині – районний центр Черкаської області), Косарі (нині – Кам'янського району Черкаської області), Верещаки, Бовтишку, Бірки (нині – Олександрівського району) та інші.

Пробувши на території Речі Посполитої не більше трьох діб, татарські війська 12 лютого 1769 р. вирушили у напрямку р. Південний Буг, далі до Балти (нині – районний центр Одеської області), а потім до Дубоссар (нині – місто у Республіці Молдова). В околицях міста Дубоссари татарські війська були розпущені по квартирах, а кримський хан Кирил-Гірей згодом відправився до столиці Османської імперії Стамбулу. Так закінчився напад кримських татар на Єлисаветградську провінцію і, власне, це було останнє їхнє вторгнення на українські землі.

Командуючий 2-ю російською армією генерал-аншеф Петро Олександрович Рум'янцеv висловив незадоволення діями генерал-майора Олексія Ісакова, зокрема, тим, що він дозволив ворожим військам вторгнутися на територію Єлисаветградської провінції і замість того, щоб, як йому наказувалося, зайняти позиції поблизу Чорного лісу, де зупинити просування татар, перебував у фортеці імені Святої Єлисавети.

²²³ Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами. – Т. I. Год 1769... – С. 134 – 135.

Граф П.О. Рум'янцев навіть поскаржився на дії генерал-майора Ісакова імператриці Катерині II²²⁴, але заступник головного командира Новоросійської губернії на усі претензії відповідав, що для відбиття нападу татар у нього була занадто мала кількість війська. Так, за словами генерал-майора Ісакова, він не міг силами загону кількістю у 1 800 осіб піхоти і 2 000 кавалерії стримати наступ військ кримського хана на кордоні Єлисаветградської провінції, тим більше, що татари могли просто обійти його підрозділи і завдати удару безпосередньо на фортецю. Також заступник головного командира Новоросійської губернії повідомляв, що через ненадійність для боротьби з ворогом за межами фортечних стін не залучалися 2 000 малоросійських козаків. Натомість, вони займали позиції на фортечних укріпленнях. Не одержав генерал-майор Ісаков і суттєвого підкріплення від генерал-поручика Далке. Після отримання прохання про допомогу генерал-поручик Далке надіслав у розпорядження Ісакова один піхотний полк, два піхотних батальйони та Ямбургський драгунський полк. Однак до того, як татарські війська покинули Єлисаветградську провінцію, встигли прибути лише два піхотних батальйони, а піхотний полк дістався лише до Цибулевого.

Майже безперешкодному просуванню татарських загонів територією Єлисаветградської провінції сприяло і те, що особовий склад поселених на її землях полків під час війни перебував у складі регулярної російської армії. Єлисаветградські пікінери, у тому числі й пікінери Плетеноташлицької і Висківської рот та гусари Чорного гусарського полку входили до складу 2-ї російської армії під командуванням генерал-аншефа П.О. Рум'янцева.

На початку війни 2-га російська армія, на яку було покладено завдання охороняти південні кордони Російської імперії під час воєнних дій, зосереджувалася в околицях Полтави та Бахмута (нині – районний центр Донецької області). 15 травня 1769 р., тобто вже значно пізніше після нападу кримських татар, 1-ша дивізія 2-ї армії під командуванням графа П.О. Рум'янцева неподалік Кременчука переправилася через р. Дніпро і розташувалася поблизу шанця Крюків (нині – частина міста Кременчук Полтавської області). Слідом за нею Дніпро форсувала також 2-га дивізія генерал-аншефа князя Василя Михайловича Долгорукова, зайнявши позиції в околицях Мишурина Рогу (нині – Верхньодніпровського району Дніпропетровської області). 3-я дивізія на чолі з генерал-поручиком Максимом Васильовичем Бергом продовжувала залишатися під Бахмутом. Таким чином, у середині травня 1769 р. на територію Єлисаветградської провінції вступили 1-ша і 2-га дивізії 2-ї російської армії, яка на той час нараховувала 34 549 військових²²⁵. Окрім того, в авангарді армії діяв завчасно посланий Рум'янцевим у напрямку фортеці імені Святої Єлисавети загін генерал-майора Семена Гавриловича Зорича.

23 липня 1769 р. 2-га російська армія розташувалася на східних околицях фортеці імені Святої Єлисавети, де розмістилася штаб-квартира армії на чолі з графом П.О. Рум'янцевим. У цей же час загін генерал-майора Зорича, який складався з гусарського та пікінерського полків, корпусу єгерів, 400 калмиків, 3 500 донських козаків, 2 000 запорожців та частини малоросійських козаків, був відправлений на захід, у напрямку р. Південний Буг.

До кінця серпня 1769 р. основні частини 2-ї російської армії зосереджувалися поблизу фортеці, де протягом липня – серпня була створена значна база з продовольством і боєприпасами для ведення подальших бойових дій. 30 серпня 1769 р. 2-га армія залишила околиці фортеці і виступила у напрямку слободи Вись. Перебуваючи у слободі Вись, у якій деякий час розташувалася штаб-квартира армії, генерал-аншеф П.О. Рум'янцев отримав звістку про те, що війська 1-ї російської армії під командуванням генерал-аншефа князя Олександра Михайловича Голіцина змушені були відступити від Хотина (нині – районний центр Чернівецької області) і тепер є загроза, що турецькі війська можуть вторгнутися на територію Речі Посполитої або у Єлисаветградську провінцію. Оцінивши нову ситуацію,

²²⁴ Реляция П.А. Румянцева Екатерине II о вторжении татар в Елисаветградскую провинцию и движение их к Бахмуту (4 февраля 1769 г.) // Фельдмаршал Румянцев: Сборник документов и материалов. – М., 1943. – С. 136 – 138.

²²⁵ Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами. – Т. I. Год 1769... – С. 299.

Рум'янцев вирішив зупинити просування армії у напрямку Бендер (нині – місто у Республіці Молдова) і залишитися в околицях слободи Вись.

4 вересня 1769 р. граф П.О. Рум'янцев отримав наказ про своє призначення командуючим 1-ю російською армією замість князя Голіцина. Передавши тимчасове керівництво 2-ю армією князю В.М. Долгорукому, Рум'янцев 6 вересня відправився у розташування 1-ї армії. 10 вересня 1769 р., перебуваючи у Цибулевому, Рум'янцеву надійшло повідомлення від князя Голіцина, що війська Османської імперії планують форсувати біля Хотина р. Дністер і завдати удару по позиціям 1-ї російської армії. З огляду на це, генерал-аншеф Рум'янцев наказав князю Долгорукому залишити околиці слободи Вись і направитися із 2-ю російською армією до слободи Добрянк (нині – Вільшанського району) на р. Синюха, що було значно ближче до позицій 1-ї армії. Разом із армією місце розташування змінила і її база постачання, яка відтепер перебувала в Анхангельському.

28 вересня 1769 р. у нове місце розташування 2-ї армії прибув її новий командуючий генерал-аншеф граф Петро Іванович Панін. У цей час армія складалася із 12-ти піхотних, 4-х кавалерійських полків і команди малоросійських козаків. Всього було 22 926 військових, не рахуючи 1 333 хворих і 1 914 осіб, які перебували в інших місцях. В ар'єргарді армії нараховувалося 7 826 чоловік²²⁶. 6 жовтня 1769 р. 2-га армія переправилася через р. Синюха і вступила на територію Речі Посполитої, покинувши Єлисаветградську провінцію.

Наприкінці 1769 р. згідно наказу генерал-аншефа П.І. Панина, 2-га російська армія припинила бойові дії і вирушила у східному напрямку, до околиць Торговиці (нині – Новоархангельського району), Шполи, Чигирин (нині – районні центри Черкаської області), Полтави і Харкова, де була розквартирована на зимовий період.

Наступного 1770 року війська 2-ї армії повернулися у район ведення бойових дій. Їхній шлях знову проліг територією Єлисаветградської провінції. На другий рік війни командування армії знову отримало завдання охороняти південні кордони держави, рухаючись від р. Дніпро до Молдови, переправитися через р. Дністер і оволодіти містом Бендери. У квітні 1770 р. підрозділи 2-ї армії залишили місця свого розквартирування і приступили до виконання покладених на них завдань. Розрізненими загонами вони рухалися територією Єлисаветградської провінції, допоки у кінці травня – початку червня 1770 р. майже вся армія не зібралася в околицях слободи Вись, де також розмістилася її штаб-квартира²²⁷.

Перебуваючи у слободі Вись, граф Панін наказав генерал-майору князю Олександровичу Прозоровському вирушити у розташування очаківського загону армії і прийняти над ним командування, а також склав детальний опис 2-ї армії станом на 1 червня 1769 р. Згідно з цим описом Єлисаветградський пікінерський полк входив до складу 1-ї бригади під командуванням генерал-майора Семена Зорича, а Чорний гусарський полк – 2-ї бригади генерал-майора графа Валентина Платоновича Мусина-Пушкіна. Два ескадрони Чорного гусарського полку перебували в окремому загоні генерал-майора Прозоровського²²⁸.

Станом на 18 червня 1770 р. особовий склад Чорного гусарського полку нараховував 738 чол., які були придатні до несення служби: 1 підполковник, 1 прем'єр-майор, 3 секунд-майори, 1 полковий квартирмейстер, 2 ад'ютанти, 2 аудиторы, 2 комісари, 1 священик, 3 лікарі, 6 нижніх чинів унтер-штаба, 5 ротмістрів і капітанів, 10 поручиків, 10 прапорщиків, штик-юнкерів, корнетів та кондукторів, 51 вахмістер, сержант, унтер-офіцер і капрал, 577 рядових гусар, 80 нижніх нестройових чинів. Також у полку було 705 стройових і 60 підйомних коней, 70 волів з 35 погоничами.

У Єлисаветградському пікінерському полку на цей час нараховувалося 538 придатних до служби чоловік: 1 підполковник, 1 комісар, 1 священик, 1 лікар, 7 нижніх чинів унтер-штаба, 5 ротмістрів і капітанів, 6 поручиків, 1 прапорщик, штик-юнкер, корнет та кондуктор,

²²⁶ Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами. – Т. I. Год 1769... – С. 312.

²²⁷ Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами с 1769 – 1774 год: в 5 томах. Составлено, преимущественно, из неизвестных по сие время, рукописных материалов. – Т. II. Год 1770. – СПб, 1866. – С. 286.

²²⁸ Расписание Генералитета и полкам второй армии, предводительства генерала графа Панина, сочиненное им на кампанию 1770 года, а изданное при лагере в Елисаветградской провинции и у реки Выси, мая 21-го дня // Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами. – Т. II. Год 1770... – С. 506, 509.

32 вахмістра, сержанта, унтер-офіцера і капрала, 476 рядових пікінер, 7 нижніх нестройових чинів. Стройових коней було 517, підйомних – 101, а волів – 40²²⁹.

У червні 1770 р. в околицях слободи Вись були проведені маневри 2-ї армії, після закінчення яких вона перебазувалася у район Злинки, у якій розмістилася армійська штаб-квартира. Зупинка 2-ї армії у Злинці була потрібна для того, щоб дочекатися наближення переїзного магазину (1 500 фур), який рухався слідом за армією із Кременчука і на той час перебував у Цибулевому²³⁰. У Злинці 2-га армія перебувала до середини червня 1770 р., після чого, переправившись спочатку через Південний Буг, а потім через Дністер, завдала удару по місту Бендери. Участь в облозі фортеці Бендер, у липні – вересні 1770 р., брали військовослужбовці Єлисаветградського пікінерського та Чорного гусарського полків.

У грудні 1770 р., після взяття Бендер, генерал-аншеф П.І. Панін розділив 2-гу армію на три дивізії і відправив її особовий склад на зимові квартири. Чорний гусарський і Єлисаветградський пікінерські полки увійшли до 1-ї дивізії генерал-поручика Раненкампа, штаб-квартира якої розміщувалася у Кременчуці. Місцем квартирування вказаних полків була та територія Єлисаветградської провінції, яку вони займали до початку російсько-турецької війни. Таким чином, наприкінці 1770 р. гусари Чорного гусарського полку повернулися у місця свого постійного розташування, зокрема, й на північні землі сучасної Маловисківщини.

Окрім Чорного і Єлисаветградського пікінерського полків, до 1-ї дивізії входили і були розквартировані на теренах провінції Жовтий і Молдавський гусарські, Дніпровський пікінерський полки та частини донських козаків. На час перерви бойових дій граф Петро Панін розпорядився: *«Из сих всех гусарских, пикинерных и казачьих полков форпосты и разьезды содержат под присутственною командою желтого гусарского полка полковника Чорбы, зачиная правым флангом в сделанном редуте на правом берегу Буга у закрытие моста, содержанного через Буг против Екатерининского ретраншементу, а левым простираясь до Днепра по тем местам, и на таком точно во всем основании к предохранению сей провинции, как в прошлую зиму были расположены и содержаны; для чего сему полковнику Чорбе квартиру себе взять на середине сего расположения, в удобнейшем и ближайшем Елисаветградской провинции к оному расположению селении»*²³¹.

У 1771 р. перелічені полки брали участь у воєнних діях у складі 1-ї і 2-ї російських армій. Так, два ескадрони Єлисаветградського пікінерського і два ескадрони Чорного гусарського полків входили до складу 3-ї дивізії 1-ї армії генерал-аншефа Петра Рум'янцева, яка проводила воєнні дії на території Валахії та Молдови. Наприкінці 1771 р. частина ескадронів полків була відправлена на зимові квартири у місця свого постійного розташування. Решта особового складу пікінерського полку розміщувалася у с. Спурень (нині – Кантемірського району Республіки Молдова)²³². Ескадрони Чорного, Жовтого і Молдавського гусарських полків перебували у складі спеціального загону бригадира Богдана Івановича Вассермана, на який було покладено завдання прикривати із заходу 2-гу армію генерал-аншефа Василя Долгорукова під час здійснення нею протягом 1771 р. походу у напрямку Кримського півострова. Загін бригадира Вассермана діяв на території між річками Дністер і Південний Буг. У першій половині 1773 р. єлисаветградські пікінери, перебуваючи у складі корпусу генерал-поручика Григорія Олександровича Потьомкіна 1-ї російської армії, воювали на території Валахії, штурмуючи фортецю Сілістрія. На початку липня 1773 р. Єлисаветградський пікінерський полк увійшов до корпусу генерал-майора Отто-Адольфа

²²⁹ Ведомость о состоянии второй армии графа Панина, перешедшей реку Буг к 7 июня 1770 года // Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами. – Т. II. Год 1770... – С. 504 – 505.

²³⁰ Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами. – Т. II. Год 1770... – С. 287 – 288.

²³¹ Расписание второй армии на дивизии и бригады, к расположению ввентер квартиры, на ограждение собственных границ, под стражу ей порученных 1770 года октября 3-го дня; сочинено в лагере под крепостью Бендерской // Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами. – Т. II. Год 1770... – С. 448 – 449.

²³² Расписание войск 1-й армии, расположенной на зимние квартиры в 1771 году; с показанием разделения ее на корпуса и дивизии // Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами с 1769 – 1774 год: в 5 томах. Составлено, преимущественно, из неизвестных по сие время, рукописных материалов. – Т. III. Год 1771. – СПб, 1874. – С. 315, 317.

Вейсмана і таким чином взяв участь у битві під Кючук-Кайнарджі (нині – с. Кайнарджа Силістринської області Республіки Болгарія)²³³.

Повертаючись до нападу кримських татар на територію Єлисаветградської провінції узимку 1769 р., відзначимо, що його наслідки були доволі значними. Барон Франц Тотт у своїх записках, описуючи спалення Аджамки, констатував: *«полтора ста деревень были сожжены таким-же образом: огромное дымное облако распространилось на двадцать миль в пределы Польши и только наш приход туда объяснит причину этого явления»*²³⁴.

Згідно відомості, складеної для вищого командування секунд-майором Грачовим, під час татарського нападу 1 183 осіб було взято у полон, 126 осіб убито, захоплено 13 567 голів рогатої худоби, 17 100 голів овець і кіз, 1 557 голів коней. Також татари спалили 4 церкви, 6 млинів, 1 190 поселенських домів, 1 винокурню, 6 377 чвертей, 920 копиць і 70 мішків поселенського хліба, 10 817 пудів, 1 833 копиці та 73 скирти сіна. Напівзруйнованими залишилися 53 будинки. Знищено було різних речей на суму 222 рублі²³⁵. У лютому 1769 р. канцелярія Єлисаветградської провінції рапортувала вищому керівництву, що багато слобід спустіло, їхні мешканці повтікали в укріплені місця та на Лівобережну Україну, тому багато рот Чорного і Жовтого гусарських та Єлисаветградського пікінерського полків залишилися без людей і навіть без командирів.

Напад кримських татар на Єлисаветградську провінцію узимку 1769 р. безпосередньо торкнувся слободи Вись, яка, нагадаємо, була 13 ротою Єлисаветградського пікінерського полку. Достеменно відомо, що татари захопили у полон 18 тамтешніх жителів. Але, напевно, Вись і Плетений Ташлик з їхніми жителями постраждали від татар набагато більше. Не слід також забувати, що територія Єлисаветградської провінції тривалий час була прифронтовою зоною і найближчим тилом регулярної російської армії. Місцеве населення мусило постачати військовим провіант, фураж, коней, підводи, людей для виконання різноманітних робіт тощо. Єлисаветградською провінцією проходила значна кількість людності, що очевидно призвело до занесення і поширення у 1773 р. на її території чуми, яку в офіційному листуванні того часу невиразно називали «небезпечною хворобою». Мандруючи у 1774 р. теренами провінції, академік Йоган-Антон Гільденштедт писав у своєму щоденнику: *«По всей запорожской границе, от Буга до Днепра, стоят форпосты, верстах в 10 один от другого, и в них находятся отряды гусар, затем чтобы препятствовать тайному проезду, помимо карантина»*²³⁶.

Як було сказано, ледве не головним наслідком татарського вторгнення стало помітне зменшення чисельності населення Єлисаветградської провінції. Після відступу татар велика частина людності, втікаючи від загрози, покинула населені пункти провінції і назад уже не повернулася. За даними сучасних дослідників, найбільших утрат зазнав Єлисаветградський пікінерський полк. Саме цей факт став одним із тих визначальних чинників, які вплинули на рішення російського уряду у 1769 р. поселити на частині спустошених земель пікінерського полку нове військове формування – Молдавський гусарський полк²³⁷.

²³³ Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами с 1769 – 1774 год: в 5 томах. Составлено, преимущественно, из неизвестных по сие время, рукописных материалов. – Т. IV. 1772 и 1773 гг.. – СПб, 1874. – С. 70, 72 – 75.

²³⁴ Записки барона Тотта о татарском набеге 1769 г. на Ново-Сербию... – С. 170.

²³⁵ Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами. – Т. I. Год 1769... – С. 137.

²³⁶ Гильденштедт Й.-А. Подорож Єлисаветградською провінцією 1774 року... – С. 40.

²³⁷ Орлик В.М. Військові формування з іноземців в Україні у другій половині XVIII століття // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – Випуск 30. – К., 2009. – С. 54.

Розділ V. Південна Маловисківщина у складі Молдавського гусарського полку (1769 – 1776 рр.). Заснування Мар'янівки, Оникієвого, Олександрівки, їхній розвиток в останній чверті XVIII століття

Створений іменним указом від 21 серпня 1769 р., Молдавський гусарський полк комплектувався за рахунок підданих Османської імперії православного віросповідання, які перейшли на бік Росії під час російсько-турецької війни 1768 – 1774 років. Згодом до полку навіть стали приймати турок-ренегатів, які зреклися ісламської віри: за це їм жалували унтер-офіцерські звання.

У 1769 р. Молдавський гусарський полк поділявся на 16 рот і загалом займав територію у більше, ніж 300 тис. десятин, що було 22,2 % території Єлисаветградської провінції²³⁸. Власне, це була частина території Єлисаветградського пікінерського полку, яка знаходилася у межах річчя Південного Бугу та Інгулу. Ротні поселення пікінерського полку, які зазнали руйнування від татар узимку 1769 р., таким чином були віддані під поселення гусар Молдавського полку і вже ставали центрами його рот. Так сталося із слободою Вись та Плетеним Ташликом, які відповідно з 12 і 13 рот пікінерського полку у 1769 р. були перетворені у 2 та 10 роти Молдавського гусарського полку. У 1769 – 1771 рр. командиром полку був полковник Іван Іванович Шевич, а у 1771 – 1775 рр. – полковник Василь Степанович Зверев (Лупул). Штаб-квартира гусарського полку розміщувалася у шанці Чорний Ташлик, згодом – у спорудженому за наказом командуючого 2-го російською армією генерал-аншефа Петра Івановича Паніна Павлівському редуті (нині – м. Новоукраїнка).

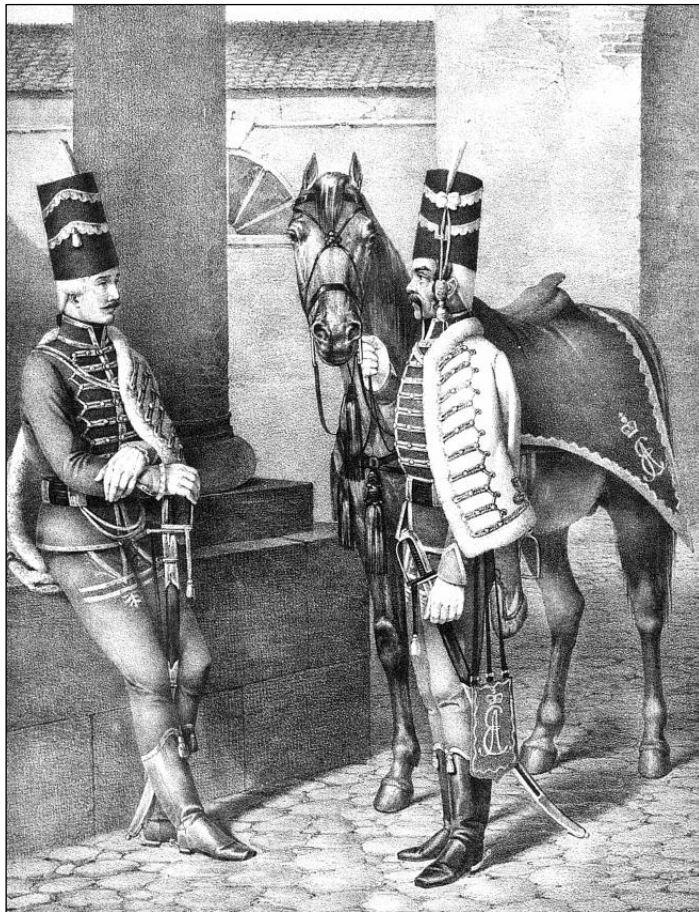
Територія Чорного, Жовтого та Молдавського гусарських полків у 1769 – 1776 рр.
Із книги В.І. Мільчева «Болгарські переселенці на півдні України. 1724 – 1800 рр.»

Поселення на землях Єлисаветградського пікінерського полку Молдавського гусарського полку зовсім не означало кінець його історії. Пікінерський полк продовжував

²³⁸ Орлик В.М. Військові формування з іноземців в Україні у другій половині XVIII століття... – С. 55.

деякий час займати терени межиріччя Інгулу та Дніпра, а згодом був перетворений на Єлисаветградський легкокінний полк, з 1789 р. він став кінно-єгерським, а у 1801 р. – Єлисаветградським гусарським полком. Однак з Єлисаветградщиною цей полк пов'язаний вже не був, оскільки його підрозділи квартирувалися за її межами.

Загалом станом на 1769 р. у Єлисаветградській провінції Новоросійської губернії розташовувалися три гусарських полки – Чорний, Жовтий і Молдавський та один пікінерський полк – Єлисаветградський. Такий устрій зберігався до 1775 року.

Офіцер і рядовий Молдавського гусарського полку у 1763 – 1776 рр.

Із книги О.В Висковатого «Историческое описание одежды и вооружения российских войск»

Входження Висі і Плетеного Ташлику до Молдавського гусарського полку може свідчити, що їх територія зазнала серйозного спустошення під час татарського нападу узимку 1769 р. Підтвердження цього знаходимо у подорожніх записках вже згадуваного вченого-природознавця, академіка Петербурзької Академії наук Йогана-Антон Гільденштедта. Він, мандруючи Єлисаветградською провінцією, у червні 1774 р. зупинявся спочатку в Плетеному Ташлику, а потім у Висі.

Описуючи Плетений Ташлик, Гільденштедт відзначає, що населений пункт виник до початку російсько-турецької війни 1768 – 1774 рр., *«первоначальные жители – малороссы оставили его в начале войны и потом, начиная с 1770 года, в течение двух лет его вновь заселили волохи, которых теперь здесь считают около 120 семейств, смешанно с ними живут несколько малороссийских семейств. От прежних жителей осталась еще церковь, дома же все выстроены новые и расположены правильными улицами. Лес для построек достают частью из Чуты и из Черного леса, частью из польского Лебединского леса»*²³⁹.

Протягом 5 червня 1774 р. вчений-природознавець пробув у Плетеному Ташлику, займаючись ботанічними дослідженнями, а вранці наступного дня відправився до шанця

²³⁹ Гільденштедт Й.-А. Подорож Єлисаветградською провінцією 1774 року... – С. 20.

Вись. Побувавши у Висі, Гільденштедт записав до свого щоденника: «в первое время по основании Новой Сербии Виска была 13-ой ротой нового пикинерного полка; от того времени осталась здесь еще церковь. Нынешние жилые дома, которых считается около сотни, построены волохами с 1769 г.; в начале войны пикинеры оставили это поселение»²⁴⁰.

Окрім Плетеного Ташлика і Висі, академік Гільденштедт побував також у розташованій неподалік від них Злинці. Про Злинку вчений-природознавець залишив куди більше інформації у своєму подорожньому щоденнику:

«4 июня. Мы переночевали в Павловске. Оттуда переправились на северную сторону Черного Ташлыка и потом 10 верст путь шел по совершенно открытой равнине, пока не достигли речки Плетенный Ташлык, ложе и берега которой скалисты. – Здешные поля, по видимому, не так плодородны, как по Синюхе. – От места переправы через Плетенный Ташлык ехали мы еще 5 верст к северу до слободы Злынки. И здесь путь шел почти сплошь обработанными полями, засеянными рожью, яровой пшеницей, ячменем, овсом, льном, гречихой, коноплей, просом и горохом. Во многих местах здесь еще пахали под посев проса. Небольшим великорусским плугом, иначе – сохой, здесь трудно, говорят, пахать: он легко ломается в zdeшней твердой, тяжелой глинистой земле. Такой опыт сделали жители Злынки, а все они – великороссы, раскольники. Отчасти во времена Петра Великого, и отчасти в царствование Елисаветы Петровны, вследствие вероисповедных преследований, они бежали из разных мест Великороссии в Польшу, но при основании Новой Сербии привлечены обратно дарованием польской вероисповедной свободы. – В этой слободе есть еще 5 латышских семейств, бежавших из Курляндии в Польшу, а потом переселившихся сюда, вместе с раскольниками. Начало этой слободе положено еще 20 лет тому назад, и теперь в ней считается более 100 семейств. Дома расположены на равнине, по болотистому ручью, впадающему с запада в Плетенный Ташлык. Лес zdeшные жители достают через Миргород, из польского Лебединского округа. Со времени учреждения Молдавского полка zdeшные жители не испытывали никаких беспокойств со стороны запорожцев, – прежде же, когда эти места граничили с запорожскими владениями, у них часто угоняли лошадей и рогатый скот. Рогатого скота zdeшные жители держат мало, а больше – лошадей: по великорусскому обычаю, они и запрягают их в возы, и исполняют ими полевые работы. Урожайми zdeшные жители очень довольны»²⁴¹.

Достовірних відомостей про те, чи постраждала Злинка під час нападу кримських татар на Єлисаветградську провінцію узимку 1769 р., немає. Але, на думку дослідників, вірогідно, що Злинку оминули численні загони хана Кирил-Гірея і вона не зазнала втрат, яких пережили багато інших слобід.

У 1769 р. Злинка, як і Вись з Плетеним Ташликом, увійшла до території відведеної для поселення Молдавського гусарського полку. Більш того, вона, очевидно, була першим центром розміщення його штаб-квартири. У 1772 р. Злинка у статусі другої роти полку фігурує в одному із донесень полковника Василя Зверєва. Вже на той час командир Молдавського полку Зверєв повідомляв, що у Злинській роті нараховується 2 169 душ, що робить її найбільшою за кількістю населення серед усіх полкових рот. 13 березня 1772 р. у Злинську роту був призначений православний священик Тимофій Лук'янов. Однак до спорудження православного храму у Злинці справа не дійшла так само, як і до зарахування її мешканців до складу Молдавського полку. Згаданий священик Лук'янов був переведений до похідної Архангеломихайлівської церкви Молдавського полку, що з часом розмістилася у слободі Чорний Ташлик²⁴². Очевидно, надалі Злинка лише формально входила до складу Молдавського гусарського полку.

Якщо російсько-турецька війна 1768 – 1774 рр. майже не торкнулася Злинки, то для розташованих поруч з нею двох слобід Плетеного Ташлика і Висі вона стала одним із епізодів, який визначив їхній подальший розвиток. Внаслідок здійсненого узимку 1769 р.

²⁴⁰ Гільденштедт Й.-А. Подорож Єлисаветградською провінцією 1774 року... – С. 21.

²⁴¹ Гільденштедт Й.-А. Подорож Єлисаветградською провінцією 1774 року... – С. 20.

²⁴² Голованова О.В. Злинка: від витоків до сьогодення. – Кіровоград, 2014. – С. 17 – 18.

набігу татарських військ на Єлисаветградську провінцію їхнє населення або втекло у безпечні місця, або було вбито і захоплено у ворожий полон. Таким чином Вись і Плетений Ташлик фактично спорожніли, у них залишилися лише незначна кількість постійних жителів. Із включенням їх до території розселення Молдавського гусарського полку розпочинається процес повторного заселення Висі і Плетеного Ташлику. Але це повторне заселення призводить до кардинальної зміни етнічного складу вказаних поселень. Адже від самого початку і Вись, і Плетений Ташлик мали переважно українське населення, бо ж були засновані вихідцями із Задніпрських місць Миргородського полку Гетьманщини. Відтепер же ці села заселяються молдованами, волохами, греками та іншими представниками балканських народів, які були підвладні Османській імперії.

Загалом, за словами майора Василя Зверєва, впродовж 1769 – 1771 рр. він переселив до новоствореного Молдавського полку понад 30 тис. осіб. Тільки у 1771 р. внаслідок цілеспрямованої і широкомасштабної переселенської кампанії на території полку поселилося 15 526 молдован, греків, болгар та представників інших національностей. У 1771 р. до Висі прибуло і оселилося 1 389 чол., а до Плетеного Ташлику – 48 осіб²⁴³. На нове місце проживання іноземні вихідці прибувають із власним майном і худобою, а після освоєння намагаються запровадити традиційний для них уклад життя та господарювання.

Як відзначають дослідники, поселенці Молдавського гусарського полку не отримали якихось особливих пільг та привілеїв та не звільнялися від сплати податків. Хоча на перших порах кожному переселенцю, який вступав на військову службу в гусарський полк, платили 60 левів відразу і 20 левів жалування на рік. Окрім платні службовці полку отримували також землю, стаючи таким чином поміщиками.

Поміщицьке землеволодіння було більш поширене у північній частині Молдавського полку, зокрема, й на землях Висківської та Плетеноташлицької рот. Загалом станом на 1772 р. у Висківській роті розподіл землеволодіння був наступним: на ротні чини припадало 9 870 дес. землі і 329 дворів, під пасовищами числилося 500 дес., у володінні поміщиків було 7 090 дес. і 136 дворів, вільної землі нараховувалося 600 дес. У 1772 р. землю в окрузі Висківської роти Молдавського полку отримали підполковник Григорій Булацель, прапорщик Степан Флоря, секунд-майор Кирило Романович Лобов (1 440 дес. і 48 дворів), капітан Ю. Костянтинов (720 дес. і 24 двори), капітанша Стратемирович (720 дес. і 24 двори), поручик Соловков (840 дес. і 28 дворів) та ротний священик (60 дес. і 2 двори)²⁴⁴.

Так, у 1772 р. в окрузі 2-ї роти Молдавського гусарського полку підполковник Григорій Варламович Булацель мав у володінні 3 300 дес. землі та 10 дворів із селянами. 3 000 дес. були оформлені під так звані заводи, тобто для розведення та вигону худоби, 30 дес. – під загальний вигін та садибу, 270 дес. – рангових²⁴⁵. 1774 року поряд із землею батька поручику гусарського полку Афанасію Григоровичу Булацею була виділена земля під заселення – 624 дес.

У 1777 р. підполковник Г.В. Булацель подав прохання про відведення йому землі під слободу. Воно було задоволене і він оформив слободу у 1779 – 1780 рр. У 1780 – 1781 рр. слобода Г.В. Булацеля була відписана у володіння його дружині Мар'яні Степанівні (дівоче прізвище – Ларій) разом з дітьми. Згідно ревізії 1782 р. слобода значиться за Мар'яною Степанівною Булацель і від її імені називається Мар'янівкою. У 1787 р. у Мар'янівці мешкало

²⁴³ Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734 – 1775). – Мюнхен, 1960. – Ч. II (Заселення Новоросійської губернії). – С. 86.

²⁴⁴ Опис володінь Молдавського полку 1772 року // Орлик В.М. До питання історії волошсько-молдавських поселень на Україні. – К., 1996. – С. 22.

²⁴⁵ Объяснение отводов земли к карте Новороссийской губернии Елисаветградской провинции с показанием в Черном, Желтом, Молдавском гусарских и Елисаветградском пикинерном полках, тож в крепостном и государственных округах всех отводов, полагаемых в Черном и Желтом всех угодей на каждый двор по дватцети по шести, а в Молдавском и Елисаветградском и в протчих округах по тритцети десятин. Сочинена декабря «...» дня 1774 года. Копировал и иллюминировал гусарского полку ротмистр Терентий Мордвинов. Подписана секунд майором Егором Араповым // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 56.

232 особи (121 чол. і 111 жін.)²⁴⁶. Відповідно даним V-ї ревізії населення 1795 р. у Мар'янівці проживало 216 чоловіків і 209 жінок, було 3 224 дес. 1 552 сажні зручної для обробітку землі та 512 дес. 950 саж. незручної землі²⁴⁷.

Засновник Мар'янівки Григорій Варламович Булацель народився у 1723 р. У часи Нової Сербії був службовцем Гусарського полку – прапорщиком 8-ї роти (адміністративний центр – шанець Мартоноша). Саме він у грудні 1760 р. відкрив стрілянину по жителям м. Сміли (нині – районний центр Черкаської області), які, переслідуючи загін гайдамаків, ледве не вдерлися на територію Нової Сербії. Окрім цього, Г. Булацель, як вже зазначалося, був причетний до організації нападу загону сотника Ю. Табанця на польські території у 1757 р. і за це перебував під слідством. Впродовж 1759 – 1762 рр. Григорій Булацель був капітаном Македонського гусарського полку. Цей польовий полк формувався у 1759 – 1760 рр. у селищах Миргородського козачого полку. У 1761 р. полк було доповнено до комплекту (10 рот по 100 чол. у кожній) за рахунок службовців Болгарського полку, Гусарського полку Нової Сербії та відправлено до Прусії. Однак капітан Булацель вочевидь не відправився разом із особовим складом Македонського полку, бо на початку 1762 р. був визначений кандидатом на посаду асесора у лейб-гусарський Його Імператорської Величності полк²⁴⁸. Проте з часом цей елітний гусарський полк було розформовано і Булацель змушений був повернутися назад на службу до Гусарського полку Нової Сербії. Вже влітку 1763 р. капітан Г. Булацель незаконно перебував у приміщенні Новосербської канцелярії під час роботи комісії, яка розслідувала справу генерал-лейтенанта І. Хорвата. Після ліквідації Нової Сербії Г. Булацель ще деякий час залишався службовцем Чорного полку, зокрема, у 1767 р. він у званні секунд-майора входив до штаб-офіцерського складу полку. Напевно, десь на початку 1770-х років вже прем'єр-майор Г.В. Булацель перейшов на службу до Молдавського гусарського полку. Помер Григорій Варламович Булацель у 1780 р.

У 1780-х роках східніше земельних володінь родини Булацелів простягалися землі секунд-майора Михайла Родіоновича Сагайдакова (1 248 дес.), які йому були наділені у 1775 році. У документах початку XIX ст. володіння Сагайдакова названі пустою Михайлівка і числяться незаселеними. Хоча у статистичних матеріалах 1780-х років Михайлівка Сагайдакова все-таки мала певну кількість жителів. Так, у 1784 – 1787 рр. у ній мешкало 13 осіб (7 чол. і 6 жін.)²⁴⁹.

У 1792 р. майор Сагайдаков продав ці землі за 750 рублів Мар'яні Булацель. У пред'явленій нею купчій вказувалося, що розмір ділянки складає 1 248 дес. зручної землі, яка є незаселеною²⁵⁰. Згодом тут утворилися села Павлівка та Петрівка (нині – с. Вись), названі на честь онуків Мар'яни і Григорія Булацелів Павла і Петра. Вони були синами Іллі Григоровича Булацеля, який після смерті своєї матері успадкував Мар'янівку. Ротмістр І. Булацель мав трьох дружин: Надію Григорівну Полетику, Уляну Степанівну Ларій та Анастасію Олексіївну Лутковську. Матір'ю Павла була Уляна Ларій, а Петра – Анастасія Лутковська.

Павло Булацель народився 9 липня 1797 р. і був охрещений у Георгіївській церкві с. Мартоноша. Більшість свого життя він був військовим, мав звання генерал-майора.

²⁴⁶ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятины земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 250.

²⁴⁷ ИР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68.

²⁴⁸ Указ главной канцелярии Новосербского корпуса в канцелярию Македонского гусарского полка о командировании гусар в лейб-гусарской Его Императорского Величества полк от 17 января 1762 года // Центральный государственный исторический архив Украины. – Ф. 59. – Оп. 1. – Д. 3952. – Л. 4.

²⁴⁹ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятины земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 250.

²⁵⁰ Объявлении о купчих к № 25 Санктпетербургских ведомостей, во вторник марта 28 дня 1794 года // Інгульський Степ. Альманах... – С. 276.

У 1851 р., у віці 54 р. Павло Ілліч вперше одружився на 25-річній мешканці Єлисаветграда Анастасії Яківні Павловій²⁵¹. Помер П.І. Булацель у 1856 р.

Петро Булацель народився у січні 1816 р., мав цивільний чин титулярного радника, обіймав посаду наглядача Єлисаветградського продовольчого магазину і був одружений на Уляні Григорівні Морозовій (1822 – 1873 рр.).

На початку XIX ст. у Павлівці, власником якої у матеріалах VI-ї ревізії населення (1811 – 1812 рр.) значиться ротмістр Ілля Булацель, було 24 душі та 1 492 дес. зручної землі. Також ротмістр Булацель володів сільцем Пісковата, яке на карті Херсонської губернії 1863 р. позначене під назвою Піски.

Із «Ведомости Єлисаветградского уезда Грузчанской волости о владельцах и их селениях, кои по планам и ведомостям до 6-й ревизии числились»:

«...деревня Писковата ротмистра Ильи Булацеля, вновь поселенная на земле, числящейся при селце Марьяновке по течении реки Виси с правой стороны, ним Булацелем, 19 душ, по 6-й ревизии именуется Писковата...»²⁵².

У 80-х роках XVIII ст. секунд-майор Михайло Сагайдаков мав також інші володіння, зокрема, у його власності перебувало с. Веселівка (нині – Новомиргородського району). Зовсім поруч із землями Сагайдакова розташовувалися володіння (104 дес.) кадета Михайла Чорби, які він отримав у 1764 р. На початок XIX ст. ці землі значаться незаселеними і перебувають у власності поручика Івана Чорби. Неподалік родина Чорбів мала значно більші за розміром землі, на котрих розташовувалися три населених пункти – Арсенівка, Максимівка (2 652 дес.) та Федорівка (1 404 дес.).

Землями між сучасними селами Максимівка і Арсенівка (нині – Новомиргородського району) та Мар'янівка у 80-х роках XVIII ст. володіли також родини Рашковичів і Гребенкіних. Нинішнє с. Ковалівка було засноване на землях (780 дес.), які у 1772 р. отримав капітан Рашкович. Впродовж 1780-х років Ковалівкою володіла його дружина капітанша Рашкович. У 1784 р. у сільці мешкало 147 осіб (78 чол. і 69 жін.), у 1787 р. – 119 осіб (44 чол. і 75 жін.), а у 1795 р. – 90 осіб (47 чол. і 43 жін.). На початку XIX ст. Ковалівкою володіли брати Лоскії – полковий осавул Антон і ад'ютант Єлисей. Вони придбали село у капітанші Рашкович.

Поблизу Ковалівки знаходилося сільце Гребенівка, виникнення якого пов'язане з отриманням у 1773 р. землі (624 дес.) поручиком Гребенкіним. У 1784 р. у Гребенівці мешкало 59 осіб (29 чол. і 30 жін.), у 1787 р. – 19 осіб (9 чол. і 10 жін.), а у 1795 р. – 38 осіб (18 чол. і 20 жін.). На початку XIX ст. поручиця Гребенкіна (Перележибокова) продала сільце реєстратору Херсонської губернії Осипу Холмкову²⁵³, а згідно VI-ї ревізії (1811 – 1812 рр.) воно належало ротмістру Іллі Григоровичу Булацелю²⁵⁴.

У 1774 р. поруч із ротним селом Вись була виділена земля (560 дес.) прапорщику Молдавського гусарського полку Степану Єфтенійовичу Флорі, на якій згодом виникла слобода Флорівка. У 1787 р. у Флорівці було 28 жителів (12 чол. і 16 жін.). Згідно V-ї ревізії 1795 р. у слободі мешкало 16 чоловіків і 14 жінок, нараховувалося 562 дес. 292 сажні зручної землі та 45 дес. 1 700 саж. незручної для обробітку землі²⁵⁵.

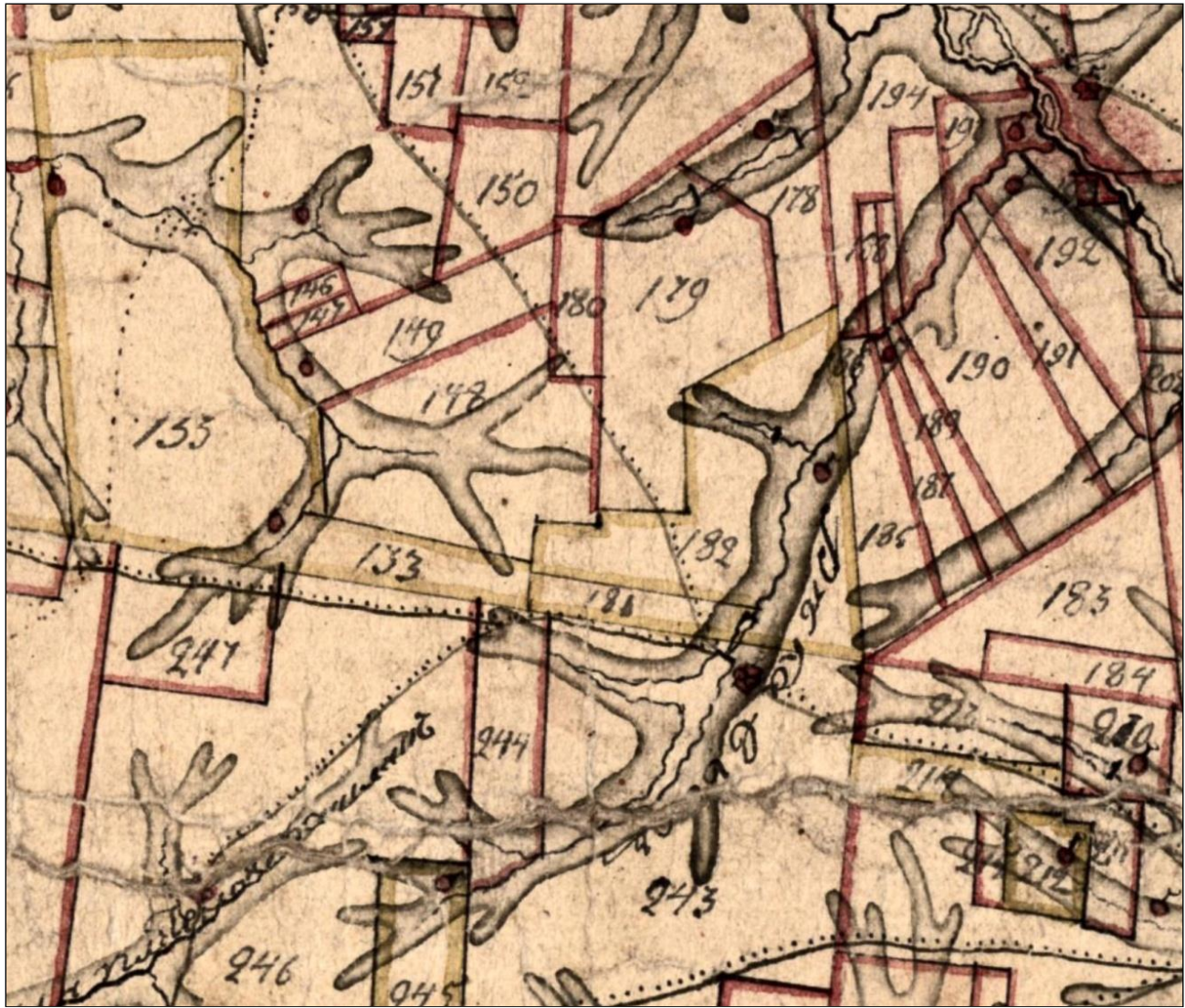
²⁵¹ Метрическая книга Арсеньевской церкви с. Максимовка за 1851 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 1048. – Л. 346 об.

²⁵² Ведомость Єлисаветградского уезда Грузчанской волости о владельцах и их селениях, кои по планам и ведомостям до 6-й ревизии числились, учиненна июня дня 1812 года // Жахалова Н.В., Пивовар А.В. Відомості про поміщицькі поселення Єлисаветградського повіту за підсумками 6-ї ревізії населення: 1811 – 1812 роки // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 370.

²⁵³ ИР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68.; Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятины земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 249.

²⁵⁴ Ведомость Новомиргородской волости о тех владельцах и их селениях, кои к 6-й ревизии подавали ревизские сказки с наименованием селений, учиненна июня 27 дня 1812 года // Жахалова Н.В., Пивовар А.В. Відомості про поміщицькі поселення Єлисаветградського повіту за підсумками 6-ї ревізії населення: 1811 – 1812 роки // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 367.

²⁵⁵ ИР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68.

Земельні дачі № 133 князя Кудашева (Мала Виска), № 149 капітана Крити (Мануйлівка), № 148 майора Лутковського (Олексіївка), № 182 полковника Булацеля (Мар'янівка), № 181 прапорщика Флорі, № 185 майора Сагайдакова, № 187 поручиці Гребенкіної та № 189 капітанші Рашкович, № 243 казенного села Виски, № 244 прапорщика Діордіяшенка, № 245 цолнера Аникєєва (Оникієве), № 247 майора Александрова (Олександрівка), № 246 казенного села Плетений Ташлик на фрагменті плану Новомиргородського повіту Катеринославського намісництва 1789 року

Відповідно до матеріалів VI-ї ревізії (1811 – 1812 рр.) Флорівка перебувала у власності внуків Степана Флорі – Якова, Дмитра і Наталії. На початок XIX ст., окрім сільця, вони володіли 623 дес. 909 саж. землі.

Із «Ведомости Елисаветградского уезда Грузчанской волости о владельцах и их селениях, кои по планам и ведомостям до 6-й ревизии числились»:

«...деревня Флоровка помещика прапорщика Степана Флорина с левой стороны течения речки Выси, ним помещиком Флорином, 16 душ, да на той же земле и в той деревне за внуками его умершаго ротмистра Флорина детьми прапорщиком Яковом, находящегося в училище Дмитрием и девицею Наталиею Флориновыми, 13 душ, именуется по прежнему, пустоши неимеется»²⁵⁶.

Таким чином, протягом 1770-х років поблизу 2-ї роти Молдавського гусарського полку села Вись великі земельні наділи перейшли у приватне володіння. Саме ж ротне село

²⁵⁶ Ведомость Елисаветградского уезда Грузчанской волости о владельцах и их селениях, кои по планам и ведомостям до 6-й ревизии числились, учиненна июня дня 1812 года // Жахалова Н.В., Пивовар А.В. Відомості про поміщицькі поселення Елисаветградського повіту за підсумками 6-ї ревізії населення: 1811 – 1812 роки // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 370.

залишалося у статусі державного, тобто не було у власності жодного поміщика. Відповідно і його мешканці були не поміщицькими, а державними селянами. Цей факт відіграє головну роль вже у першій половині XIX ст., коли село Виску віддадуть до складу військових поселень російської армії.

У 80-х роках XVIII ст. казенне село Виска, а саме така назва починає у цей час вживатися замість Висі, мало спочатку 7 910 дес. (у 1787 р.), а потім 11 910 дес. землі. Окрім великого земельного наділу, у Висці була значна, як на той час, кількість населення. Так, протягом 1784 – 1787 рр. у ній мешкало 1 206 осіб (659 чол. і 547 жін.)²⁵⁷.

Наприкінці XVIII ст. у селі Виска проживало 1 107 осіб (604 чол. і 503 жінки), які були державними селянами, а також двоє чоловіків, що належали до дворових і поміщицьких людей. Відомо також, що у цей час у земельному спорі із казенними селянами Виски був прапорщик Пилип Андрійович Діордіяшенко, який у 1783 р. отримав 720 дес. землі, на котрій була пустка Василівка²⁵⁸. На початок XIX ст. ця пустка значиться ніким не заселеною. На сьогодні на землях прапорщика Діордіяшенка розташовується с. Пасічне.

У 1780-х роках володіння казенного села Виски на сході межували із землями майора Стратеміровича з сільцем Овсяниківка (нині – Кіровоградського району) (1 050 дес.), капітана Василя Іванова (360 дес.), майора Бутовича і його синів (1 710 дес.). На півдні земля Виски сусідила із власністю (6 180 дес.) полковниці Булацель із сільцем Іванівка (нині – Новоукраїнського району), а на заході – цолнера Аникєєва (1 576 дес.) та прапорщика Діордіяшенка.

Володіння Аникєєва і Діордіяшенка відмежовували землі Виски від земель іншого казенного села Плетеного Ташлика (11 148 дес.).

У Плетеному Ташлику станом на 1784 р. проживало 732 мешканці (336 чол. і 396 жін.), у 1787 р. – 742 мешканці (350 чол. і 392 жін.), а у 1795 р. – 781 державний селянин (381 чол. і 400 жін.) та 25 (13 чол. і 12 жін.) дворових людей²⁵⁹.

З Плетеним Ташликом пов'язаний епізод, який яскраво ілюструє складні відносини переселенців Молдавського гусарського полку із запорізькими козаками. Головним питанням, яке вносило напруження у їхні взаємовідносини, було питання землі. Розміщуючи Молдавський гусарський полк, як і попередні полки, на землях, які власне належали запорізьким козакам, російський уряд систематично і ціленаправлено проводив наступ на вольності Запорізької Січі. Козаки намагалися чинити опір цьому наступу і боролися за свої землі. Однією з форм боротьби запорожців за свої землі було захоплення худоби та зігнання новосельців з наданих їм територій. Так, 14 лютого 1770 р. запорожці у мешканців Молдавського полку захопили 629 коней (300 верхових), 427 голів худоби (216 волів, 93 корови та 349 овець), а у Плетеному Ташлику 400 козаків зігнати більше 100 родин переселенців²⁶⁰. Поширеною і досить успішною практикою у цей час став вивід запорожцями переселенців у глиб території Запорозьких вольностей і поселення їх у тамтешніх козацьких зимівниках. 4 червня 1774 р. командир Молдавського полку майор В. Зверев дорікав кошовому отаману Петру Івановичу Калнишевському на те, що зовсім знелюдніли 3-я (Піщаний Брід), 11-а (Ліса Гора), 13-а (Сухий Ташлик) та 15-а (Вільшанка) роти, оскільки їх мешканці пішли разом із запорожцями²⁶¹. Цілком можливо, що до Запорозьких вольностей переселилася і певна частина жителів сусідніх з ними 2-ї та 10-ї рот: Висі і Плетеного Ташлика відповідно.

²⁵⁷ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятины земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 253.

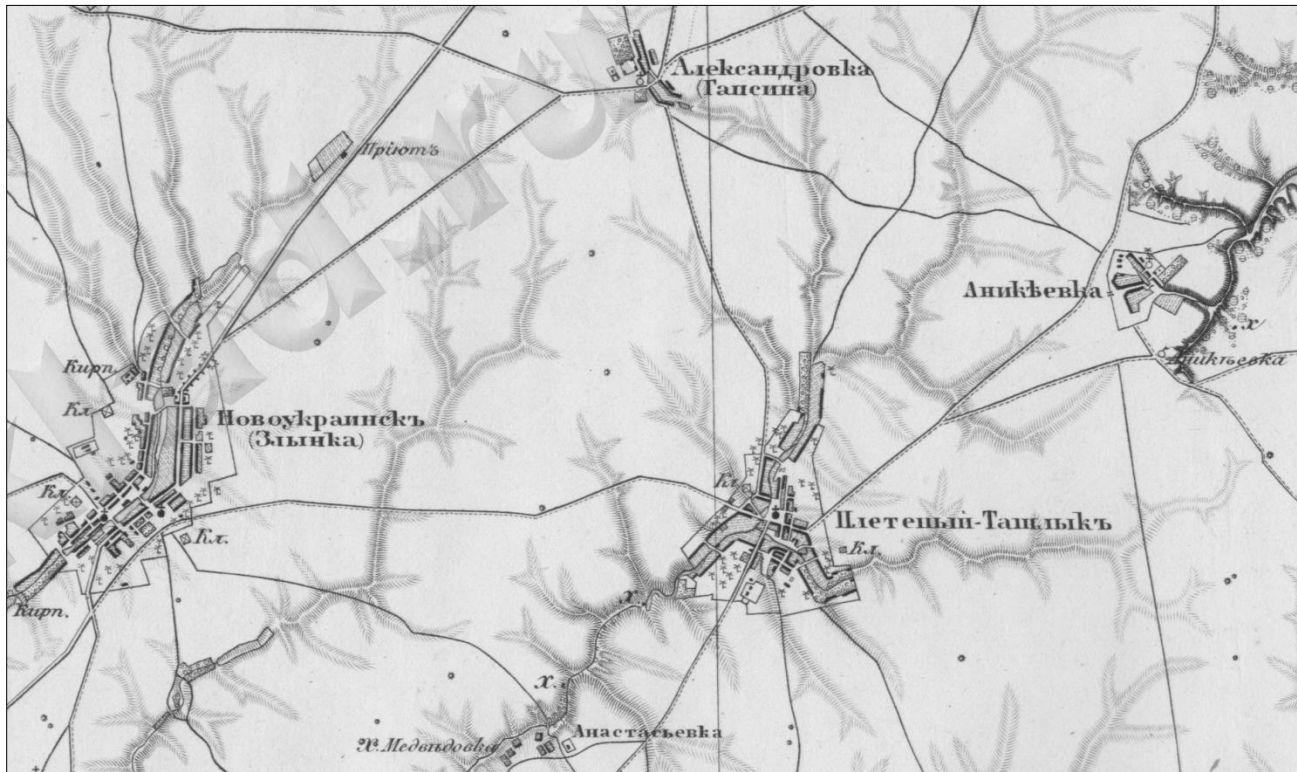
²⁵⁸ ІР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68.

²⁵⁹ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятины земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 253; ІР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68.

²⁶⁰ Орлик В.М. Військові формування з іноземців в Україні у другій половині XVIII століття... – С. 57.

²⁶¹ Мільчев В.І. Болгарські переселенці на півдні України. 1724 – 1800 рр. – Київ – Запоріжжя, 2001. – С. 78.

У Плетеноташлицькій роті Молдавського гусарського полку розподіл землеволодіння у 1772 р. був наступним: 9 750 дес. землі і 325 дворів належало ротним чинам, 500 дес. було під пасовищами, 2 280 дес. і 52 двори належало поміщикам і 9 645 дес. було вільної землі²⁶². Серед власників землі на ротній території Плетеного Ташлика у 1772 р. у документах значаться російські офіцери Александров і Таліан, які є засновниками двох сучасних сіл Маловисківщини Олександрівки і Оникієвого відповідно.

Злинка, Олександрівка, Оникієве, Плетений Ташлик
на фрагменті карти Херсонської губернії Російської імперії 1863 року

У 1772 р. капітану Молдавського гусарського полку Таліану планувалося виділити неподалік Плетеного Ташлика 60 дес. землі під 2 двори. Однак 1 липня 1774 р. капітану Таліану, який служив у 10-й Плетеноташлицькій роті цього полку, була виділена інша кількість землі – 720 дес. під слободу на 24 двори. Землю Таліан отримав з восьмирічним пільговим терміном до початку платежів за її використання у державну казну²⁶³. Закладена Таліаном слобода отримала назву Монойлівка, напевно, від його імені.

У рапорті канцелярії Ольвіопольського повіту до канцелярії Новоросійської губернії 1781 р. зазначається, що закладена капітаном Таліаном слобода числиться за цолнером (старшим митним доглядачем) Ольвіопольської таможні Іваном Івановичем Аникєєвим. У документах Новоросійської губернської канцелярії 1782 р. зберігається справа про землю цолнера Аникєєва і про дачу йому за формальним відмежуванням плану із межевої книги. Таким чином, слобода Манойлівка, заснована капітаном Таліаном на початку 1780-х років, перейшла у власність Аникєєвих, від прізвища яких походить сучасна назва села Оникієве.

Напевно, родина Аникєєвих деякий час мешкала у Новомиргороді, оскільки саме у метричних книгах тамтешніх церков містяться відомості про народження і хрещення їхніх дітей, а Іван Аникєєв вказується як житель цього міста.

²⁶² Орлик В.М. Військові формування з іноземців в Україні у другій половині XVIII століття... – С. 56.

²⁶³ Витяг з відомості Новоросійської губернської канцелярії 1775 року щодо земель, відведених у Єлисаветградській провінції під заселення слобід та на інші потреби // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 72.

У 1770-х роках Іван Аникєєв був інспектором Кременчуцької таможні та цолнером Темернікської портової таможні, протягом 1778 – 1783 рр. займав посаду цолнера Ольвіопольської таможні, а впродовж 1784 – 1788 рр. – Красносільської прикордонної таможні²⁶⁴. Дружиною прапорщика титулярного радника І. Аникєєва була Євдокія Іванівна, яка народилася у 1773 р. У них було щонайменше троє дітей: донька Анна, яка народилася 17 січня 1788 р., її хрещеною матір'ю була графиня Анна Подгоричані²⁶⁵, син Іван 1790 року народження²⁶⁶ та ще одна донька Наталія, яка з'явилася на світ 3 листопада 1791 р. Хрещеним батьком Івана і Наталії був колезький асесор Леонтій Дмитрович Фалєєв²⁶⁷, який був колегою їхнього батька, оскільки деякий час займав посаду директора Новомиргородської таможні. Також у подружжя Івана та Євдокії Аникєєвих була донька Єлизавета, яка 18 жовтня 1803 р. була обвінчана першим шлюбом із майором Іваном Афанасійовичем Зв'ягінцевим у церкві в ім'я Різдва Святого Іоанна Предтечі с. Оникієве²⁶⁸.

У 1784 р. у Манойлівці цолнера Аникєєва кількість населення складала 41 особа (21 чол. і 20 жін.), а станом на 1787 р. – 94 особи (47 чол. і 47 жін.)²⁶⁹. Наприкінці XVIII ст. населений пункт і земельні володіння Аникєєвих мали таку характеристику:

«Деревня Манойловка Титулярного Советника Аникеева, кою владеет жена его. Душ – мужеска 173, женска 169, дворовых крестьян 27; десятин земли – под усадьбою 4 десятины 310 сажней, пашни 1516 десятин 1719 сажней, сенных покосов 0, лесу 55 десятин 1690 сажней, неудобных мест 43 десятины 1090 сажней, итого 1620 десятин. Селение на правой стороне вершины речки Выси, и на оной при двух запрудных озерах и колодезях, также и по обе стороны двух небольших отвершков, на пологом и скалистом месте дом господской со службами деревянные, при доме фруктовой сад и ветряная мельница; дача по обе стороны речек Выси и Черного Ташлика и многих овражков, течения никогда не имеют, грунт земли черной, хлеба и травы родятся следственно, заводы лошадиной, рогатого скота, лес мелкой форостяной, поданные на пашне»²⁷⁰.

У середині 90-х років XVIII ст. Манойлівка змінює свою назву на Оникіївку, яка пізніше трансформувалася на Оникієве. Напевно, перейменування Манойлівки пов'язане із будівництвом на її території у 1794 р. церкви Різдва Святого Іоанна Предтечі. Після появи церкви Манойлівка із сільця перетворилася на повноцінне село. Очевидно, саме ця подія сприяла тому, що населений пункт отримав нову назву, яка походила від прізвища його власників – Аникєєвих.

Як мінімум із середини 1790-х років і щонайменше до 1812 року власницею села Оникіївка була дружина Івана Аникєєва титулярна радниця Євдокія Іванівна. Вона також володіла сільцем Євдокіївкою (іменується також Оникіївкою) на р. Чорний Ташлик, яке виникло за відводом землі у 1783 р. Також маємо відомості, що у 1787 р. Євдокія Аникєєва купила за 200 рублів незаселені 1 440 дес. землі при р. Чорний Ташлик і балці Сотницькій у підпоручика Іллі Андрійовича Санбулова²⁷¹.

²⁶⁴ Македонов А.В. Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века... – С. 24, 67, 98, 162, 167.

²⁶⁵ Метрическая книга Соборной Николаевской церкви м. Новомиргорода за 1788 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 16. – Л. 5.

²⁶⁶ Метрическая книга Соборной Николаевской церкви г. Новомиргорода за 1790 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 25. – Л. 16.

²⁶⁷ Метрическая книга Рождествобогородичской церкви г. Новомиргорода за 1791 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 28. – Л. 16.

²⁶⁸ Метрическая книга Предтеченской церкви с. Аникеевка за 1803 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 91. – Л. 443.

²⁶⁹ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 253

²⁷⁰ Історична довідка про с. Оникієве // Сайт Оникіївської сільської ради Маловисківського району. – Режим доступу: <http://onikiyev.mvrada.org.ua/>

²⁷¹ Объявлении о купчих к № 51 Санктпетербургских ведомостей, в пятницу июня 25 дня 1787 года // Ингульский Степ. Альманах... – С. 268.

Померла Євдокія Іванівна Аникєєва 2 лютого 1836 р. і, вочевидь, була похована на цвинтарі побудованої нею церкви Різдва Святого Іоанна Предтечі. Її син, ротмістр Іван Іванович Аникєєв, успадкувавши Оникіївку, останні свої роки мешкав у селі і помер 24 січня 1845 р. Його, напевно, поховали поруч із матір'ю. На церковному кладовищі також були поховані Євгенія (1803 – 23 серпня 1865 рр.) і Наталія (26 серпня 1829 – 23 січня 1847 рр.) Аникєєви, напевно, то були дружина і донька ротмістра Івана Аникєєва. Місце спочинку титулярного радника Івана Аникєєва наразі невідоме, очевидно, що він помер до будівництва в Оникіївці власної церкви, тому був похований в іншому місці, можливо, на одному із цвинтарів Новомиргорода.

1 липня 1774 р. на території Плетеноташлицької роти Молдавського гусарського полку секунд-майору Івану Александрову була наділена земля під забудову нової слободи. На 18 дворів було виділено 540 дес. землі і 60 дес. рангових на 2 двори. Також 720 дес. було виділено під пивзавод²⁷². Загалом секунд-майор Александров одержав 1 320 дес. землі з восьмирічним пільговим терміном до початку платежів, на якій і розпочав створення нової слободи, яку назвав Олександрівкою. Іншою, неофіційною, назвою слободи була Гапсина. Це найменування, яке використовується і сьогодні, походить від прізвища Гапса – так називали секунд-майора Александрова, коли він служив у Чорному гусарському полку.

У 1787 р. в Олександрівці було 52 жителя (24 чол. і 28 жін.), у 1789 р. – 40 дворів, у яких проживало 58 осіб (32 чол. і 26 жін.), а у 1795 р. – 355 жителів (192 чол. і 163 жін.) та 1 500 дес. зручної для використання землі²⁷³.

В Олександрівці секунд-майора Івана Александрова були *«Грунты земли черние. Из посеяного не ней хлеба лучше родиться рож, овес, ячмень и пшеница. А прочне семена исеянные по после посредственныя. земля обрабатывается поддаными помещека. Жители села на поземельном окладе. Лес мелкий, хворостяной. Женщины сверх полевой работы упражняются в домашних рукоделиях»*²⁷⁴.

Згідно церковних документів секунд-майор Іван Александров був власником Олександрівки до 1807 р., потім селом і навколишніми землями управляла щонайменше до 1812 р. його дружина, імені якої, на жаль, не знаємо. Вочевидь, майор Александров помер на початку XIX ст. і був похований або на звичайному сільському цвинтарі, або на кладовищі при збудованій у 1794 р. церкві в ім'я Святого Георгія Побідоносця. Про його життя і діяльність відомостей зовсім не багато. Відомо лише те, що у 1781 – 1783 рр. секунд-майор Іван Александров був городничим міста Новомиргорода²⁷⁵.

За VI-ю ревізією населення (1811 – 1812 рр.) Олександрівка перебувала у власності онуки секунд-майора Івана Александрова Катерини:

*«...село Александровка умершаго майора Александрова, в вершине речки Плетеного Ташлика, 1421 дес. удобной земли, 53 дес. неудобной земли, опекунами за наследницею его, Александрова, внуки девицы Екатерины Александровой, 213 душ, другими наименованиями не называется, пустоши неимеется, остается под опекунством»*²⁷⁶.

²⁷² Объяснение отводов земли к карте Новороссийской губернии Елисаветградской провинции с показанием в Черном, Желтом, Молдавском гусарских и Елисаветградском пикинерном полках, тож в крепостном и государственных округах всех отводов, полагаемых в Черном и Желтом всех угодей на каждый двор по дватцети по шести, а в Молдавском и Елисаветградском и в прочих округах по тридцати десятинам. Сочинена декабря «...» дня 1774 года. Копировал и иллюминировал гусарского полку ротмистр Терентий Мордвинов. Подписана секунд майором Егором Араповым // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 57.

²⁷³ Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 253; ИР НБУВ. – Ф. 1. – Д. 1665. – Л. 40 – 68; План Екатеринославского наместничества, Новомиргородского уезда с показанием казенных и владельческих дач под номерами, 1789 года // Архив автора.

²⁷⁴ Матвієнко Н.Б. Олександрівка. Віхи минулого і сьогодення. – Кіровоград, 2014. – С. 6, 15.

²⁷⁵ Македонов А.В. Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века... – С. 67.

²⁷⁶ Ведомость Елисаветградского уезда Грузчанской волости о владельцах и их селениях, кои по планам и ведомостям до 6-й ревизии числились, учиненна июня дня 1812 года // Жалова Н.В., Пивовар А.В. Відомості

Відзначимо, що, окрім села Олександрівка на теренах сучасної Маловисківщини, секунд-майор Александров володів ще однією Олександрівкою – сільцем, яке розташовувалося між нинішніми селами Пурпурівка та Аннівка Новомиргородського району. Землю (224 дес.) під заселення цього сільця він отримав у 1772 р. Наприкінці XVIII ст. у ньому мешкало 119 осіб. Також у 1780-х роках секунд-майор Александров мав у власності землі (239 дес.) неподалік Новомиргорода, між Костянтинівкою і Кам'янкою (нині – Новомиргородського району).

Наприкінці XVIII ст. землями (750 дес.) між нинішніми селами Олександрівка і Розсохувата належали поручику Попову. Нині на цих землях розташовується с. Тарасівка.

Значні земельні володіння у цей час мало казенне село Злинка. У 1789 – 1790 рр. у Злинці нараховувалося 16 848 дес. землі. Була у Злинці і значна кількість населення. Так, у 1784 р. у ній мешкало 1 006 осіб (553 чол. і 453 жін.), а у 1787 р. – 1 024 особи (562 чол. і 462 жін.).²⁷⁷ Під час російсько-турецької війни 1787 – 1791 рр. мешканці Злинки на заклик князя Г.О. Потьомкіна увійшли до складу Катеринославського козачого війська, а село отримало статус станиці, який зберігався до 1801 року.

Між Злинкою і Плетеним Ташликом до недавнього часу знаходилося село Анастасівка. Утворився цей невеликий населений пункт внаслідок наділення тут землі прапорщику Михайлу Івановичу Анастасієву. У 1793 р. його землі – 4 двори і 120 дес. – за 35 рублів купив кадет Федір Данилович Медведовський²⁷⁸.

16 січня 1775 р. віце-президент Військової колегії князь Григорій Потьомкін представив імператриці Катерині II доповідь, у якій виклав свої міркування щодо реорганізації існуючих гусарських полків, у тому числі й Чорного та Молдавського. Справа в тім, що російсько-турецька війна 1768 – 1774 рр. виразно продемонструвала відсутність достатньої маневреності гусарських полків під час бойових дій. Тому було вирішено провести їхнє реформування: скоротити витрати на обмундирування та озброєння гусарів, зробивши його не таким багато оздобленим та більш практичним, а заощаджені кошти пустити на комплектацію полків. Пропозиції віце-президента Військової колегії були схвалені Катериною II. Але негайному початку реформування гусарських полків стало на заваді те, що усі вони перебували у складі діючої російської армії під командуванням генерал-майора Петра Аврамовича Текелі.

У 1775 р. гусарські полки взяли участь в операції російських військ з ліквідації Запорізької Січі. Молдавський гусарський полк на чолі з майором Василем Зверевим перебував у складі п'ятого об'єднаного загону корпусу генерал-майора П.А. Текелі. Після того, як із Запорізькою Січчю було покінчено, Молдавський полк разом з іншими гусарськими полками до кінця 1775 р. дислокувався на землях колишніх Запорозьких вольностей, будучи наготові будь-якої миті придушити можливі заворушення серед запорожців²⁷⁹.

10 березня 1776 р. розпочалася реформа гусарських полків. Ця реформа безпосередньо торкнулася двох полків, які на той час частково розміщувалися на території сучасної Маловисківщини – Чорного гусарського полку та Молдавського гусарського полку. Нагадаємо, що частина рот Чорного полку охоплювала північні терени нинішнього Маловисківського району, а його південні землі входили до складу Молдавського полку.

Згідно реформи Чорний і Молдавський гусарські полки у 1776 р. були ліквідовані, а їхні ротні центри і землі віддані під поселення інших створених відповідно до нових стандартів гусарських полків. Так, у межах скасованого Чорного полку були поселені Сербський та Угорський гусарські полки, а на теренах Молдавського полку – Болгарський та «новий»

про поміщицькі поселення Єлисаветградського повіту за підсумками 6-ї ревізії населення: 1811 – 1812 роки // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 372.

²⁷⁷ ИР НБУВ. – Ф. 5. – Д. 485. – Л. 96 – 99; Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятины земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения) // Джерела з історії Південної України... – С. 253.

²⁷⁸ Объявлении о купчих к № 76 Санктпетербургских ведомостей, в пятницу сентября 21 дня 1795 года // Інгульський Степ. Альманах... – С. 279.

²⁷⁹ Мільчев В.І. Болгарські переселенці на півдні України... – С. 80 – 81.

Молдавський гусарські полки. Таким чином, внаслідок таких трансформацій північні землі Маловисківщини увійшли тепер до складу Сербського полку, а південні – до «нового» Молдавського полку.

З 1776 р. кожен полк складався із 6 ескадронів та мав у своєму складі у мирний час 38 офіцерів і кадетів, 600 унтер-офіцерів та рядових, 106 заступаючих. Комплектувалися полки за рахунок державних та військових поселенців. Вони ж сплачували й поземельні податки, які йшли на утримання гусар. Кожен двір повинен був мати щонайменше дві пари робочих рук дорослих чоловіків, одного з яких за потреби слідувало віддати на військову службу. За таких умов поселенці отримували 26 дес. землі на господарство у лісистих місцевостях та 30 дес. – у степових²⁸⁰.

Офіцери та унтер-офіцери поселених гусарських полків отримували жалування таке ж саме, як і офіцери регулярної російської кавалерії. Рядові ж солдати мали дещо менше грошове забезпечення, ніж їхні візаві з регулярних військ, але лише у мирний час. Під час війни жалування рядових поселених полків і рядових регулярної армії було однаковим. Рядовий гусар отримував на рік 8 руб. та половину коштів, які він витрачав на обмундирування. Термін служби у гусарських полках складав 15 років. Достроково вийти у відставку гусар міг лише у випадку отримання важкого поранення чи надзвичайних бойових відзнак. Із залишенням служби кожен гусар мав можливість отримати від держави пенсію, розмір якої залежав від його звання.

Окрім суто військового – офіцерського та рядового складу, у полках були спеціалісти й більш мирних професій. Наприклад, кожна рота повинна була мати свого лікаря, що було значним кроком вперед у порівнянні з часами Нової Сербії і Новослобідського козацького полку, коли один ескулап забезпечував цілий полк²⁸¹.

Згідно відомості про чисельність військових поселенців у гусарських і пікінерських полках Новоросійської губернії наприкінці 1782 р. у Сербському полку було 2 924 осіб чоловічої статі, а його територія становила 65 042 дес. землі. У Плетеному Ташлику Молдавського гусарського полку військових поселенців нараховувалося 304 чол., а у Висі – 580 чол. Кількість землі у цих населених пунктах становила 13 548 дес. і 12 510 дес. відповідно. Загалом у Молдавському полку числилося 3 059 військових поселенців, а розмір його території становив – 121 706 десятин²⁸².

24 грудня 1776 р. було затверджено обмундирування гусарських полків. В обмундируванні всіх полків простежувалися як спільні, так і відмінні риси. Мундир гусара складався з ментіка (у всіх полках вони мали чорний колір та жовту плетену шнуровку), білої епанчі, ківера, капелюха та паску чорного кольору, оздоблених мідними гудзиками та жовтою тасьмою. Головна відмінність у форменому одязі гусар з різних полків полягала у кольорах дуламів, штанів та обшлагів. У Молдавському полку дулами і штани були коричневого, а обшлага червоного кольорів, у Сербському полку – дулами і штани блакитного, а обшлага білого кольорів. Відмінністю мундирів офіцерського складу від рядових було те, що всі аксесуари мали позолоту замість звичайного жовтого кольору. На озброєнні рядові гусари мали шаблю з ефесами світло-сірого кольору, а офіцери шаблі з позолоченими ефесами²⁸³.

У 1776 р. кожен гусарський полк отримав також свій герб.

У мирний час головним завданням мешканців гусарських полків було несення прикордонної служби, зокрема, перехоплення численних дезертирів та самовільних переселенців. У випадку ворожого наступу вони мали утворити перший ешелон оборони краю, стримуючи натиск до підходу регулярних військ. Однак зауважимо, що до кінця 1776 р.

²⁸⁰ Мільчев В.І. Болгарські переселенці на півдні України... – С. 82.

²⁸¹ Мільчев В.І. Болгарські переселенці на півдні України... – С. 82.

²⁸² Ведомость о состоящих в Новороссийской губернии гусарских шести и пикинерных трех полках, с показанием сколько каждый из них имеет под собою воинских селений и какое число в оных мужеска полку душ, так же и десятин земли значит под сим. Сочинена ноября «...» дня 1782 года // Пивовар А.В. Відомості 1784 року про заселення правобережних повітів Катеринославського намісництва за матеріалами IV ревізії населення // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 321.

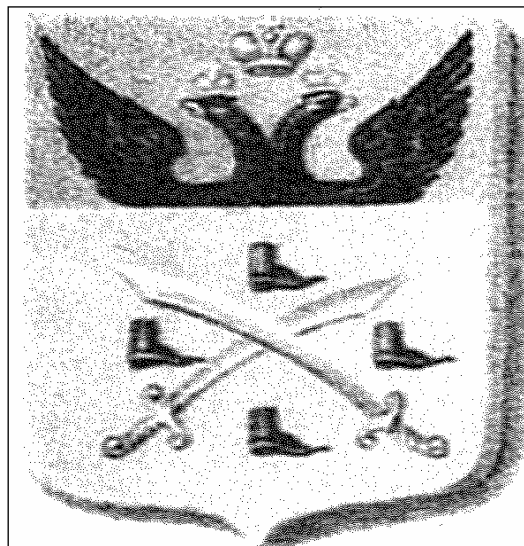
²⁸³ Висковатов А.В. Гусары... – С. 13 – 14.

визначенні для поселення території зайняла лише частина ескадронів гусарських полків, решта ж, як правило, перебувала у приєднаних до Російської імперії південноукраїнських землях. Так, з травня по вересень 1776 р. по три ескадрони Угорського та Молдавського гусарських полків розміщувалися поблизу Кизикермена (нині – місто Берислав Херсонської області), а увесь склад Сербського полку – на Кубані. У 1777 – 1778 рр. гусари Угорського і Сербського полків перебували у зайнятому російськими військами Криму. У квітні 1777 р. Угорський полк базувався неподалік Інкермана (нині – місто у південно-західній частині Кримського півострова), а службовці Сербського полку у 1778 р. взяли участь у придушенні повстання кримських татар²⁸⁴.

Герб Молдавського гусарського полку у 1776 – 1783 рр.
(у нижній частині на червоному фоні розміщена голова вола).

Із книги О.В Висковатого «Историческое описание одежды и вооружения российских войск»

Герб Сербського гусарського полку у 1776 – 1783 рр.
(у нижній частині на срібному фоні навхрест розміщені дві шаблі з золотими ефесами, а між ними чотири гусарські ківера чорного кольору).

Із книги О.В Висковатого «Историческое описание одежды и вооружения российских войск»

Ліквідація Запорізької Січі стала каталізатором не лише реформи гусарських полків, а й адміністративно-територіальних перетворень у Новоросійській губернії. У 1775 – 1776 рр.

²⁸⁴ Мільчев В.І. Болгарські переселенці на півдні України... – С. 81 – 82.

провінції губернії були поділені на повіти. Єлисаветградська провінція відтепер складалася з Єлисаветградського, Крюківського та Катерининського повітів. Згідно із запровадженим адміністративно-територіальним устроєм сучасна Маловисківщина виявилася розділена між двома повітами – Єлисаветградським і Катерининським (межа між ними проходила по річках Велика Вись та Чорний Ташлик). Землі на захід від нинішньої Великої Виски увійшли до складу Катерининського (з 1781 р. – Ольвіопольського) повіту, який був сформований з більшої частини Молдавського гусарського полку і біля половини шанців Чорного гусарського полку, а територія на схід, включаючи й саму Велику Виску – до Єлисаветградського повіту.

Очевидно, що після реформування гусарських полків і адміністративно-територіальних змін у Новоросійській губернії Вись і Плетений Ташлик продовжували залишатися ротними центрами, але вже «нового» Молдавського гусарського полку (1776 – 1783 рр.).

Із підсумкової відомості про кількість населення у Єлисаветградському повіті за матеріалами IV-ї ревізії (1782 р.) дізнаємося про чисельність дворів, мешканців та їхній соціальний стан округи Виської (Велика Виска)²⁸⁵:

відставних штаб і обер офіцерів			відставних нижніх чинів і рядових			військових поселян			церковно- причетників			у приватних поселеннях			Всього		
кількість дворів	чоловіків	жінок	кількість дворів	чоловіків	жінок	кількість дворів	чоловіків	жінок	кількість дворів	чоловіків	жінок	кількість дворів	чоловіків	жінок	кількість дворів	чоловіків	жінок
2	7	8	16	45	33	153	536	505	5	17	7	60	189	164	236	794	715

Відзначимо, що у 1776 р. частина шанців «старого» Молдавського та Чорного гусарських полків були віддані під поселення Болгарського гусарського полку.

Присутність значної кількості болгар серед особового складу Молдавського полку заохотила російське військове командування під час проведення реформи 1776 р., виокремити з нього Болгарський гусарський полк. Протягом 70 – 80-х років XVIII ст. військовослужбовцям Болгарського полку відмежовувалася рангова земля.

Очевидно, що до території Болгарського полку увійшла частина земель Плетеноташлицької роти, на яких військовим Болгарського полку також наділялася земля. У вересні 1781 р. прапорщик та межовик Болгарського полку із шанця Добрянського (нині – с. Добрянка Вільшанського району) Яків Гулевич надіслав у Межову експедицію Новоросійської губернської канцелярії рапорт про межування земель військовим чинам полку. У цьому рапорті він повідомляв, що у серпні 1781 р. на території Плетеноташлицької роти було відмежовано 24 дес. 59 саж. військовим нижніх чинів і церковнослужителям Болгарського полку²⁸⁶.

Є відомості про те, що на території Плетеноташлицької роти землею володіли військовослужбовці інших гусарських полків. Наприклад, 20 березня 1779 р. кадет Далмацького гусарського полку Сергій Станишин продав відставному прапорщику Сакаре 24 двори і 720 дес. у вершині Сотницької балки (нині – с. Сотницька Балка Новоукраїнського району)²⁸⁷.

²⁸⁵ Ведомость о состоянии Елисаветградского уезда обоого пола душ разного звания жителей, февраля 10 дня 1783 года // Пивовар А.В. Відомості 1784 року про заселення правобережних повітів Катеринославського намісництва за матеріалами IV ревізії населення // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 324.

²⁸⁶ Рапорт прапорщика и межовика Гулевича в Новороссийскую губернскую канцелярию в Межевую Экспедицию от 1 сентября 1781 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 88. – Л. 24 – 25.

²⁸⁷ Ведомость учиненная в Елисаветградской канцелярии из имеющихся в оной крепостным книг, кто и кому именно, котораго году, месяца и числа отведенные в здешней провинции ранговые и протчие дачи продал или

Приєднання у травні 1783 р. до Російської імперії Кримського ханства – васала Османської імперії стало причиною розформування поселених гусарських полків. Адже необхідність їхнього існування обумовлювалася потребою захисту південноукраїнських територій від нападів кримських татар та прагненням російського уряду якнайшвидше включити Крим до складу Російської імперії. Коли ж це сталося, то поселені у Новоросійській губернії гусарські полки стали не потрібними. Вже 28 червня 1783 р. було проголошено наказ про реорганізацію всіх поселених гусарських полків у легкокінні полки регулярної армії. Так, Болгарський і Сербський полки були зведені в один – Ольвіопольський легкокінний полк, а Угорський та Молдавський полки – в Херсонський легкокінний полк. Перетворення гусарських полків із поселених у легкокінні полки регулярного війська означало, що вони втрачають зв'язок із територією сучасної Маловисківщини, оскільки квартируються вже на інших теренах, хіба що мешканці нашого краю могли служити у їхньому складі.

Ліквідація поселених гусарських полків призвела до суттєвих змін у житті їхніх мешканців. У 1783 р. жителі усіх ротних центрів гусарських полків були переведені з військових поселень у державні селяни. Саме державні селяни мали комплектувати новостворені легкокінні полки. На Маловисківщині державними селами були Паліївка, Злинка, Плетений Ташлик та Велика Виска, решта населених пунктів краю перебувала у приватній поміщицькій власності.

Одночасно з ліквідацією гусарських поселених полків відбулися також адміністративно-територіальні зміни. У 1783 р. Новоросійську та Азовську губернії об'єднали в одну адміністративно-територіальну одиницю під назвою Катеринославське намісництво, яке за указом від 30 березня 1784 р. поділялося на 15 повітів. На території колишньої Єлисаветградської провінції утворилися три повіти: Єлисаветградський, Олександрійський та Ольвіопольський. Територія сучасного Маловисківського району увійшла до складу Ольвіопольського (з 4 вересня 1784 р. – Новомиргородського) повіту.

У 1790-х роках знову відбуваються адміністративно-територіальні перетворення. 27 січня 1795 р. Новомиргородський повіт був перейменований на Ольвіопольський і увійшов до складу новоствореного Вознесенського намісництва.

Після смерті Катерини II указом російського імператора Павла I від 12 грудня 1796 р. Вознесенське намісництво скасовувалося, а замість нього знову була відновлена Новоросійська губернія, яка складалася із 12 повітів.

Указом від 8 жовтня 1802 р. Новоросійська губернія була поділена на три губернії – Миколаївську, Катеринославську і Таврійську. Миколаївська губернія складалася з чотирьох повітів – Єлисаветградського, Ольвіопольського, Тираспольського та Херсонського.

15 травня 1803 р. Миколаївська губернія була перейменована на Херсонську, а губернське правління перенесено з Миколаєва до Херсона. Таким чином, територія сучасної Маловисківщини увійшла до складу Єлисаветградського повіту Херсонської губернії.

У 1817 р. майже в усіх повітах Херсонської губернії почався процес створення системи військових поселень, який вніс суттєві зміни в адміністративно-територіальний устрій. Протягом 1817 – 1821 років у межах Херсонського, Ольвіопольського, Єлисаветградського та Олександрійського повітів губернії були поселені декілька кавалерійських дивізій: Бузька уланська дивізія, 3-ї Українська уланська дивізія та 3-ї кірасирська дивізія. Мета цього грандіозного проекту полягала у прагненні вищого керівництва Російської імперії зменшити витрати на утримання армії. Досягти цього планувалося наступним чином: регулярні армійські частини мали оселитися у визначених населених пунктах, корінні мешканці яких переводилися у статус військових поселенців і за рахунок прибутків від заняття сільським господарством мали утримувати солдат з діючих підрозділів.

Наприкінці грудня 1817 року на територію Єлисаветградського та Ольвіопольського повітів Херсонської губернії почали переселяти полки 3-ї Української уланської (легкокінної) дивізії. У межі поселення її військових підрозділів потрапили також землі і населені пункти

сучасної Маловисківщини. Під військові поселення були віддані державні села Паліївка, Плетений Ташлик, Злинка та Велика Виска. Вони з навколишніми землями були виведені із підпорядкування цивільної влади і передані управлінню Новоросійського (Південного) військового поселення. Ті ж населені пункти і території сучасного Маловисківського району, які не увійшли до складу військових поселень, залишилися у підпорядкуванні цивільної влади і входили до 2-го та 3-го стану утвореного у 1828 р. Бобринецького повіту Херсонської губернії.

У середині XIX ст. військові поселення були ліквідовані, а повітове управління з Бобринця було переведено назад до Єлисаветграда, який таким чином знову став повітовим центром. З цього часу і аж до першої чверті XX ст. Маловисківщина перебувала у складі Єлисаветградського повіту Херсонської губернії.

Розділ VI. Релігійно-церковне життя на Маловисківщині у другій половині XVIII століття

Невід'ємною частиною історії будь-якого населеного пункту та його жителів є релігійно-церковний розвиток. Релігія завжди займала у житті людини важливе місце, впливаючи на її світогляд, а відтак і на вчинки. Людина, яка жила у XVIII ст., до якого б соціального стану вона не належала, була глибоко віруючою. Місцем задоволення релігійних потреб тоді, як і зараз, були культові споруди. Прийнята у ті часи практика передбачала заснування і освячення церков через рік-два після заснування поселення, але за умови проживання там не менше 100 осіб²⁸⁸. В окремих випадках, у залежності від специфічних умов розвитку того чи іншого населеного пункту, процедура заснування культових споруд коригувалася. Окрім, як місце спілкування людини з Богом, церква відігравала роль культурного осередку. Вона була місцем зборів сільської громади на свята або для вирішення важливих питань у житті поселення. Зрештою, будівництво у поселенні власної церкви перетворювало його на повноцінне село. Без церкви поселення у той час називалися слободами.

Перші церкви на території сучасної Маловисківщини виникли у середині 50-х років XVIII ст. у слободах Вись і Плетений Ташлик Новослобідського козацького полку.

У 1754 р. до слободи Вись з Петрового Острова була перенесена і освячена дерев'яна однопрестольна церква Преображення Господнього. Разом із храмом тоді перейшли її священиками Захарій Іванов та Іван Захарієв. Два інших священнослужителі – Григорій Єремеев та Михайло Степанов – відмовилися переселятися. Преображенська церква у Петровому Острові була відкрита у 1745 – 1749 рр. Таким чином, переселившись у другій половині 1753 р. на територію Новослобідського полку і заснувавши слободу Вись, мешканці села Петрового Острова наступного року перенесли до місця свого постійного проживання церкву.

У 1758 р. ктиторм церкви Преображення Господнього був Кирило Пустовойтин, дияконом – Григорій Свиритчевський, пономарем – Єремій Пономаренко²⁸⁹. Станом на 1760 р. у слободі Вись було 3 церковнослужителя, а у 1761 р. – 5 церковнослужителів.

Згідно відомості про церкви та парафіяльне духовенство Переяславської єпархії, яка датується 12 вересня 1776 р., у церкві Преображення Господнього села Вись, яке, нагадаємо, у цей час було центром 2-ї роти Молдавського гусарського полку, священиком і целопарафіяльним настоятелем був Данило Євстратійович, дияконом – Григорій Павлов, пономарем – Єремій, ктиторм – Павло Даренко. У церкві нараховувалося 102 приходських дворів²⁹⁰.

На початку XIX ст. у Преображенській церкві було 33 дес. землі, 248 приходських дворів, у яких мешкало 993 чоловіка і 944 жінки. Ось короткий опис церкви станом на 1811 р.:

«Казенного селения Висковского Преображенская церковь деревяная, строением крепкая; в ней сосуды серебрянные, ризницею достаточная.

*Прихожане – обер афицеры, государственные, казенные и владельческие поселяне волоской, малороссийской и русской породы (в расстоянии деревень Лозоватки и Марьяновки). Ктиторм – Андрей Ониша»*²⁹¹.

²⁸⁸ Ковальков О.Л. Колонізація території центральної України в середині XVIII століття й утворення Новослобідського козацького полку // Наукові записки КДПУ. Серія: Історичні науки. – Вип. 13. – Кіровоград, 2010. – С. 343 – 344.

²⁸⁹ Перепись Новослободского казачьего полка за 1758 год. – Российский государственный архив древних актов (далее – РГАДА). – Ф. 248. – Оп. 39. – Д. 2888/405. – Л. 111 – 490.

²⁹⁰ Ведомость коликое число в имеющей отойтить з епархии Переяславской в Херсонскую протопопии Елисаветградской городов с уездами, в них по званиям церквей, тако ж священно и церковнослужителей и приходских дворов, сочинена по указу Святейшаго Правительствующаго Синода 1776 года сентября 12 дня // Православна церква на півдні України (1775 – 1781) / Упорядник: І. Лиман // Джерела з історії Південної України. – Т. 4. – Запоріжжя, 2004. – С. 159.

²⁹¹ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 255.

Дерев'яна Преображенська церква у Великій Висці проіснувала до початку 20-х років XIX ст. У 1823 р. у селі була збудована кам'яна однопрестольна церква, названа також у честь Преображення Господнього²⁹².

Священники	Диякони	Пономарі
Данило Євстратійович, 1776 – 1789 рр.	Григорій Павлов, 1776 р.	Єремій, 1776 р.
Микола Кириловський, 1781 – 1795 рр.	Іван Султанов, 1794 р.	Микола Кириловський, 1796 – 1801 рр.
Роман Рускевич, 1790 – 1796 рр.	Михайло Султанов, 1797 – 1801 рр.	Михайло Султанов, 1794 – 1796 рр.
Михайло Султанов, 1802 – 1811 рр.	Григорій Павлов, 1794 – 1812 рр.	Гавриїл Павлов, 1808 р.
Пантелеймон Статкевич, 1798 – 1806 рр.	Мина Костичев, 1802 – 1803 рр.	Ігнатій Станкевич, 1808 – 1812 рр.
Афанасій Лисовецький, 1808 – 1812 рр.	Стефан Роговський, 1804 – 1805 рр.	Іван Орловський, 1812 р.
Кодрат Маляржевський, 1811 – 1812 рр.	Афанасій Лисовецький, 1806 р.	
Ілля Білоусов, 1812 р.	Макарій Дячевський, 1808 р.	
	Гавриїл Павлов, 1809 – 1812 рр.	
	Зіновій Бедін (Бодін), 1809 – 1811 рр.	

Відомості про священників та церковнослужителів церкви Преображення Господнього с. Велика Виска в останній чверті XVIII – на початку XIX століть²⁹³

Із Херсонських єпархіяльних відомостей за 1886 рік:

«Благочинний протоирей Фома Еленевский рапортом от 19 марта за № 272, донес Консистории, что священник села Большой Виски, Елисаветградского уезда, Стратонович заявил ему, что в минувшем году сделана значительная ремонтировка приходской церкви, а именно: устроен деревянный прочный пол, вместо совершенно изгнившего, обновлен иконостас и позолочено несколько больших рам для икон, перестроена внутр. колокольня и переделаны церковные двери. Эта ремонтировка была призведена благодаря особенному усердию к храму Господню старшины Петра Нагорного, который расположил крестьян своей волости пожертвовать на ремонтировку тысячу двести (1200) руб., из общественных сумм...»²⁹⁴.

Із Херсонських єпархіяльних відомостей за 1886 рік:

«При Преображенской церкви мес. Большой Виски, Елисаветградского уезда. Председатель попечительства избран Макар Кириченко, членами, кроме непременно: Евфим Чижма, Терентий Короп, Иван Писчанский, Егор Решитов, Дамиан Гольма, Григорий Зиновьев 3-й, Максим Короп и Григорий Балашевский»²⁹⁵.

У Плетеному Ташлику церква в ім'я Святого Миколая Чудотворця була закладена і освячена у 1754 році. Першим її священником став Яків Іванов, який до цього був служителем

²⁹² Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии. Составил священник Феодор Миляновский. – Одесса, 1902. – С. 122.

²⁹³ Складено автором за виданням: Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 162.

²⁹⁴ Херсонские епархиальные ведомости. – 1886. – 1 июня. – № 12. – С. 267.

²⁹⁵ Херсонские епархиальные ведомости. – 1886. – 1 июня. – № 12. – С. 268.

Богородицької церкви у Новому Миргороді²⁹⁶. Архієпископ Гавриїл Розанов у статті «Хронологико-историческое описание церквей губернии Херсонской» помилково вказує, що церква у Плетеному Ташлику була заснована у 1785 році²⁹⁷.

Згідно відомості про церкви та парафіяльне духовенство Переяславської єпархії, у 1776 р. священником і целопарафіяльним настоятелем Миколаївської церкви був Федір Методовський. Притч церкви складався із диякона Антона Васильєва, пономаря Івана та ктитора Григорія Сокула. Нараховувалося 107 приходських дворів²⁹⁸. У січні 1772 р. священник Ф. Методовський звертався до Переяславсько-Бориспільської консисторії з проханням про видачу антимінса.

До метричної книги Миколаївської церкви Плетеного Ташлика за 1782 р. було внесено записи про народження і хрещення 41 немовляти (20 хлопчиків і 21 дівчинки), укладання 8 шлюбів та смерті 17 осіб (7 чоловіків та 10 жінок)²⁹⁹.

У 1811 р. Миколаївська церква мала 190 приходських дворів, де проживало 766 чоловіків і 777 жінок. Серед архівних документів зберігся стислий опис тогочасної церкви:

«Плетено Ташлицкая Николаевская церковь деревяная, крепкая; в ней сосуды сребрение, вызолоченны, ризницею посредственная.

Прихожане: обер афицеров – 2, казенные поселяне волоской и малоросийской породы. Ктитор – Исак Аркан»³⁰⁰.

Священники	Диякони	Пономарі
Яків Іванов, 1754 р.	Антон Васильєв, 1776 р.	Іван, 1776 р.
Федір Методовський, 1772 – 1789 рр.; 1791 р.; 1793 – 1796 рр.	Григорій Іванов, 1800 р.; 1802 р.	Тимофій Чепурненков, 1796 р.
Олексій Методовський, 1790 р.; 1795 р.	Іван Лужанський, 1808 – 1812 рр.	Іван Лужанський, 1800 р.; 1802 – 1804 рр.; 1806 – 1807 рр.
Семіон Зіновієв, 1796 – 1812 рр.	Данило Пономарьов, 1802 – 1805 рр.	
Григорій Іванов, 1804 – 1812 рр.	Йосип Бондаревський, 1806 – 1810 рр.	
	Микола Сінкевич, 1806 – 1808 рр.	

Відомості про священників та церковнослужителів церкви Святого Миколая Чудотворця с. Плетений Ташлик в останній чверті XVIII – на початку XIX століть³⁰¹

²⁹⁶ Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст... – С. 118

²⁹⁷ Розанов Г. Хронологико-историческое описание церквей епархии Херсонской и Таврической // Прибавление к Херсонским епархиальным ведомостям. – 1878. – Июль. – № 13. – С. 406.

²⁹⁸ Ведомость коликое число в имеющей отойтить з епархии Переяславской в Херсонскую протопопии Елисаветградской городов с уездами, в них по званиям церквей, тако ж священно и церковнослужителей и приходских дворов, сочинена по указу Святейшаго Правительствующаго Синода 1776 года сентября 12 дня // Православна церква на півдні України (1775 – 1781)... – С. 160

²⁹⁹ Тетрадь уезда Ольвиопольскаго ведомства Новомиргородскаго духовного правления шанца Плетеноташлицкого церкви Святого Николая приходскаго священника Феодора Методовского записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1782 года, учинена января 1 дня 1783 г. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 4. – Л. 185 – 191 об.

³⁰⁰ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 260.

³⁰¹ Складено автором за виданням: Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 186.

Церковна історія сучасної Малої Виски починається у першій половині 60-х років XVIII ст. У 1760 р. у Хорватову Виску для обслуговування потреб її жителів був призначений від Новомиргородської церкви диякон Іван Данилов. У грудні 1763 р. він був рукопокладений у сан священника як целопарафіяльний настоятель церкви в ім'я Святого Іоанна Предтечі, закладення якої у Хорватовій Висці було дозволено саме у цей рік³⁰². Таким чином, архівними документами підтверджується, що перша церква на території нинішньої Малої Виски була заснована у 1763 році. Це повністю спростовує наведену архієпископом Г. Розановим у вищезгаданій статті інформацію про те, що ця церква виникла у 1753 році³⁰³.

У 1772 – 1774 рр., вже після того, як Хорватова Виска стала державною слободою і змінила свою назву на Нову Виску, Іван Данилов залишився священником церкви Святого Іоанна Предтечі, маючи грамоту від преосвященного єпископа Переяславського Гервасія Линцевського³⁰⁴.

Із відомості про церкви та парафіяльне духовенство Переяславської єпархії від 12 вересня 1776 року:

*«В государственной слободе Хорватовской церковь в честь Рождества Святого Славного Пророка Предтечи и Крестителя Иоанна, при ней Священник Иоанн Зубковский целопарахиальный настоятель, Дьячок Федор Алексеев, Пономарь Федор Петров, Ктитор Иоаким, дворов приходских 80»*³⁰⁵.

У метричній книзі церкви Святого Іоанна Предтечі за 1783 р. вдалося відшукати інформацію про смерть 22 січня цього року дружини священника Івана Данилова Євдокії, якій було 37 р. Також 22 жовтня 1783 р. померла у віці 102 р. мати священника Катерина³⁰⁶.

У другій половині 70-х років XVIII ст. у слободі Нова Виска проживав священник Григорій Любчик. У документах Державного архіву Одеської області вдалося знайти указ Слов'янської духовної консисторії про дозвіл йому шукати протягом трьох місяців вакантне місце на території Слов'янської та Херсонської єпархії:

*«Сего 1780 года февраля 29 дня поданным ты, священник Любчик, преосвященному Никифору архиепископу Славенскому и Херсонскому представлял, что рукоположен ты прошлого 774 года августа 17 дня православным пресвященным Григорием митрополитом Унговлахийским города Букурешты, к соборной Пресвятыя Богородицы церкви во диакона; а 775 года умершим преосвященным Иовом епископом Переяславским Ширванского пехотного полку к походной Пресвятыя Живоначальныя Троицы полковым священником; но как между тем в тот полк Переславским преосвященным Палладием определен другой священник, Василий Леонтовский, которой и понине в оной находится, то за прибытием твоим в оной полк остался ты безместным, и по причине происходящих в Полице от римлян и униатов на православных гонительств не могучи тамо жить, проживал с женою и детьми до сего времени Новороссийской губернии и ведомства протопопии Новомиргородской в слободе Новой Виске»*³⁰⁷.

³⁰² Пивовар А.В. До питання про церковне будівництво на території краю XVIII – XIX ст. // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 109.

³⁰³ Розанов Г. Хронологико-историческое описание церквей епархии Херсонской и Таврической... – С. 368.

³⁰⁴ Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии: Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. – Екатеринослав: Типография Я.М. Чаусского, 1880. – Вип. 1. – Днепропетровск, 2000. – С. 1038.

³⁰⁵ Ведомость коликое число в имеющей отойтить з епархии Переяславской в Херсонскую протопопии Елисаветградской городов с уездами, в них по званиям церквей, тако ж священно и церковнослужителей и приходских дворов, сочинена по указу Святейшаго Правительствующаго Синода 1776 года сентября 12 дня // Православна церква на півдні України (1775 – 1781)... – С. 157.

³⁰⁶ Тетрадь уезда Екатериненского ведомства Новомиргородского духовного правления слободы Веселой Виски церкви Рождества Иоана Предтечи приходского священника Иоана Данилова записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1783 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 7. – Л. 218 об.

³⁰⁷ Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории священнику Григорию Любчику от 4 марта 1780 года. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 1. – Д. 45. – Л. 2 – 2 об.

Священники	Диякони	Пономарі
Іван Данилов, 1763 – 1772 рр.	Федір Олексіїв, 1776 р.	Федір Петров, 1776 р.
Іван Зубковський, 1776 р.	Матвій Молчанов, 1783 – 1785 рр.	Яків Молчанов, 1796 р.; 1798 р.
Іван Данилов, 1780 – 1784 рр.	Кирило Богдановський, 1785 р.; 1794 р.; 1796 – 1798 рр.	
Григорій Лабінський, 1786 – 1789 рр.	Василь Сінкевич, 1794 р.	
Матвій Молчанов, 1790 – 1795 рр.	Марко Туровський, 1797 р.	
Василь Белоусов, 1795 – 1796 рр.	Яків Молчанов, 1799 р.	
Пилип Короповський, 1796 – 1798 рр.		
Роман Рускевич, 1798 – 1799 рр.		

Відомості про священників та церковнослужителів церкви Святого Іоанна Предтечі Хорватової Виски (Нової Виски) в останній чверті XVIII століття³⁰⁸

Із метричної книги церкви Святого Іоанна Предтечі Малої Виски за 1781 рік:

«10 февраля родился младенец Агафия от родителей жителя Никифора Сторчака и его жены Марии. 11 февраля крестился и миром Святым помазлся в приходской Рождества Иоана Предтечи церкви. Восприимницей была Агрипина жена жителя Висковского Грузина.

4 апреля младенец Елена от родителей жителя Михаила Кравця и жены его Стефаниды. 5 февраля крестился и миром Святым помазлся в приходской Рождества Иоана Предтечи церкви. Восприимницей была Феодора Якименова жителя Виска.

10 февраля Виска жителька Мария Бойчиха умерла с покаянием и погребена христианским погребением, от роду 65 лет.

3 апреля Виска жителька Ксения Щербата умерла с покаянием и христианским обрядом погребена, от роду 26 лет.

5 сентября жителя Виского Дмитра Слободанина сын Федор умер и погребен христианским погребением, от роду 1 лет»³⁰⁹.

Загалом за 1781 р. у Малій Висці народилося 13 хлопчиків і 9 дівчаток, було укладено 1 шлюб, померло 11 осіб (2 чоловіка і 9 жінок).

У метричну книгу церкви Святого Іоанна Предтечі Веселої Виски за 1782 р. внесено записи про народження 27 немовлят, укладання 6 шлюбів, смерть 16 осіб³¹⁰. У метричній книзі за 1783 р. зафіксовано народження і хрещення 23 немовлят, вінчання 19 осіб та смерть 8 чоловіків і 8 жінок³¹¹.

³⁰⁸ Складено автором за виданням: Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 187.

³⁰⁹ Тетрадь уезда Екатериненскаго ведомства Новомиргородскаго духовнаго правления слободы Малой Виски церкви Рождества Иоана Предтечи приходского священника Иоана Данилова записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1781 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 2. – Л. 220 – 224 об.

³¹⁰ Тетрадь уезда Екатериненскаго ведомства Новомиргородскаго духовнаго правления слободы Веселой Виски церкви Рождества Иоана Предтечи приходского священника Иоана Данилова записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1782 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 4. – Л. 210 – 217 об.

³¹¹ Тетрадь уезда Екатериненскаго ведомства Новомиргородскаго духовнаго правления слободы Веселой Виски церкви Рождества Иоана Предтечи приходского священника Иоана Данилова записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1783 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 7. – Л. 211 – 219.

Окрім жителів Веселої Виски, прихожанами Іоаннопредтечівської церкви були мешканці слобід Станковичевої (Димине), Лозуватки, Акацатової (Краснопілка) та Дуковичевої (Юр'ївка (нині – перебуває у складі Краснопілки)). Так, згідно метричної книги Іоаннопредтечівської церкви за 1784 р. у слободі Весела Виска народилося 27 дітей (13 хлопчиків і 14 дівчаток), обвінчалися 4 подружні пари, померло 3 осіб. У слободі Станковичевої народилося 9 немовлят, померла 1 жінка, а у Лозуватці і Дуковичевій – з'явилися на світ по 4 немовляти. У слободі Акацатовій народилося 6 дітей (4 хлопчики і 2 дівчинки), а померли 2 осіб.

Із метричної книги Іоаннопредтечівської церкви Веселої Виски за 1784 рік:

«8 января рожден младенец Василий от родителей жителя слободы Веселой Виски Антона Бабенка и жены его Агрипины. 9 января крестия и миром Святым помазался. Восприемник Андрей Михайленко.

15 января жителя Веселой Виски сочетался первым браком Захарко Бурлака з девицей Ефросиниею дочерью Ивана Овчаренка.

6 июля родися младенец Прокофий от родителей жителя слободы Станковича Михаила Кравца и его жены Марии. 7 июля крестия и миром Святым помазался. Восприемник Дмитро Мураховский.

28 июня родися девица Марфа от родителей жителя слободы Лозоватки господина генерала Зверова Ивана Холодного и его жены Анни. 29 июня крестия и миром Святым помазался. Восприемница Дарья Романова.

5 октября родися младенец Иустин от родителей жителя слободы капитана Акацатова Игната Кривого и его жены Анастасии. 6 октября крестия и миром Святым помазался. Восприемница Агрипина Кужиленко.

10 августа родися девица Марфа от родителей жителя слободы капитана Дуковича Анрона Капитоноса и его жены Еленны»³¹².

Із метричної книги церкви Святого Іоанна Предтечі Малої Виски за 1790 рік:

«3 января родися младенца Мария от родителей Феодора Белого и жены его Иулияни. 4 января крестия и миром Святым помазал иерей Матвей Молчан в приходской Предтеченской церкви. Восприемница Мария Антона Письменного жена.

5 июля родися младенца Анна от родителей Мойсея Сухоноса и жены его Анни. 6 июля крестия и миром помазал иерей Матвей Молчан в приходской Предтеченской церкви. Восприемница Мария Никифора Сторчана дочь.

28 апреля жителя Маловисковского Кирила Салогубенка считал первым браком с девицем Ириною дочерью Герасима Николенка иерей Матвей Молчан в приходской Предтеченской церкви. Свидетель Иван Коваленко.

13 марта житель Висковской Иван Чабан умер с покаянием и погребен христианским погребением иерем Матвеем Молчаном, от роду 68 лет.

22 мая в жителя Висковского Григория Рабця дочь Пелагея умерла и погребена христианским погребением иерем Матвеем Молчаном, от роду 1 лет.

31 июля проживающего в селе Малой Виски священника Дионисия Короповского дочь Анна умерла и погребена христианским погребением иерем Матвеем Молчаном, от роду 3 лет.

25 августа села Маловисковского в дьячка Кирила Богдановского сын Симеон умер и погребен христианским погребением иерем Матвеем Молчаном, от роду 2 лет»³¹³.

Прихожанами церкви Святого Іоанна Предтечі у Малій Висці були мешканці сусідньої казенної слободи Паліївка. Для підтвердження сказаного, наведемо декілька фрагментів з метричної книги Іоаннопредтечівської церкви за 1795 рік:

³¹² Тетрадь епархии Славянской ведомства Новомиргородского духовного правления слободы Веселой Виски церкви Предтечинской за 1784 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 9. – Л. 381 – 388.

³¹³ Метрическая книга уезда Новомиргородского ведомства Новомиргородского помещичьего села Маловисковского церкви Предтечевской приходского священника Матвея Молчана родившихся бракосочетавшихся и умерших за 1790 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 25. – Л. 269 – 274.

«12 февраля крестил иерей Матвей Молчан младенцу Марину от родителей благочестивых Иоана Панфилиева и жены его Анни жителей казенной слободы Палиевки. Восприимницей была Стефанида.

28 февраля крестил иерей Матвей Молчан младенцу Домникию от родителей благочестивых Петра Чижмича и жены его Ульяни жителей казенной слободы Палиевки. Восприимницей была Кирьяки жена.

25 января погребал иерей Матвей Молчан младенцу Евдокию дочь Петра Новака жетили казенной слободы Палиевки, лет ей 4»³¹⁴.

Церква Святого Іоанна Предтечі продовжувала діяти і після того, як Веселу Виску (Нову Виску) секунд-майор Лепехін продав князю Данилу Кудашеву. Сталося це, нагадаємо, на початку 1780-х років. Але згодом Кудашеві вирішили збудувати новий храм, оскільки дерев'яне приміщення церкви Святого Іоанна Предтечі було у поганому стані. Архієпископ Г. Розанов у своїй публікації «Хронологико-историческое описание церквей губернии Херсонской» з цього приводу зазначає:

*«Церковь сия (Святого Иоанна Предтечи – авт.), обветшала и упразднена, а вместо старой помещицею княгиней Екатериной Кудашевой построена в 1794 году, на другом удобнейшем месте, новая во имя Покрова Пресвятой Богородицы»*³¹⁵.

За іншими даними, Покровська церква у Малій Висці була збудована у 1800 році³¹⁶. Різниця у датуванні пояснюється тим, що у 1794 р. був отриманий дозвіл на будівництво нової церкви, а з 1800 р. вона почала діяти. Місцем розташування нової дерев'яної церкви Кудашеві обрали територію неподалік їхнього родинного маєтку. Станом на 1811 р. Покровська церква мала 33 дес. землі та 201 приходських дворів. Кількість прихожан церкви у цей час становила 1 541 особа (803 чол. і 738 жінок). Маємо коротку характеристику Покровської церкви на початок ХІХ ст.:

«Владельческого села Малой Виски Покровская церковь деревянная, строением крепкая; в ней сосуды серебрянные, ризницею достаточная.

*Прихожане: владелец князь Кудашев – 1, владельческих поселян малороссийской и волоской породы – 159, казенных поселян волоской породы – 40 (в расстоянии казенного села Палиевки). Церковный староста – Иван Самотуга»*³¹⁷.

Священники	Диякони	Пономарі
Роман Рускевич, 1800 – 1812 рр.	Василь Бутаневич, 1800 – 1801 рр.	Григорій Рускевич, 1809 – 1811 рр.
	Симеон Бабанський, 1801 – 1805 рр.	
	Василь Масніков, 1803 р.	
	Григорій Рускевич, 1812 р.	

Відомості про священників та церковнослужителів Покровської церкви
с. Мала Виска на початку ХІХ століття³¹⁸

³¹⁴ Тетрадь Метрическая в силу последовавшего из Екатеринославской духовной Консистории в Новомиргородское духовное правление указа данная из одного ж духовного правления селение Малую Виску в Предтеческую церковь для вписания в оную чрез один год родившихся браком считавшихся и умерших 1795 года. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 51. – Л. 305 – 309 об.

³¹⁵ Розанов Г. Хронологико-историческое описание церквей епархии Херсонской и Таврической... – С. 368.

³¹⁶ Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии. Составил священник Феодор Миляновский... – С. 141.

³¹⁷ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 261.

³¹⁸ Складено автором за виданням: Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 187.

Із Херсонських єпархіальних відомостей за 1885 рік:

«Список вещей, поступивши в Маловысковскую Покровскую церковь с 1882-го года по настоящее время и приобретенных по усердному предложению приходского священника Александра Жадановского на пожертвования разных лиц прихожан сей церкви и сторонних лиц, и именно:

Новыя ризы, епитрахиль, поручи, пояс и набердник в цветах и линиях посеребренных и шелковых. Таковой же парчи: пояс, поручи и набердник к переделанным ризам серебрянной парчи, в золотых цветах. Ризы малинового бархата обновлены новым орнаментом и расширены и к ним сделаны: епитрахиль, поручи, и пояс из такового же бархата. Епитрахиль голубого бархата переделан сообразно новому фасону... Чехлы на два аналая больших, два малых на два столика малых, и на стол сделанных из черного коленкора, расшитые белой тесьмой – постове. Ризы желтого атласа с епитрахилем переделаны, расширены и обновлены новым орнаментом. Два ковшика и куплен один новый металла мельхиор с кришкою. Куплен новый трехсвечник, употребляемый во время служения литургии преждеосвященных даров, металла мельхиор прекрасной работы. Пара серебряных сучцев, употребляемых при крещении младенцев...

Евангелие в бархатном малиновом переплете с двумя позолоченными медными досками пожертвовано дочерью священника Александра Жадановского – Наталией и Евдокией – 10 руб. Покрывало на жертвенник хорошей шелковой парчи красного цвета с разными посеребренными и шелковыми цветами пожертвовано и. д. псаломщика Владимиром Шокотко 10 р. Из имевшагося в церкви серебра сделаны дискос и звездица большие на пожертвованные крестьянином Самуилом Старунским 35 р. и им же сделан новый аналой, стоящий 12 р. Крестьянином Алексеем Перебыйносом куплена икона св. ап. Петра и Павла за 5 р. Крестьянин Митрофан Шамкин пожертвовал две праздничныя иконы: Воздвижение креста и Введение во храм Пресв. Богородицы за 6 р., крестьянами Василием и Григорием Пильниковыми и Иродионом Сторчаком справлены новыя ризы черного плиса на погребение умерших за 17 р., кр. Иваном и его материю Мариєю приобретены две праздничныя иконы: Покрова Пресв. Богородицы и Рождества Пресвят. Богородицы за 8 р. Кр. Иваном Мельником приобретена лампада о трех стаканчиках за 10 р. Дворянкою Верою Воскренскою лампада об одном стаканчике за 5 р. Майором Николаем Андриановичем Цветковым пожертвована икона св. муч. Наталии прекрасной академической живописи на полотне, имеющая в длину 1 $\frac{3}{4}$ аршина и в ширину 14 верш., стоящая 35 р. Дочерью майора Софиею Николаевною Гангебловою пожертвованы три воздуха шелковой материи шеколадного цвета с серебряными крестами и бахромой, пара поручей и пояс голубаго бархата с серебряными крестами... Крестьянином Илиею Сухомилином пожертвованы подушки бархатные в серебряном рисунке с крестами. Маловысковским обществом из своих сумм сооружена икона св. Александра Невского, имеющая в вышину 3 верш. и в ширину 1 $\frac{3}{4}$, в киоте прекрасной работы, имеющем в ширину 7 арш. и в ширину 2 $\frac{3}{4}$ арш. в память мученической кончины Государя Императора Александра II, стоящая с двумя переделанными звездами 180 р. Сооружена икона такого же размера и в таком же киоте св. жен Мироносиц в память коронавания Государя Императора Александра III...

Крестьянином Порфирием Косаревым и его супругою сооружена икона в таком же киоте Распятие Спасителя с предстоящими Богородицею и Иоанном Богословом в разных фигурах, стоящая 200 р., а всего пожертвований поступило на сумму девятьсот сорок четыре р. и тринадцать коп. (944 р. 13 к.), к этому еще нужно присоединить двадцать пять (25) р., пожертвованных колядниками в сем 1885 г. на устройство двух ставников с лампадами к иконам св. Александра Невского и св. жен Мироносиц, что всего составляет пожертвований на сумму девятьсот шестьдесят девять руб. и тринадцать коп. (969 руб. 13 коп.)»³¹⁹.

У 70-х – на початку 80-х років XVIII ст. у селі Злинка діяла церква Покрови Пресвятої Богородиці. Після того, як вона згоріла, на її місці була споруджена невелика часовня.

³¹⁹ Херсонские епархиальные ведомости. – 1885. – 15 октября. – № 20. – С. 581 – 584.

У 1782 р. мешканці Злинки звернулися листом до архієпископа Никифора з проханням дозволити їм побудувати церкву. 12 березня 1784 р. у Злинці була закладена, а 7 вересня цього ж року освячена церква Різдва Пресвятої Богородиці³²⁰.

Опис Різдвобогородицької церкви станом на 1811 рік:

«Ольвиопольского уезда селения Злынки Рождество Богородицкая церковь деревяная, в ней сосуды сребрины, ризницею посредствиная.

Прихожане – казенные поселяни и две деревни (Каратаева и Настасева) подданные великороссийской и малороссийской породы. Имеются раскольники разного звания. Ктитор – Иван Соловьев. Земли 33 дес. Дворов 227. Прихожан: 919 мужеска пола и 868 женска пола»³²¹.

У 1812 р. за кошти купця з Єлисаветграда Якіма Рогалєва поруч із дерев'яним храмом була збудована однопрестольна кам'яна церква, яка також отримала назву в честь Різдва Пресвятої Богородиці. У 1862 р. за рахунок пожертв прихожан була споруджена дзвіниця³²².

Священники	Диякони	Пономарі
Федір Глобачев, 1784 – 1786 рр.	Матриніан Тертацький, 1796 – 1802 рр.	Іустин Тертацький, 1796 – 1797 рр.
Дорофій Хромов, 1787 – 1790 рр.	Іустин Тертацький, 1799 – 1800 рр.	Максим Чайковський, 1809 – 1812 рр.
Іван Фоменков, 1790 – 1792 рр.	Григорій Тертацький, 1802 – 1812 рр.	
Захарій Савін, 1794 р.	Єфим Івченков, 1802 – 1812 рр.	
Олексій Машкевич, 1794 р.	Кузьма Паламаренков, 1812 р.	
Йосип Рубанов, 1794 – 1797 рр.		
Яків Панкєєв, 1798 – 1807 рр.		
Корнилій Якимов, 1808 – 1812 рр.		
Петро Чуйков, 1809 – 1812 рр.		

Відомості про священників та церковнослужителів церкви Різдва Пресвятої Богородиці
с. Злинка в останній чверті XVIII – на початку XIX століть³²³

Із Херсонських єпархіальних відомостей за 1867 рік:

«Прихожане Рождество-Богородичной церкви, местечка Злынки устроили, на свой счет, во круг церкви ограду, стоящую 350 рублей, и икону св. Александра Невского, стоящую 35 рублей.

В ту-же церковь пожертвовали:

Отставной унтер-офицер Павел Шпак икону св. Марии Магдалины, стоящую 30 рублей; помещик Виктор Дунаев – икону святителя Тихона Задонского, жена его Варвара Викентиевна – шелковую зановесь к царским вратам; деревни Михайловки крестьяне – Евангелие, стоящее 18 рублей; поселянин Дмитрий Усенко – кадило, стоящее 5 рублей»³²⁴.

³²⁰ Голованова О.В. Злинка: від витоків до сьогодення... – С. 241.

³²¹ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 270.

³²² Справочная книга Херсонской епархии. Издание Херсонской Духовной Консистории. – Одесса, 1906. – С. 418.

³²³ Складено автором за виданням: Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 209.

³²⁴ Херсонские епархиальные ведомости. – 1867. – 15 августа. – № 16. – С. 227.

Із Херсонських єпархіальних відомостей за 1877 рік:

«О праздных местах.

При Рождество-Богородичной церкви м. Новоукраинска (оно же Злынка), Елисаветградскаго уезда место священника. Жалованья от казны причту положено 188 руб. 93 коп. в год; земли 100 дес. и 300 саж.; домов для причта нет; прихожан муж. пола числится 2057 душ»³²⁵.

У 1798 р. в Злинці була збудована єдиновірська церква Покрови Пресвятої Богородиці³²⁶.

Священники	Диякони	Пономарі
Йосип Хмурін, 1799 – 1812 рр.	Ісаак Суворов, 1802 – 1804 рр.	Симон Суворов, 1802 – 1807 рр.
	Ісидор Суворов, 1806 – 1812 рр.	Прокопій Суворов, 1809 – 1812 рр.
	Симон Суворов, 1809 – 1812 рр.	

Відомості про священників та церковнослужителів церкви Покрови Пресвятої Богородиці
с. Злынка в останній чверті XVIII – на початку XIX століть³²⁷

Опис Покровської церкви станом на 1811 рік:

«Ольвиопольского уезда казенного селения Злынки единоверческая Покровская церковь устроена 1798 года тицанием прихожан, зданием деревянная с такою же колокольнею, утварью достаточная.

Прихожане – казенные поселяне. Дворов 107. Прихожан: 204 мужеска пола и 209 женска пола»³²⁸.

У 1844 р. за кошти прихожан у Злинці була споруджена кам'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці³²⁹.

Із Херсонських єпархіальних відомостей за 1872 рік:

«Список лиц, пожертвовавших на постоение храма при Одесской семинарии.

В приходе Единоверческой Покровской церкви м. Новоукраинска: священник Николай Суворов 50 коп., диякон Иоанн Башманов 25 к., стихарный дячек 10 к., стихарный пономарь Симеон Поляков 10 к., Борис Колодеев 25 к., Конон Толкачев 5 к., Исидор Комеников 20 к., Мефодий Коробкин 20 к., Аггей Петерин 1 р., Никита Костин 25 к., Григорий Голованов 2 р., Вукол Безубов 15 к., Терентий Соловьев 1 р. Итого 6 р. 45 коп.»³³⁰.

Орієнтовно у 1782 р. була заснована церква Святого Іоанна Богослова у с. Олексіївка секунд-майора Олексія Лутковського. У тогочасних документах щодо Олексіївки вживалася назва слобода Ясинова (від розташованого поблизу байрака Ясеновий), тому в «Хронологико-историческом описании церквей губернии Херсонской» архієпископа Г. Розанова місцем розташування вказаної церкви значиться не Олексіївка, а саме Ясинова³³¹. Як місце розташування Іоанно-Богословської церкви Олексіївка вказана у метричних книгах починаючи з середини 1780-х років, а також у відомості Катеринославського намісництва про кількість церков у його правобережних повітах, яка датується 1790 роком.

³²⁵ Херсонские епархиальные ведомости. – 1877. – 15 августа. – № 16. – С. 548 – 549.

³²⁶ Детальніше про історію Різдобогородицької та Покровської церков і загалом про релігійне життя Злинки див.: Голованова О.В. Злынка: від витоків до сьогодення. – Кіровоград, 2014. – С. 235 – 297.

³²⁷ Складено автором за виданням: Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 209.

³²⁸ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 270.

³²⁹ Справочная книга Херсонской епархии. Издание Херсонской Духовной Консистории... – С. 704.

³³⁰ Херсонские епархиальные ведомости. – 1872. – 1 февраля. – № 3. – С. 93 – 94.

³³¹ Розанов Г. Хронологико-историческое описание церквей епархии Херсонской и Таврической... – С. 385.

29505

Душпранинѣ

Колѣнное число души благодѣйнаго слободы Асиманъ
внѣ майора Лугиновскаго впряходѣ моемъ прихрамѣ
сидѣнаго отпоспота евангелиста юанна богослова во
номѣ прихадѣ родилое браиноуѣ соетсталовѣ кучеро
отпомѣ кнѣе сего дѣствуетѣ,

1783. годъ Генваря. числѣ

Званіе местнѣ	Число дѣтвей	Родившихся			Браиноуѣ со етставшихся		Умершихъ		Всѣхъ умершихъ и погребенныхъ по кѣрѣ	
		мужская	женская	обоихъ пола	мужская	женская	мужская	женская	мужская	женская
въ слободахъ										
Асимановъ — . —	30	3	4	7	1	2	1	2	3	
									2	1
Кривцовъ — . —	20	1	1	2	"	"	"	"	"	"
Итого —	50	4	5	9	1	2	1	2	3	всѣхъ 1

(Владимиръ Федоръ Кураловъ писавшій)

Із метричної книги Іоанно-Богословської церкви за 1782 рік:

«12 января родилась девица Евдокия от родителей слободы Ясиновой жителя Матвея Касьянова и жены его Марии. 15 января крестится и миром Святым помазался. Восприемницей была Анна жена Григория Скурата.

10 июля жителя слободы Ясиновой Герасима Еременка умерла дочь Мария и погребена христианским погребом, лет от роду 1.

14 июля жителя слободы Ясиновой Евстафия Качуренка умер сын Мирон и погребен христианским погребом, лет от роду 2.

18 августа жителя слободы Ясиновой Андрея Богатого умерла дочь Мария и погребена христианским погребом, лет от роду 1»³³².

Прихожанами Іоанно-Богословської церкви були також мешканці Мануйлівки, яка у метричних книгах іменується слободою Критовою. Наведемо декілька фрагментів з церковної метрики за 1782 рік:

«23 сентября родился младенец Матфей от родителей слободы Крытовой Иоанна Антонюка и жены его Зинаиди. 26 крестится и миром Святым помазался. Восприемник Дмитрий Середенко.

7 октября родилась девица Мария от родителей жителя слободы Крытовой Дмитра Середенка и жены его Татьяны. 10 октября крестится и миром Святым помазался. Восприемница Мария Григорьева»³³³.

Із метричної книги Іоанно-Богословської церкви за 1784 рік:

«25 января слободы Веселой Виски Никифора Драного сын Филип первым браком считается с девицею Домникиею дочерью жителя слободы Крытовой Андрея Ташлицкого.

27 мая житель слободы Крытовой умер Федор Чабан и погребен христианским погребом, от роду лет 35»³³⁴.

У 1784 р. в Олексіївці (у метричній книзі цього року вживається саме така назва, а не найменування Ясинова, як раніше) було 37 дворів, народилося 10 дітей (6 хлопчиків і 4 дівчинки), було укладено 1 шлюб, помер 1 чоловік. У слободі Критовій нараховувалося 23 двори, з'явилося на світ 3 немовлят (1 хлопчик і 2 дівчинки), було обвінчано 3 подружні пари, померло 2 жінки і 1 чоловік. Після того як власником слободи Критової став Мойсей Зверєв у метричних книгах Іоанно-Богословської церкви першої половини 1790-х років вона називається слободою Мойсеєвою.

Метричні книги Іоанно-Богословської церкви фіксують чітку дату зміни назви слободи Мойсеєвої. З 1796 р. вона починає іменуватися слободою Манойловкою. Ось декілька витягів із записів метрики цього року:

«1 января крестил иерей Феодор Кирилов младенца Максима от родителей благочестивых Никиты Григорьева и жены его Екатерины жителей слободы Манойловки. Восприимал Василий Иванов житель Манойловки.

9 июля крестил иерей Феодор Кирилов младенца Пантелеймона от родителей благочестивых Петра Бовтишенка и жены его Анни жителей слободы Манойловки. Восприимал Иоан Кучеренко житель Манойловки.

10 февраля иерей Феодор Кирилов по кроекратному обиску первым браком Симеона Тимченка с девицею Мариєю дочерью Анастасии вдовы поданных слободы Манойловой

³³² Тетрадь уезда Ольвиопольского ведомства Новомиргородского духовного правления слободы Ясиновой храму Святого Апостола Евангелиста Иоанна Богослова приходского священника Феодора Кирилова записей родившихся браком сочетавшихся и умерших за 1782 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 2. – Д. 4. – Л. 293 – 295 об.

³³³ Тетрадь уезда Ольвиопольского ведомства Новомиргородского духовного правления слободы Ясиновой храму Святого Апостола Евангелиста Иоанна Богослова приходского священника Феодора Кирилова записей родившихся браком сочетавшихся и умерших за 1782 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 2. – Д. 4. – Л. 294.

³³⁴ Тетрадь уезда Ольвиопольского ведомства Новомиргородского духовного правления слободы Ясиновой храму Святого Апостола Евангелиста Иоанна Богослова приходского священника Феодора Кирилова записей родившихся браком сочетавшихся и умерших за 1784 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 2. – Д. 4. – Л. 270 – 273.

господина подполковника Моисея Зверева. Свидетель Григорий Бовтишенко житель слободы тойже»³³⁵.

Отже, нинішнє с. Мануйлівка спочатку називалося слободою Критовою, потім слободою Мойсеевою, а з 1796 р. – отримало свою сучасну назву. Чому тогочасний власник Мануйлівки підполковник Мойсей Зверев вирішив перейменувати свою слободу невідомо. Так само можемо лише здогадуватися і про походження назви Мануйлівки.

Священники	Диякони	Пономарі
Федір Кирилов (Серпентієв), 1782 – 1807 рр.	Георгій Никифоров, 1791 – 1792 рр.	Федір Подопрігоренко, 1795 – 1799 рр.
Іван Присяженко, 1807 – 1812 рр.	Даміан Тершаковський, 1795 – 1799 рр.	
	Федір Подопрігоренко, 1800 – 1801 рр.	
	Гавриїл Середенко, 1803 – 1809 рр.	

Відомості про священників та церковнослужителів церкви Святого Іоанна Богослова
с. Олексіївка в останній чверті XVIII – на початку XIX століть³³⁶

Церква Святого Іоанна Богослова у с. Олексіївка.

Із книги І.Д. Петренка «Невідомі війни (церква та держава на Кіровоградщині в 20 – 60-х роках XX ст.)»

³³⁵ Тетрадь Метрическая последовавшего из Екатеринославской духовной консистории Вознесенского наместничества в Новомиргородское духовное правление указа данное из одного духовного правления в владельческое селение Алексеевку в церковь Богословскую для вписания в оную родившихся браком сочетавшихся и умерших за 1796 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 60. – Л. 319 – 321 об.

³³⁶ Складено автором за виданням: Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 187 – 188.

Станом на 1811 р. в Іоанно-Богословській церкві було 33 дес. землі, 79 приходських дворів, у яких мешкало 604 особи (319 чол. і 285 жін.). У документах зберігся короткий опис церкви цього часу:

«Алексеевская Иоанно Богословская церковь деревяная, строением крепкая; в ней сосуды серебрянные, вызолоченные, рызницею посредственная».

*Прихожане: стабс обер офицеров – 2 великороссийской породы, а поселяне их малороссийской (в расстоянии слободы Мануйловки). Ктитор – Яков Бабанский»*³³⁷.

У 1822 р. замість старої дерев'яної церкви був збудований кам'яний храм в ім'я Святого Іоанна Богослова³³⁸.

Із Херсонських єпархіальних відомостей за 1889 рік:

*«При Иоанно-Богословской церкви м. Алексеевки, Елисаветградского уезда. Председатель попечительства избран местный священник Николай Вишневецкий, членами, кроме непременных, крестьяне: Емелиан Бахмач, Никита Яровой, Гавриил Лысенко, Иван Барабан, Николай Ладыга, Анастасий Касьян, Стефан Лысенко и Пантелеимон Ценюра»*³³⁹.

За даними архієпископа Гавриїла Розанова у 1778 р. у слободі Якимівка секунд-майора Якіма Миклоєва почала діяти церква Святих Іоакима і Анни³⁴⁰. Архівні документи відносять появу священика у Якимівці щонайменше до 1776 року:

*«В слободе помещичой называемой Микловой церкви не имеется, требы приходские тамошным жителям исправляет вакансовый священник Савва Симоновский, при нем дячок Никифор, ктитор Григорий Стрелцев, приходских дворов 55»*³⁴¹.

Перші згадки у документах про церкву Святих Іоакима і Анни, які вдалося знайти, відносяться до 1780 і 1784 років³⁴², але це жодним чином не означає, що вона не могла бути заснована раніше. У «Памятной книжке для духовенства Херсонской епархии» помилково вказується, що дана церква виникла лише у 1793 році³⁴³.

У 1780 – 1781 рр. священиком церкви був Сава Симоновський, у 1782 р. – Іван Зложинський, у 1783 – 1788 рр. – Симеон Конта, у 1789 – 1795 рр. – Федір Янкович, у 1796 р. – Григорій Федоров, у 1797 – 1812 рр. – Ігнатій Бужиницький. Дияконом церкви впродовж 1801 – 1812 рр. був Михайло Кропивницький, а церковником у 1783 р. – Тимофій Миронов³⁴⁴.

Згідно метричної книги церкви Святих Іоакима і Анни за 1781 р. у слободі Якимівка народилося 26 немовлят (11 хлопчиків і 15 дівчаток), було укладено 8 шлюбів та померло 6 осіб³⁴⁵.

У 80 – 90-х роках XVIII ст. церкву у Якимівці відвідували жителі слобід Єгорівка і Янопіль. У метричній книзі церкви Святих Іоакима і Анни за 1788 р. вказано, що у Якимівці народилося 20 немовлят, було укладено 2 шлюби, померло 17 осіб; у слободі Єгорівці

³³⁷ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 261.

³³⁸ Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии. Составил священник Феодор Миляновский... – С. 137.

³³⁹ Херсонские епархиальные ведомости. – 1889. – 15 апреля. – № 8. – С. 167.

³⁴⁰ Розанов Г. Хронологико-историческое описание церквей епархии Херсонской и Таврической... – С. 379.

³⁴¹ Ведомость коликое число в имеющей отойтить з епархии Переяславской в Херсонскую протопопии Елисаветградской городов с уездами, в них по званиям церквей, тако ж священно и церковнослужителей и приходских дворов, сочинена по указу Святейшаго Правительствующаго Синода 1776 года сентября 12 дня // Православна церква на півдні України (1775 – 1781)... – С. 158.

³⁴² Ведомость учинена Екатеринославском, колико в сем наместничестве состоит в городах, местечках, селах и деревнях как казенных, так и владельческих церквей и во имя каких святых построены, 1784 года // Пивовар А.В. До питання про церковне будівництво на території краю XVIII – XIX ст. // Інгульський Степ. Збірник. – Вип. III... – С. 114.

³⁴³ Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии. Составил священник Феодор Миляновский... – С. 128.

³⁴⁴ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 203.

³⁴⁵ Тетрадь Метрическая Ольвиопольского уезда округа Надлацкой слободы господина майора Миклоєва Акимовой за 1781 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 2. – Л. 236 – 240.

(Графській) – народилася 1 дівчинка, одружилися 2 осіб, померли 2 чоловіків і 8 жінок; у слободі Янопіль – народилося 4 немовляти, а померла 1 жінка³⁴⁶.

Із метричної книги церкви Святих Іоакима і Анни за 1797 рік:

«З февраля крестил иерей Феодор Янкович младенца Леонтия от родителей благочестивых Симеона Щирбинки и жены его Агафии жителей слободы Якимовки. Восприимал Константин Сидоренко житель слободы тойже.

8 ноября обвенчал иерей Игнатий Бужиницкий по троекратном обиске молодика Петра Чумака с девицею Анкою дочерью Олекси Кравця жителя слободы Мирополя.

6 июля погребал иерей Феодор Янкович младенца Михаила сына Игната Гончаренка жителя слободы Графская, лет ему 2.

9 июля погребал иерей Игнатий Бужиницкий младенца Харитона сына Феодора Новаченка жителя слободы Андреевки, лет ему 4.

17 декабря погребал иерей Игнатий Бужиницкий младенца Иосифа Григория Тарана жителя слободы Полковницкой, лет ему 1»³⁴⁷.

У 1811 р. церква Святих Іоакима і Анни мала 120 дес. землі та 139 приходських дворів, а у Якимівці, яка у цей час перебувала у власності ротмістра Цветоновича, нараховувалося 1 096 жителів (557 чол. і 539 жін.). Ось коротка характеристика церкви і її прихожан:

«Селения помещика ротмистра Цветковича Якимовки Иоакима Анны церковь деревянная, крышей ветхая; в ней сосуды сребренные и вызолоченные, ризницею посредственная.

Прихожане – малороссийской породы подданные (в расстоянии деревень Егоровки, Жаховского и Вукотичевой). Ктитор – Василий Момотюк»³⁴⁸.

Із Херсонських єпархіальних відомостей за 1884 рік:

«На постройку нового иконостаса в церкви святых Бого-Отец Иоакима и Анны местечка Акимовки, Елисаветградского уезда, нижепоименованные лица из числа прихожан сей церкви пожертвовали: вдова штаб-ротмистра Ольга Иоаннова Кирсанова 200 р., дочь полковника Елена Иоаннова Звечинцева 200 руб., землевладелец Лука Васильев Воинов 100 руб., причт местной церкви 10 руб., и от местных крестьян копеечного сбора поступило 93 руб. 50 коп., всего пожертвованной на означенный предмет поступило шестисот три руб. пятьдесят коп. (603 руб. 50 коп.)»³⁴⁹.

Давню і багату церковну історію має с. Хмельове. У різний час у селі існувало три церкви: Різдва Пресвятої Богородиці, Святого Олександра Невського та Святого Миколая.

Першою релігійною спорудою Хмельового була Різдвобогородицька церква, однак час її виникнення достеменно невідомий. У документах вона вперше згадується у 1780 році. Протягом 1780 – 1793 рр. священником церкви був Тимофій Мизякевич³⁵⁰.

У Державному архіві Одеської області зберігаються метричні книги Різдвобогородицької церкви. Для прикладу, наведемо декілька фрагментів із записів деяких книг за 1780-ті роки.

Так, 1 лютого 1781 р. у жителів слободи Хмельове Якима і Марії Порох народилася донька Євдокія, яка 2 лютого була охрещена у Різдвобогородицькій церкві. Її хрещеною матір'ю стала Тетяна Запорожан. 29 жовтня 1781 р. у мешканців Хмельового Івана і Тетяни Слободанінових народилася донька Анастасія, хрещеною матір'ю якої стала Агафія Мироннова. 16 січня 1781 р. першим шлюбом у Різдвобогородицькій церкві були обвінчані жителі Хмельового Кіндрат Голосев і Наталія Данилівна Стара. 9 березня 1781 р. померла

³⁴⁶ Тетрадь уезда Новомиргородского ведомства Новомиргородского духовного правления помещичьего села Якимовка церкви Богоотец Иоакима и Анны записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1788 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 16. – Л. 243 – 248.

³⁴⁷ Тетрадь Метрическая последовавшая из Екатеринославской духовной консистории в Новомиргородское духовное правление указа данное из оного духовного правления в владельческое селение Якимовка в церковь Богоотец Иоакима и Анны для вписания в оную родившихся браком сочетавшихся и умерших за 1797 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 61. – Л. 107 – 110 об.

³⁴⁸ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 268.

³⁴⁹ Херсонские епархиальные ведомости. – 1884. – 1 декабря. – № 23. – С. 710.

³⁵⁰ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 202.

дворічна Євдокія, донька хмелівчанина Григорія Задорожного. Загалом у 1781 р. у Хмельовому народилося 7 хлопчиків та 9 дівчаток, було укладено 2 шлюби, померло 13 осіб³⁵¹.

У 1782 р. у Хмельовому народилося 25 немовлят (16 хлопчиків і 9 дівчаток), а померло 10 осіб (6 чоловіків і 4 жінки). Наприклад, 26 серпня 1782 р. у жителів Хмельового Олексія і Анни Литвиненків народився син Андрій. 27 серпня він був охрещений священником Різдвобогородицької церкви Тимофієм Мизякевичем, його хрещеним батьком став Дмитро Ткаченко. 14 липня 1782 р. у хмелівчанина Самуїла Юрченка помер шестирічний син Олексій, а 16 жовтня помер житель Хмельового сорокашестирічний Євстафій Табунчик³⁵².

У 1783 р. у Хмельовому народилося 10 хлопчиків і 14 дівчаток, укладено 4 шлюби, померло 4 чоловіка і 2 жінки. У серпні 1783 р. Різдвобогородицькій церкві першим шлюбом обвінчалися: Григорій Коваленко з Тетяною Іванівною Гетьманець, Роман Асауленко з Марфою та Семен Довгай з Ульяною Мельниковою. 11 листопада священником Тимофієм Мизякевичем були обвінчані Степан Чуприна і Уляна Шевчих³⁵³.

У 1786 р. у Хмельовому народилося 43 немовляти (23 хлопчика і 20 дівчаток), було укладено 16 шлюбів, померло 26 осіб (23 чоловіка і 23 жінки)³⁵⁴. У 1789 р. з'явилося на світ 19 немовлят (12 хлопчиків і 7 дівчаток), укладено 7 шлюбів та 8 осіб померло³⁵⁵.

У 1793 р. у Хмельовому почала діяти Олександроневська церква. Заснування саме цього року церкви підтверджується і даними архієпископа Г. Розанова з тим лише зауваженням, що у його статті переплутані назви церков: замість Олександроневської вказана Миколаївська.

Священники	Диякони
Тимофій Мизякевич, 1794 – 1798 рр.	Яким Мизякевич, 1794 – 1796 рр.
Андрій Руденков, 1799 – 1802 рр.	Йосип Маломужев, 1794 р.
Симеон Плуговський, 1803 – 1805 рр.	Стефан Андрієв, 1800 – 1802 рр.
Леонтій Шеларь, 1806 – 1812 рр.	

Відомості про священників та церковнослужителів церкви Святого Олександра Невського
с. Хмельове в останній чверті XVIII – на початку XIX століть³⁵⁶

У 1794 р. у Хмельовому, Нечаївці та Миролюбівці народилися і були охрещені в Олександроневській церкві 38 немовлят, було укладено 3 шлюби, померло 14 осіб.

³⁵¹ Тетрадь уезда Ольвиопольскаго ведомства Новомиргородскаго духовного правления слободы Хмелевой записей родившихся, брачевавшихся и умерших прошлого 1781 года января 1-го – декабря по 31-е число, учинена 1782 года января 3 дня. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 2. – Л. 255 об. – 258.

³⁵² Тетрадь коликое число уезда Ольвиопольскаго ведомства Новомиргородскаго духовного правления, слободы Хмелевой, при часовне Рождества Пресвятыя Богородицы, 1782 года января 1-го – декабря по 31-е число, явилось родившихся браком сочетавшийся и умерших. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 4. – Л. 243 – 244, 246.

³⁵³ Тетрадь уезда Ольвиопольскаго ведомства Новомиргородскаго духовного правления слободы Хмелевой храма Рождества Богородицы приходскаго священника Тимофея Мизякевича записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1783 года, учинена января по 1 число сего 1784 г. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 7. – Л. 244 – 245 об.

³⁵⁴ Рескрипт учиненной епархией Славянской уезда Новомиргородскаго ведомства Новомиргородскаго духовнаго правления слободы Хмелевой храму Рождества Богоматеры коликое число сего 786-году января с 1-го декабря по 31-е число значится родившихся, брачевавшихся и умерших, сочинена января 1787 года. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 20. – Л. 100.

³⁵⁵ Тетрадь уезда Ольвиопольскаго ведомства Новомиргородскаго духовного правления слободы Хмелевой храма Рождества Богородицы приходскаго священника Тимофея Мизякевича записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1789 года января с 1-го декабря по 31-й день, сочинена 1790 г. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 20. – Л. 272.

³⁵⁶ Складено автором за виданням: Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 202 – 203.

Із метричної книги Олександроневської церкви за 1794 рік:

«13 августа крестил иерей Тимофей Мизякевич младенца Максима от родителей благочестивых Григория Ткача и жены его Ефросинии жителей слободы Нечаевки. Воспринимал Феодор, слободы тойже.

14 октября крестил иерей Тимофей Мизякевич младенцу Марию от родителей благочестивых Стефана Панченка и жены его Марии жителей слободы Хмелевой. Воспринимала Стефанида, слободы тойже.

15 октября крестил иерей Тимофей Мизякевич младенцу Пелагею от родителей благочестивых Василя Ткача и жены его Ефросинии жителей слободы Булацеловой. Воспринимала Марина, слободы тойже»³⁵⁷.

У 1811 р. Олександроневська церква розпоряджалася 120 дес. землі і мала 141 приходський двір, де мешкало 563 чоловіка і 526 жінок. На початок XIX ст. Олександроневська церква мала таку характеристику:

«Селения помещика коллежского советника Акацатова Хмелевой Александроневская церковь деревянная, по давнему строилась непрочная корпусом, однак еще к существованию некоторое время годная; в ней сосуды сребренные, вызолоченные, ризницею средственная.

Прихожане – малороссийской породы подданние (в расстоянии деревень Виницкого и Караказелевой). Ктитор – Николай Донец»³⁵⁸.

Церква Святого Миколая у с. Хмельове.

Із книги І.Д. Петренка «Невідомі війни (церква та держава на Кіровоградщині в 20 – 60-х роках XX ст.)»

У 1817 році у Хмельовому була збудована і почала діяти кам'яна церква, названа в честь Святого Миколая.

³⁵⁷ Тетрадь Метрическая в силу последовавшего из Екатеринославской духовной Консистории в Новомиргородское духовное правление указа данная из одного ж духовного правления слободы Хмелевой в Александроневскую церковь для вписания в оную чрез один год родившихся браком считавшихся и умерших 1794 года. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 45. – Л. 109 – 109 об.

³⁵⁸ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 268.

Із Херсонських єпархіяльних відомостей за 1878 рік:

«Об открытии приходских попечительств.

При Николаевской церкви м. Хмелеваго, Елисаветградскаго уезда: Председатель священник Константин Рыбарский и членами, кроме непременно: волостнаго старшины и церковного старосты, крестьяне: Демьян Човпан, Иван Бурьян, Михаил Гетманец, Семен Пильненьский, Авраам Данильченко, Филимон Капинос, Евграф Малаша, Филип Бодюл, Александр Мельниченко, Иван Списаренко, Андрей Ковпан и Иван Пелипенко»³⁵⁹.

У 1788 р. була закладена, а з 1790 р. почала діяти, дерев'яна церква Святих Костянтина і Єлени у с. Копанки. Цей храм отримав свою назву в честь імператора Костянтина, який сприяв утвердженню християнства як панівної релігії у Римській імперії, та його матері Єлени. Тому іншою назвою церкви є Царекостянтинівська. Зауважимо, що до появи у слободі Копанки власної церкви релігійні потреби її жителів, а також жителів навколишніх поселень задовільняли священники Іван Зложинський, Григорій Федоров та Тимофій Квітницький. Першим священником Царекостянтинівської церкви був Григорій Дрижевський. Церкву у Копанках відвідували також прихожани з Ерделівки, Завірюхівки та слободи поміщика Миколи Патрина.

Священники		Диякони
Іван Зложинський, 1780 – 1786 рр.	Андрій Костецький, 1796 р.	Мануїл Величков, 1786 р.
Григорій Федоров, 1787 р.	Карп Запольський, 1797 – 1803 рр.	
Тимофій Квітницький, 1787 р.	Стефан Драгожинський, 1804 – 1808 рр.	
Григорій Дрижевський, 1790 – 1794 рр.	Іван Карлашевич, 1809 – 1812 рр.	

Відомості про священників та церковнослужителів церкви Святих Костянтина і Єлени с. Копанки в останній чверті XVIII – на початку XIX століть ³⁶⁰

Із метричної книги Царекостянтинівської церкви за 1790 рік:

«19 марта родися младенец Кирило от родителей поданого майора Патрина жителя слободы Патрановой Евстафия Грицка и жены его Елены. 20 марта крестил и миром Святым помазал иерей Григорий Дрижевский в приходской Цареконстантиновской церкви. Восприимник Иван Ткаченко.

6 апреля родися младенец Ирина от родителей поданого майора Палалова жителя слободы Копанок Василя Чмеля и жены его Любви. 8 апреля крестил и миром Святым помазал иерей Григорий Дрижевский в приходской Цареконстантиновской церкви. Восприимник Иван Ткаченко.

1 ноября родися младенец Анастасия от родителей поданого подпоручика Эрделя слободы Эрделевоу Гната Чужженка и жены его Зеновии. 2 ноября крестил и миром Святым помазал иерей Григорий Дрижевский в приходской Цареконстантиновской церкви.

15 ноября поданого подпоручика Заверюхи жителя слободы Заверюхиной Михаила Косаренка умерла жена Мария погребена христианским погребом, лет ей 23»³⁶¹.

У 1790 р. у Копанках народилося 16 дітей, було укладено 2 шлюби, померло 8 осіб; в Ерделівці з'явилося на світ 6 дітей, померло 4 жінки; у слободі Миколи Патрина народилося

³⁵⁹ Херсонские епархиальные ведомости. – 1878. – 1 августа. – № 15. – С. 497.

³⁶⁰ Складено автором за виданням: Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 204.

³⁶¹ Тетрадь уезда Новомиргородского ведомства Новомиргородского духовного правления помещицкой слободы Копанок Цареконстантиновской церкви приходского священника Григория Дрижевского метрических записей за 1790 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 25. – Л. 369 – 375.

4 дитини, обвінчалися 1 подружня пара, померло 8 осіб; у Завірюхівці народилася 1 дитина, а померло 2 особи.

Із метричної книги Царекостянтинівської церкви за 1799 рік:

«2 января крестися иерей Карп Заполский младенца Павла от родителей благочестивых Симеона Деркаченка и жены его Марии жителей слободы Патрина.

9 ноября крестися иерей Карп Заполский младенец Мария от родителей благочестивых Лаврентия Середи и жены его Евдокии жителей села Копанок. Восприимница Мария.

1 января погреб иерей Карп Заполский поданого селения Копанок Трофима Рудого жену Ксению коя с покаянием умерла и погребена христианским погребением, лет ей было 34.

4 февраля погреб иерей Карп Заполский помещика надворного советника Николая Патрина мать Ксению коя с покаянием умерла и погребена христианским погребением, лет ей было 85»³⁶².

У 1811 р. Царекостянтинівська церква, збудована коштом Костянтина Палалова, мала 62 приходських дворів із 481 прихожанином (249 чол. і 232 жін.), а також 120 дес. землі. Наведемо її короткий опис:

«Селения помещика корнета Палалогі Копанок Царяконстантиновская церковь деревянная, строением крепкая; в ней сосуди сребрение, визолочение, ризницею посредственная.

Прихожане – малороссийской породы подданные (в расстоянии деревни Патриновой). Ктитор – Андрей Драгомарецкий»³⁶³.

Церква Святих Костянтина і Єлени у с. Копанки.

Із книги І.Д. Петренка «Невідомі війни (церква та держава на Кіровоградщині в 20 – 60-х роках ХХ ст.)»

³⁶² Книга метрическая Новороссийской Епархии Ольвиопольского уезда владельческого селения Копанок Царе Константиновской церкви за 1799 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 73. – Л. 148 – 152 об.

³⁶³ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 268.

Із Херсонських єпархіальних відомостей за 1875 рік:

*«Цареконстантиновская церковь с. Копанок Елисаветградского уезда в истекшем году произведена в благолепный вид от добротных пожертвований на сумму 600 руб., а именно: на устройство ограды и при церкви караулки от Копанского общества прихожан 115 руб.; деревень: Арсеньевки (она-же Николаевка) – 115 руб., Патриной – 140 руб. и хутора Сергеевки 30 р. На обновление церкви: от священника Феодора Гладкова 150 руб.; Старосты церковного Александра Бойка 25 р. и от прихожан женского пола 25 руб.»*³⁶⁴.

Із Херсонських єпархіальних відомостей за 1877 рік:

*«Собранные в пользу страждующих семейств славян Боснии, Герцеговины и Болгарии, по приходам Елисаветградского уезда: Канежском 56 р. 18 к., Маловисковском 56 р., Палиевском 38 р. 30 к., Новомиргородском Ильинском 30 р., Николаевском 7 р., Хмелевском 5 р. 38 к., Копанском 5 р. 9 к. и от неизвестного 14 коп. всего 203 р. 9 коп., отправлены в отдел С.-Петербургского славянского комитета»*³⁶⁵.

У 1893 р. за кошти прихожан у Копанках була збудована нова дерев'яна церква, названа, як і її попередниця, в честь Святих Костянтина і Єлени³⁶⁶.

8 вересня 1788 р. була освячена дерев'яна церква в ім'я Святих Апостолів Петра і Павла у нинішньому с. Димине. Через назву церкви населений пункт також часто іменувався Петропавлівкою. Кошти на будівництво церкви були виділені майором Димою, саме від його прізвища походить сучасна назва села Димине. Першим священником Петропавлівської церкви був Корнилій Пасхалов, який служив зонайменше до 1812 р. Дияконом впродовж 1796 – 1797 рр. був Василь Батаневич, а пономарем у 1796 р. – Пахомій Мошакевич. У 1804 – 1805 рр. дияконом церкви був Йосип Бондаренко, а пономарем у 1807 – 1812 рр. – Василь Пасхалов³⁶⁷.

На початок ХІХ ст. у Петропавлівській церкві було 120 дес. землі та 106 приходських дворів з населенням кількістю у 1 262 особи (653 чол. і 609 жін.). У цей час Петропавлівська церква мала таку характеристику:

«Владельческого села Петропавловки Петропавловская церковь деревяная, строением крепкая, в ней сосуди серебряны, ризницею посредственная.

*Прихожане: помещица штаб офицера – 1, владельческие поселяне малороссийской породы (в расстоянии слобод Юрьевки, Акацатовой, Анновки и Катыриновки). Ктитор – Фома Лукьяненко»*³⁶⁸.

У 1866 р. за кошти прихожан замість старої церкви, приміщення якої було у поганому стані, була побудована дерев'яна однопрестольна церква, яка також отримала назву в честь Святих Апостолів Петра і Павла³⁶⁹.

У серпні 1794 р. була освячена і почала богослужіння однопрестольна дерев'яна церква Святого Георгія Побідоносця у с. Олександрівка. До появи церкви релігійні потреби жителів села забезпечував священник Василь Кудрович. У Державному архіві Одеської області зберігається лист секунд-майора Івана Александрова до архієпископа Катеринославського, Херсонес-Таврійського Амвросія з проханням про направлення до Олександрівки священника:

*«Имею я население в Новомиргородском уезде в сорок дворов слободу называемую Александровкой, состоящую от околичных приходских церквей в немалом расстоянии и потому жители в получении христианских треб претерпают немалую нужду, в прекращении чего прошу милостивейшим архипастыри определить в тую мою слободу Александровскую вышедшего из Польши Переяславской священника Василия Кудровича для преподавания жителям христианских треб»*³⁷⁰.

³⁶⁴ Херсонские епархиальные ведомости. – 1876. – 1 января. – № 1. – С. 31 – 32.

³⁶⁵ Херсонские епархиальные ведомости. – 1877. – 15 января. – № 2. – С. 95.

³⁶⁶ Справочная книга Херсонской епархии. Издание Херсонской Духовной Консистории... – С. 516.

³⁶⁷ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 186 – 187.

³⁶⁸ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 261.

³⁶⁹ Справочная книга Херсонской епархии. Издание Херсонской Духовной Консистории... – С. 508.

³⁷⁰ Цитата за виданням: Матвієнко Н.Б. Олександрівка (Віхи минулого і сьогодення). – Кіровоград, 2014. – С. 7.

Згідно «Справочной книги Херсонской епархии» Георгіївська церква була збудована за кошти майора Георгія Александрова³⁷¹, який був сином засновника Олександрівки секунд-майора Івана Александрова.

Опис Георгіївської церкви станом на 1811 рік:

«Владельческого селения Александровки Георгиевская церковь деревянная, строением крепкая; в ней сосуды сребрение, ризницею посредственная.»

Прихожане: наследница малолетняя девица Екатерина Егорьева дочь Александрова – 1, владельческие поселяне малороссийской породы. Ктитор – Степан Дончанский»³⁷².

На початку XIX ст. Георгіївська церква мала 120 дес. землі та 51 приходський двір, де проживало 202 чоловіка і 188 жінки.

Священники	Диякони	Пономарі
Василь Кудрович, 1789 – 1794 рр.	Іван Котляревський, 1800 р.	Никифір Савенко, 1796 – 1797 рр.; 1799 р.
Григорій Никифоров, 1794 – 1800 рр.	Яків Орловський, 1802 р.	Антон Андрієвський, 1800 – 1801 рр.; 1805 – 1806 рр.; 1809 р.
Лука Козловський, 1800 – 1801 рр.	Іван Полтавцов, 1811 – 1812 рр.	Іван Лужанський, 1800 р.; 1802 – 1807 рр.
Пилип Головченко, 1802 – 1806 рр.		
Ілля Чулаковський, 1806 – 1809 рр.		
Самуїл Добровольський, 1810 – 1812 рр.		

Відомості про священників та церковнослужителів церкви Святого Георгія Побідоносця с. Олександрівка в останній чверті XVIII – на початку XIX століть³⁷³

Із Херсонських єпархіальних відомостей за 1886 рік:

«При Георгиевской церкви с. Александровка (Гапсиной), Елисаветградского уезда. Председателем попечительства избран приходской священник Лев Недзельницкий, членами, кроме непременно: Григорий Степанов, Яков Сандран и Корнилий Федоров»³⁷⁴.

Майже одночасно із виникненням церкви в Олександрівці була заснована церква в Оникієвому. У 1794 р. коштом Євдокії Іванівни Аникєєвої була збудована церква в ім'я Святого Іоанна Предтечі. У 1794 – 1796 рр. священником церкви був Петро Сапуновський, у 1797 р. – Симеон Зіновієв, у 1798 – 1802 рр. – Григорій Лисогоров, у 1803 – 1804 рр. – Михайло Султанов, у 1806 – 1809 рр. – Ілля Чулаковський, у 1805 – 1810 рр. – Яків Орловський, у 1811 – 1812 рр. – Варфоломій Бужинський. Дияконом церкви Святого Іоанна Предтечі протягом 1796 – 1797 рр. був Яків Єрченков, а у 1812 р. – Ігнатій Кащенков. Пономарем церкви у 1796 – 1798 рр. був Іван Савченков, а впродовж 1807 – 1812 рр. – Ігнатій Кащенков³⁷⁵.

Церква Святого Іоанна Предтечі станом на 1811 р. розпоряджалася 120 дес. землі та мала 48 приходських дворів (190 чол. і 194 жін.). Ось її короткий опис:

«Владельческого села Аникеевки Предтечевская церковь деревянная, строением крепка; в ней сосуды сребренныя, ризницею достаточная. Прихожане – помещица, титулярная»

³⁷¹ Справочная книга Херсонской епархии. Издание Херсонской Духовной Консистории... – С. 434.

³⁷² Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 260.

³⁷³ Складено автором за виданням: Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 186.

³⁷⁴ Херсонские епархиальные ведомости. – 1886. – 1 июня. – № 12. – С. 268.

³⁷⁵ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 163.

советница Аникеевна и подданные ее люди малороссийской породы. Ктитор – Петр Долгополой»³⁷⁶.

Із Херсонських єпархіальних відомостей за 1873 рік:

«Праздное священническое место в с. Аникеевке.

Сим объявляется, не пожелает ли кто из имеющих право принять священный сан занять священническую вакансию в с. Аникеевке, Елисаветградского уезда. Причта по штату положено священник, дьячек и пономар, земли при церкви 120 дес.; жалованья из казны на весь причт 115 руб., число душ мужеского пола 204, женского 216»³⁷⁷.

На початку 90-х років XVIII ст. за кошти Якова Павловича Ерделі була побудована церква Святого Георгія Побідоносця у с. Ерделівка. Дозвіл на її спорудження було отримано у 1789 р. Наступного року розпочалося будівництво церкви, яке було закінчене у 1793 р. Георгіївська церква задовольняла релігійні потреби жителів Ерделівки, Завірюхівки, Миролюбівки та Василівки. Першим священником, який здійснював службу 1780 – 1781 рр. в Ерделівці і Завірюхівці, був Іван Зложинський. У 1795 р. священником Георгіївської церкви був Петро Молчанов, у 1796 – 1797 рр. – Іван Левицький, а впродовж 1797 – 1812 рр. – Афанасій Гуляницький³⁷⁸.

У Державному архіві Одеської області зберігається метрична книга 1781 р. видана священнику Івану Зложинському, який здійснював релігійну службу в Ерделівці, Копанках та Завірюхівці. Прочитуємо декілька записів з цієї метричної книги:

«14 января родися младенец Павел от родителей слободы Копанок Ивана Горобця и жены его Евдокии. 15 января крестися и миром святым помазался. Восприемником был Андрей Дворовой.

17 февраля родися младенец Антония от родителей слободы Заверухеной Ивана Конона и жены его Марии. 18 февраля крестися и миром святым помазался.

18 января жителя слободы Арделевской Стефана Орашиченка жена Мария умерла с покаянием и погребена христианским погребением, от роду лет 38»³⁷⁹.

Загалом у 1781 р. в Ерделівці, Копанках та Завірюхівці народилося 12 дітей, було укладено 4 шлюби, померло 6 осіб.

Із метричної книги Георгіївської церкви за 1797 рік:

«2 февраля крестил иерей Иван Левицкий младенца Симеона от родителей благочестивых господина подпоручика Якова Ерделиева и жены его Софии. Восприимал Андрей Павлович господин майор.

1 марта крестил иерей Иван Левицкий младенцу Умилянну от родителей благочестивых Ивана Москаля и жены его Евдокии жителей слободы Янополя. Восприимала Ксения жена Григория Драченка жителя слободы тойже.

6 апреля крестил иерей Иван Левицкий младенца Григория от родителей благочестивых Григория Семенчука и жены его Пелагеи жителей слободы Миролубовой. Восприимал Онуфрий Шевченко житель слободы тойже.

7 июня крестил иерей Афанасий Гуляницкий младенцу Марию от родителей благочестивых Или Горобченка и его жены Татьяны жителей слободы Заверухеной. Восприимала Евдокия жена Ничипора Коваленка жителя слободы тойже.

9 июня крестил иерей Афанасий Гуляницкий младенца Харитона от родителей благочестивых Игната Шевца и жены его Ульяны жителей слободы Ерделивской. Восприимал Кирило Кравец житель слободы тойже»³⁸⁰.

³⁷⁶ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 255.

³⁷⁷ Херсонские епархиальные ведомости. – 1873. – 15 февраля. – № 4. – С. 141.

³⁷⁸ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 204.

³⁷⁹ Метрическая тетрадь уезда Ольвиопольского ведомства Новомиргородского духовного правления слобод Арделивой Заверухиной священника Иоанна Зложинского за 1781 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3 – Д. 2. – Л. 259 – 262.

³⁸⁰ Тетрадь Метрическая в силу последовавшего из Екатеринославской духовной Консистории в Новомиргородское духовное правление указа данная из одного ж духовного правления в владельческое селение Ерделиевку в Георгиевскую церковь за 1797 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 61. – Л. 123 – 126 об.

На початку XIX ст. церква с. Ерделівки мала 120 дес. землі та 100 приходських дворів (396 чол. і 416 жін.). Наведено короткий опис Георгіївської церкви та її прихожан станом на 1811 рік:

«Селения помещика подпоручика Эрделя Эрделиевки Георгиевская церковь деревяная, строением крепкая; в ней сосуды серебряные, вызолоченные, ризницею посредственная.

Прихожане – малороссийской породы подданные (в расстоянии деревень Заверюховки, Миролобовки, Васильковки). Ктитор – Самуил Олейниченко»³⁸¹.

Із Херсонських єпархіальних відомостей за 1890 рік:

«По приглашению священника с. Эрделивки Свято-Георгиевской церкви Иоанна Кандаловскаго. выписаны и получены от Московскаго фабриканта И.П. Хлебникова следующие церковныя вещи: 1) потир, дискос, звездица, лжица и две тарелочки серебрянныя, 84 пробы, вызолоченныя чеканной работы; весу в них 3 фунта 8 золотников; 2) крест ручной серебряный, 84 пробы, весом 78 золотников, ценою 55 руб. за фунт, на сумму 214 р. 26 коп.; и 3) Евангелие в бархатном переплете с серебряными изображениями Воскресения Христова и 4 Евангелистов, ценою 75 руб. и на пересылку по почте 9 р. 74 к.; а всего на сумму 299 рублей

На уплату вышепротисанных вещей поступили пожертвования от следующих лиц: священника И. Кандаловскаго 5 р.; крестьянина Феодора Гриценка 165 руб.; от общества села Эрделивки 10 р.; от учеников, собранных на Р. Хр. со звездою 8 р. 17 к.; Елисаветы Кубышкиной 1 р.; Иосифа Михаловскаго 1 р.; цер. старосты Андрея Дюжска 1 р.; от крестьян: Гликерии Дюжсковой 1 р.; Василия Бурковскаго 50 к.; Василия Богатыренка 1 р.; Михаила Канененко 50 к.; Дмитрия Арисича 1 р.; Анастасии Кравченковой 1 р.; Петра Сокура 50 к.; Иоанна Жельмана 3 р.; Карпа Довганя 1 р.; Дмитрия Арисича 50 к.; Дамиана Подпужженка 1 р.; Андрея Мироненка 1 р.; Харламтия Каноненка 30 к.; Никифора Хлопенка 50 к.; Василия Кухаревскаго 1 р.; Андрея Сокура 50 к.; Арсения Кованенка 40 к.; Никиты Завгородняго 50 коп.; Авраама Сокура 50 коп.; Никиты Пономаренка 20 к.; Петра Чабаненка 50 к.; Тимофея Новельскаго 20 к.; Дмитрия Завалия 25 к.; Василия Суримеева 10 к.; Иоанна Щербака 1 р.; Поликарпа Даценка 30 к.; Ирины Губенковой 2 р.; Онисифора Бендича 50 коп.; Каленника Пелипенка 50 к.; Онуфрия Кулина 1 р.; землевладельцы Веры Эрдели 5 р.; от общества деревни Миролобовки 16 р.; собрано при плащанице в кружку 3 р. 77 к.; и поступило частных пожертвований с блюдом 21 р. 17 к., а всего до 15 мая сего года поступило пожертвований на означенныя церковныя вещи двести пятьдесят девять рублей тридцать шесть копеек (259 р. 36 к.)»³⁸².

У 1795 р. була закладена церква Святих Апостолів Петра і Павла у с. Петрівка, яка будувалася за гроші власника села секунд-майора Петра Павловича Шміта. 1 жовтня 1797 р. Петропавлівська церква була освячена.

Священники	Диякони	Пономарі
Дмитро Обламський, 1796 – 1800 рр.	Пахомій Мошаковський, 1799 – 1812 рр.	Авраам Яценков, 1803 – 1804 рр.
Корній Пасхалов, 1801 р.		Іван Костецький, 1809 р.
Кирило Філатов, 1802 – 1811 рр.		

Відомості про священників та церковнослужителів церкви Святих Апостолів Петра і Павла с. Петрівка (Розсохуватка) в останній чверті XVIII – на початку XIX століть³⁸³

³⁸¹ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 268.

³⁸² Херсонские епархиальные ведомости. – 1890. – 15 августа. – № 16. – С. 302 – 303.

³⁸³ Складено автором за виданням: Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – С. 188.

На початку XIX ст. Петропавлівська церква володіла 120 дес. землі та мала 80 приходських дворів (314 чол. і 295 жін.). Стислий опис церкви та її прихожан станом на 1811 рік:

«Владельческого села Шмитовой Петровки Петропавловская церковь деревянная, строением крепкая; в ней сосуды серебряные, визолочинные, ризницею посредственная.

Прихожане: штап афицеров – 2 и их подданние малороссийской породы (в расстоянии слобод Лозоватки и Маргаритовки). Церковный староста – Павел Недвига»³⁸⁴.

Наприкінці 90-х років XVIII ст. з'явилася церква у с. Янопіль. Дозвіл на її спорудження був наданий у 1797 р., а будівництво розпочалося у 1798 році. Церква, яка була названа в честь Успіння Божої Матері, зводилася за кошти прихожан з Янополя і деяких розташованих неподалік від нього населених пунктів. Протягом 1798 – 1812 рр. священником церкви був Симеон Плуговський, а дияконом у 1810 р. – Василь Кривошеєв³⁸⁵.

Станом на 1811 р. Успенська церква мала таку характеристику:

«Селения помещика подполковника Уманского Янополя Успенская церковь деревянная, строением крепка; в ней сосуды серебряные, визолоченные, ризницею средственная.

Прихожане – малороссийской породы подданные (в расстоянии деревень Нечаевки и Новаковичевой). Ктитор – Симеон Цибульский. Земли 33 дес. Дворов 69. Прихожан: 276 мужеска пола и 241 женска пола»³⁸⁶.

Отже, у другій половині XVIII ст. релігійно-церковне життя на Маловисківщині розвивалося досить інтенсивно. У тогочасних населених пунктах, які вирізнялися більш-менш значною кількістю жителів, діяли церкви, задовольняючи релігійні потреби їхніх мешканців. Переважно, закладання і будівництво церков здійснювалося за кошти власників поселень, рідше, на пожертви прихожан. Церкви другої половини XVIII ст. були дерев'яними. У XIX ст. замість деяких дерев'яних церков, приміщення яких, на той час, мало поганий стан, були споруджені кам'яні культові споруди. Але, наприклад, Царекостянтинівська церква у Копанках і Покровська церква у Малій Висці не були зведені з каміння, а знову будувалися з дерева. Будівництво нових церков на Маловисківщині не обмежується другою половиною XVIII ст. Протягом XIX ст. у деяких поселеннях нашого краю, в яких не було релігійних споруд, зводяться церкви. Так, у 1855 р. у с. Паліївка за кошти прихожан була побудована дерев'яна однопрестольна церква в честь Першомученика Стефана; у 1889 р. в с. Лозуватка «на средства» прихожан було збудовано дерев'яну однопрестольну церкву в честь Покрови Пресвятої Богородиці; у 1893 р. в с. Миколо-Патринське прихожани зібрали кошти, на які була зведена дерев'яна однопрестольна церква в честь Різдва Пресвятої Богородиці³⁸⁷.

³⁸⁴ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 261.

³⁸⁵ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 203.

³⁸⁶ Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років... – С. 268.

³⁸⁷ Справочная книга Херсонской епархии. Издание Херсонской Духовной Консистории... – С. 508, 510, 516.

Список використаних джерел та літератури

Архівні та опубліковані джерела

1. Атлас Екатеринославского наместничества 1787 г. Изъяснение Новомиргородского уезда (Сколько в оном и под каким селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска поля душ и чьего владения) // *Джерела з історії Південної України*. – Т. 10. *Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття* / Упорядник: А. Бойко. – Запоріжжя, 2009. – С. 248 – 259.
2. Ведомость 1784 года о учрежденных до открытия Екатеринославского наместничества в городах и селениях, как казенных так и владельческих, ярмарках // Пивовар А.В. *Відомості 1784 р. про заселення правобережних повітів Катеринославського намісництва за матеріалами IV ревізії населення* // *Інгульський Степ. Збірник* / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 327.
3. Ведомость Елисаветградского уезда Грузчанской волости о владельцах и их селениях, кои по планам и ведомостям до 6-й ревизии числились, учиненна июня дня 1812 года // Жахалова Н.В., Пивовар А.В. *Відомості про поміщицькі поселення Єлисаветградського повіту за підсумками 6-ї ревізії населення: 1811 – 1812 роки* // *Інгульський Степ. Збірник* / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 368 – 372.
4. Ведомость Елисаветградского уезда с показанием числа десятин под казенными и помещичьими селениями и в пустее лежащих земель 1806 года – Институт рукописи Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского (далее – ИР НБУВ). – Ф. 1. – Д. 1665.
5. Ведомость коликое число в имеющей отойти з епархии Переяславской в Херсонскую протопопии Елисаветградской городов с уездами, в них по званиям церквей, тако ж священно и церковнослужителей и приходских дворов, сочинена по указу Святейшаго Правительствующаго Синода 1776 года сентября 12 дня // *Православна церква на півдні України (1775 – 1781)* / Упорядник: І. Лиман // *Джерела з історії Південної України*. – Т. 4. – Запоріжжя, 2004. – С. 144 – 161.
6. Ведомость Новомиргородской волости о тех владельцах и их селениях, кои к 6-й ревизии подавали ревизские сказки с наименованием селений, учинена июня 27 дня 1812 года // Жахалова Н.В., Пивовар А.В. *Відомості про поміщицькі поселення Єлисаветградського повіту за підсумками 6-ї ревізії населення: 1811 – 1812 роки* // *Інгульський Степ. Збірник* / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 367 – 368.
7. Ведомость о состоянии Елисаветградского уезда обоего пола душ разного звания жителей, февраля 10 дня 1783 года // Пивовар А.В. *Відомості 1784 року про заселення правобережних повітів Катеринославського намісництва за матеріалами IV ревізії населення* // *Інгульський Степ. Збірник* / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 324.
8. Ведомость о состоящих в Новороссийской губернии гусарских шести и пикинерных трех полках, с показанием сколько каждый из них имеет под собою воинских селений и какое число в оных мужеска полку душ, так же и десятин земли значит под сим. Сочинена ноября «...» дня 1782 года // Пивовар А.В. *Відомості 1784 року про заселення правобережних повітів Катеринославського намісництва за матеріалами IV ревізії населення* // *Інгульський Степ. Збірник* / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 320 – 323.
9. Ведомость Ольвиопольского уезда по которой значит с помещиков ежегодно сколько поземельных денег взysкивать, сочинена 1782 году февраля 23-го // Пивовар А.В. *Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції* // *Інгульський Степ. Збірник* / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 93 – 99.
10. Ведомость учинена Екатеринославском, колико в сем наместничестве состоит в городах, местечках, селах и деревнях как казенных, так и владельческих церквей и во имя каких святых построены, 1784 года // Пивовар А.В. *До питання про церковне будівництво на території краю XVIII – XIX ст.* // *Інгульський Степ. Збірник* / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 112 – 116.
11. Ведомость учиненная в Екатеринославской духовной консистории о состоящих в Екатеринославской епархии церквях, какого звания, и сколько где пределов, и где назначены вновь строением и неоконченны, 1790 года // Пивовар А.В. *До питання про церковне будівництво на території краю XVIII – XIX ст.* // *Інгульський Степ. Збірник* / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 117 – 120.
12. Ведомость учиненная в Елисаветградской канцелярии из имеющихся в оной крепостным книг, кто и кому именно, котораго году, месяца и числа отведенные в здешней провинции ранговые и протчие дачи продал или заложил значит под сим февраля дня 1782-го года // Мильчев В.І. *Матеріали до історії болгарського населення України XVIII століття*. – Запоріжжя, 1999. – С. 124 – 126.
13. Ведомость учиненная в Елисаветградской провинциальной канцелярии з имеющихся в оной крепостных книг, кто и кому именно котораго года и числа отведенные в здешней провинции ранговые и протчие дачи продал или заложил значит под сим февраля « » дня 1782 года // Пивовар А.В. *Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції* // *Інгульський Степ. Збірник* / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 85 – 91.
14. Витяг з відомостей про склад військових команд, підпорядкованих фортеці імені Святої Єлисавети за рапортом бригадира і коменданта Василя Черткова генерал-майору Олександру Ісакову від 19 серпня 1765 року // Шляховий К.В. *Козаки – будівельники фортеці Святої Єлисавети* // *Науковий збірник Кіровоградського обласного краєзнавчого музею*. – Випуск I. – Кіровоград, 2012. – С. 40 – 43.

15. Витяг з відомості Новоросійської губернської канцелярії 1775 року щодо земель, відведених у Єлисаветградській провінції під заселення слобід та на інші потреби // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 65 – 76.
16. Геометрический поверочный план Херсонской губернии Елисаветградского уезда села Копанок владения статской советницы Леониды Никаноровны Эрдели. – Кировоградский областной краеведческий музей: фонды. – КОМ-6485. АИ-1050/32.
17. Геометрической Специальный план Херсонской губернии Елисаветградского уезда села Малой Виски, принадлежащего коллежской советнице княгини Катерине Сергеевны Кудашевой, учиненной в 1806 году ноября 17 дня. Копия 1823 года. – Государственный архив Кировоградской области (далее – ГАКО). – Ф. 488. – Оп. 1. – Д. 326.
18. Дипломное дело Акацатова Герольдии Правительствующего Сената 1808 г. – РГИА. – Ф. 1343. – Оп. 16. – Д. 682, 688.
19. Доношение капитана И. Алешковского в канцелярию Пандурского полка Новосербского корпуса от 27 августа 1762 года // Мільчев В.І. Матеріали до історії болгарського населення України XVIII століття. – Запоріжжя, 1999. – С. 47 – 50.
20. Доношение подпоручика Сербского гусарского полка Ивана Новаковича губернатору Новороссийской губернии генерал-майору Николаю Даниловичу Языкову от 27 июля 1782 года. – Государственной архив Херсонской области (далее – ГАХО). – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 195.
21. Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посунько // Джерела з історії Південної України. – Т. 7. – Запоріжжя, 2005. – 442 с.
22. Карта Новой Сербии с показанием размежевания гусарского Хорватова полка поротно, и поселения шанцев обоих полков, также и казацкого Слободского поселения, составлена и заверена генерал-лейтенантом Иваном Хорватом в 1759 году. – Российский государственный военно-исторический архив. – Ф. 846. – Оп. 16. – Д. 26034.
23. Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии: Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. – Екатеринослав: Типография Я.М. Чаусского, 1880. – Вып. 1. – Днепропетровск, 2000. – 1070 с.
24. Маловисківська гілка родини князів Кудашевих: збірник документів / Упоряд., вступ. стаття Юрія Нетреби. – К., 2014. – 96 с.
25. Метрическая книга Александроневской церкви с. Хмелевое на 1811 год. – Государственный архив Одесской области (далее – ГАОО). – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 114, 122; на 1816 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 183.
26. Метрическая книга Арсеньевской церкви с. Максимовка на 1781 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 2; на 1851 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 1048.
27. Метрическая книга Ильинской церкви м. Новомиргорода на 1853 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 1088.
28. Метрическая книга Иоакимовской церкви с. Акимовка на 1797 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 34, 61; на 1807 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 122.
29. Метрическая книга Иоанно-Богословской церкви с. Алексеевка на 1816 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 191; на 1814 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 168; на 1837 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 504.
30. Метрическая книга Петропавловской церкви с. Леслиево на 1828 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 339; на 1829 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 348; на 1836 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 484; на 1853 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 1116.
31. Метрическая книга Петропавловской церкви с. Петровка на 1806 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 2. – Д. 112; на 1836 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 484, 104.
32. Метрическая книга Предтеченской церкви с. Аникеевка на 1803 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 91.
33. Метрическая книга Преображенской церкви с. Великая Виска на 1828 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 346, 347.
34. Метрическая книга Рождествобогородичской церкви г. Новомиргорода на 1791 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 28.
35. Метрическая книга Соборной Николаевской церкви г. Новомиргорода на 1793 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 43; на 1796 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 60.
36. Метрическая книга Соборной Николаевской церкви г. Новомиргорода на 1788 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 16; на 1790 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 25.
37. Метрическая книга уезда Новомиргородского ведомства Новомиргородского помещичьего села Маловисковского церкви Предтечевской приходского священника Матвея Молчана родившихся бракосочетавшихся и умерших за 1790 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 25.
38. Метрическая тетрадь уезда Ольвиопольского ведомства Новомиргородского духовного правления слобод Арделивой Заверюхиной священника Иоанна Зложинского за 1781 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3 – Д. 2.
39. Метрическая книга Георгиевской церкви с. Эрделивка на 1873 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 2. – Д. 97; на 1873 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 2. – Д. 97; на 1876 год. – ГАОО. – Ф. 324. – Оп. 1. – Д. 2.
40. Метрическая книга Царекостантиновской церкви с. Копанки на 1796 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 60.

41. О именовании Новосербского селения Новороссийскою губерниею; о поселении в оной полков: двух гусарских и пикинерного, о планах раздачи земель к их заселению // Полное собрание законов Российской империи. – Спб., 1830. – Т. XVI: 1762 – 1765 гг. – С. 657 – 667.
42. Объявлении о купчих к № 76 Санктпетербургских ведомостей в пятницу сентября 22 дня 1805 года // Шляховий К.В. Відомості про деякі купчі на землю в межах території Херсонщини та Правобережної Катеринославщини у 1800 – 1806 роках // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 340 – 353.
43. Объяснение отводов земли к карте Новороссийской губернии Елисаветградской провинции с показанием в Черном, Желтом, Молдавском гусарских и Елисаветградском пикинерном полках, тож в крепостном и государственных округах всех отводов, полагаемых в Черном и Желтом всех угодей на каждый двор по дватцети по шести, а в Молдавском и Елисаветградском и в протчих округах по тритцети десятин. Сочинена декабря «...» дня 1774 года. Копировал и иллюминировал гусарского полку ротмистр Терентий Мордвинов. Подписана секунд майором Егором Араповым // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 45 – 64.
44. Опис володінь Молдавського полку 1772 року // Орлик В.М. До питання історії волошсько-молдавських поселень на Україні. – К., 1996. – С. 21 – 28.
45. Опис карти Задніпрських місць Данила де Боскета 1745 року (мовою оригіналу) // Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст. – К., 2003. – С. 188 – 189.
46. Опис карти Нової Сербії 1752 року // Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст. – К., 2003. – С. 214 – 217.
47. Опись Заднепрских мест сотни Архангелогородской на сколько верст земли имеется в долготу и широту и на той земле сколько населений местечок, сел и деревень, футоров и при яких урочищах, о том значит по сим, «1752» году марта «10» дня // Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст. – К., 2003. – С. 133 – 134.
48. Опись карты Новороссийской губернии Заднепрским местам с показанием гусарских Черного, Желтого, пининерного полков поротно окружных меж, також государственных округ и отводным местам 1765 года // Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 35 – 37.
49. Перепись Новослободского казачьего полка за 1758 год. – Российский государственный архив древних актов. – Ф. 248. – Оп. 39. – Д. 2888/405.
50. Пивовар А.В. Поіменний витяг зі справ кошового архіву 1771 – 1775 років про посвідчувальні листи, виклики та паспорти, видані запорозьким козакам, які проживали у поселеннях Єлисаветградської провінції // Краєзнавчий вісник Кіровоградщини. – Вип. IV. – Кіровоград, 2010. – С. 65 – 80.
51. Пивовар А.В. Поселення Херсонської губернії за повітовими алфавітами 1856 року. – К., 2009. – 91 с.
52. Пивовар А.В., Шляховий К.В. Витяг з оголошень про купчі до номерів Санктпетербурзьких відомостей за 1786 – 1798 роки з відомостями щодо купівлі землі та маєтків у межах території правобережних повітів Катеринославського намісництва // Інгульський Степ. Альманах. – Львів, 2017. – С. 264 – 281.
53. План Екатеринославского наместничества, Новомиргородского уезда с показанием казенных и владельческих дач под номерами 1789 года // Архив автора.
54. Рапорт прапорщика и межевщика Гулевича в Новороссийскую губернскую канцелярию в Межевую Экспедицию от 1 сентября 1781 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 88.
55. Реестр Екатеринославского наместничества Ольвиопольского уезда казенным и владельческим селениям 1784 года. – ИР НБУВ. – Ф. 5. – Д. 485.
56. Рескрипт учиненной епархией Славянской уезда Новомиргородскаго ведомства Новомиргородскаго духовнаго правления слободы Хмелевой храму Рождества Богоматеры коликое число сего 786-году января с 1-го декабря по 31-е число значится родившихся, брачевавшихся и умерших, сочинена января 1787 года. – ГАОО. – Ф. 34. – Оп. 3. – Д. 20.
57. Сенатский Архив. Т. 9. Протоколы Правительствующего Сената 1753 – 1756 гг. – Спб., 1901. – 741 с; Т. 10. Протоколы Правительствующего Сената 1757 – 1758 гг. – Спб., 1903. – 635 с; Т. 11. Протоколы Правительствующего Сената 1759 – 1760 гг. – Спб., 1904. – 506 с; Т. 12. Протоколы Правительствующего Сената 1761, 1762 – 1763 гг. – Спб., 1907. – 747 с.
58. Склад найбільших землевласників та їх маєтки у повітах Херсонської губернії станом на 1860 рік // Пивовар А.В. Поселення Херсонської губернії за повітовими алфавітами 1856 року. – К., 2009. – 91 с.
59. Справка Новороссийской губернской канцелярии из Земской Экспедиции в здешнюю Межевую Экспедицию об отводе секунд-майору Карачону земли в округе Сухоташлыцкого шанца от 14 января 1782 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 128.
60. Тетрадь коликое число уезда Ольвиопольскаго ведомства Новомиргородскаго духовнаго правления, слободы Хмелевой, при часовне Рождества Пресвятия Богородицы, 1784 года января 1-го – декабря по 31-е число, явилось родившихся браком сочетавшийся и умерших. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 4.
61. Тетрадь Метрическая в силу последовавшего из Екатеринославской духовной Консистории в Новомиргородское духовное правление указа данная из одного ж духовного правления селение Малую Виску

в Предтеческую церковь для вписания в оную чрез один год родившихся браком считавшихся и умерших 1795 года. – ГАОО. – Ф. 34. – Оп. 3. – Д. 51.

62. Тетрадь Метрическая в силу последовавшего из Екатеринославской духовной Консистории в Новомиргородское духовное правление указа данная из одного ж духовного правления слободы Хмелевой в Александроневскую церковь для вписания в оную чрез один год родившихся браком считавшихся и умерших 1794 года. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 45.

63. Тетрадь Метрическая в силу последовавшего из Екатеринославской духовной Консистории в Новомиргородское духовное правление указа данная из одного ж духовного правления в владельческое селение Ерделиевку в Георгиевскую церковь за 1797 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 61.

64. Тетрадь Метрическая Ольвиопольского уезда округа Надлацкой слободы господина майора Миклоева Акимовой за 1781 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 2.

65. Тетрадь Метрическая последовавшего из Екатеринославской духовной консистории Вознесенского наместничества в Новомиргородское духовное правление указа данное из одного духовного правления в владельческое селение Алексеевку в церковь Богословскую для вписания в оную родившихся браком сочетавшихся и умерших за 1796 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 60.

66. Тетрадь Метрическая последовавшего из Екатеринославской духовной консистории в Новомиргородское духовное правление указа данное из одного духовного правления в владельческое селение Якимовка в церковь Богоотец Иоакима и Анны для вписания в оную родившихся браком сочетавшихся и умерших за 1797 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 61.

67. Тетрадь уезда Екатериненского ведомства Новомиргородского духовного правления слободы Малой Виски церкви Рождества Иоана Предтечи приходского священника Иоана Данилова записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1781 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 2.

68. Тетрадь уезда Екатериненского ведомства Новомиргородского духовного правления слободы Веселой Виски церкви Рождества Иоана Предтечи приходского священника Иоана Данилова записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1782 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 4; за 1783 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 7; за 1784 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 9.

69. Тетрадь уезда Новомиргородского ведомства Новомиргородского духовного правления помещичьего села Якимовка церкви Богоотец Иоакима и Анны записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1788 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 16.

70. Тетрадь уезда Новомиргородского ведомства Новомиргородского духовного правления помещичьей слободы Копанок Царяконстантиновской церкви приходского священника Григория Дрижевского метрических записей за 1790 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 25; за 1799 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 73.

71. Тетрадь уезда Ольвиопольского ведомства Новомиргородского духовного правления шанца Плетеноташлицкого церкви Святого Николая приходского священника Феодора Методовского записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1782 года, учинена января 1 дня 1783 г. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 4.

72. Тетрадь уезда Ольвиопольского ведомства Новомиргородского духовного правления слободы Хмелевой записей родившихся, брачевавшихся и умерших прошлого 1781 года января 1-го – декабря по 31-е число, учинена 1782 года января 3 дня. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 2.

73. Тетрадь уезда Ольвиопольского ведомства Новомиргородского духовного правления слободы Хмелевой храма Рождества Богородицы приходского священника Тимофея Мизякевича записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1783 года, учинена января по 1 число сего 1784 г. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 7.

74. Тетрадь уезда Ольвиопольского ведомства Новомиргородского духовного правления слободы Хмелевой храма Рождества Богородицы приходского священника Тимофея Мизякевича записей родившихся, брачевавшихся и умерших за 1789 года января с 1-го декабря по 31-й день, сочинена 1790 г. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Д. 20.

75. Тетрадь уезда Ольвиопольского ведомства Новомиргородского духовного правления слободы Ясиновой храму Святого Апостола Евангелиста Иоанна Богослова приходского священника Феодора Кирилова записей родившихся браком сочетавшихся и умерших за 1782 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 2. – Д. 4; за 1784 год. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 2. – Д. 4.

76. Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780 – 1812 років / Авт.-упор.: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. – К., 2008. – 312 с.

77. Указ главной канцелярии Новосербского корпуса в канцелярию Македонского гусарского полка о командировании гусар в лейб-гусарской Его Императорского Величества полк от 17 января 1762 года // Центральный государственный исторический архив Украины в г. Киеве. – Ф. 59. – Оп. 1. – Д. 3952.

78. Указ Ея Императорского Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории священнику Григорию Любчику от 4 марта 1780 года. – ГАОО. – Ф. 37. – Оп. 1. – Д. 45.

79. Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию об отводе земли подпоручику Ивану Новаковичу от 9 марта 1783 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 195.

80. Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию о формальном обмеживании секунд-майору Палалову и его сыновьям земли в округе шанца Петроостровского от 18 июля 1782 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 142.

81. Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию о отведении секунд-майору в отставке Палалову земли под строительство мельницы на р. Выси от 24 марта 1777 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 29.
82. Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию о возвращении в казенное ведомство з владения помещицы П. Палаловой земли на р. Боковеньки от 31 мая 1778 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 32.
83. Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию о передаче земельной дачи капитана И. Карачона у владения жены секунд-майора И. Пипорицы от 7 октября 1782 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 21.
84. Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию об отводе премьер-майору Величковскому земли в округе шанца Добрянского от 20 апреля 1778 года. – ГАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Д. 40.
85. Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию об отводе майору Казадаеву под слободу на 24 двора во 2-й округе Печковской декабрь 21 дня 1776 года. – ГАХО. – Ф. 488. – Д. 1317.
86. Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию об отводе адъютанту Звереву под овчарной завод 1240 десятин земли, от которой фабрикант Маноила Попович отказывается в 1-й Новомиргородской округе. – ГАХО. – Ф. 488. – Д. 1317.
87. Указ Новороссийской губернской канцелярии в Межевую Экспедицию от декабря 9 дня 1776 года. – ГАХО. – Ф. 488. – Д. 1317.
88. Цвижба Л.И. Картографические документы по истории Новой Сербии в фондах Российского государственного военно-исторического архива // Сеоба Срба у Руско царство половином 18 века: Зборник радова са Међународног научног скупа у Новом Саду. – Нови Сад: Српско-украјинско друштво: Архив Војводине: Музеј града Новог Сада, 2005. – С. 449 – 460.
89. Ястребов В.М. Архив крепости Святой Елисаветы // Записки Одесского общества истории и древностей. – 1889. – Т. 15. – С. 548 – 593.

Література

90. Висковатов А.В. Гусары // Историческое описание одежды и вооружения российских войск. – СПб, 1899. – Т. 5. – С. 5 – 17.
91. Висковатов А.В. Пикинеры // Историческое описание одежды и вооружения российских войск. – СПб, 1899. – Т. 5. – С. 17 – 23.
92. Ганул А.М. Адміністративно-господарська діяльність генерала Івана Хорвата в Новій Сербії (1751 – 1786). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2018. – 249 с.
93. Герб князей Кудашевых // Сборник дипломных гербов Российского Дворянства, невнесенных в Общий Гербовник. Часть VII. – СПб., 1895. – С. 131.
94. Герб рода князей Кудашевых // Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи. Часть XVII. – Российский государственный исторический архив (далее – РГИА). – Ф. 1411. – Оп.1. – Ед. хр. № 107.
95. Герб рода Лутковских // Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи. Часть VI. – СПб., 1836 – 1840. – С. 62.
96. Герб рода Подгоричани, иностранных графов // Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи. Часть VI. – СПб., 1836 – 1840. – С. 130.
97. Герб Эрдели // Сборник дипломных гербов Российского Дворянства, невнесенных в Общий Гербовник. Часть XVII. – СПб., 1895. – С. 14.
98. Гильденштедт Й.-А. Подорож Єлисаветградською провінцією 1774 року / Упорядник А.В. Пивовар. – К., 2005. – 50 с
99. Голованова О.В. Злінка: від витоків до сьогодення. – Кіровоград, 2014. – 432 с.
100. Городские поселения в Российской империи. Том пятый. Часть II. – Санкт-Петербург, 1865. – 498 с.
101. Графы Подгоричани // Русская родословная книга. – СПб., 1873. – С. 223.
102. Дідик С.С. Новослобідський козацький полк (1753 – 1764 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Запоріжжя, 2009. – 279 с.
103. Записки барона Тотта о татарском набеге 1769 г. на Ново-Сербию // Киевская старина. – 1883. – № 9 – 10. – С. 135 – 198.
104. Історична довідка про с. Оникієве // Сайт Оникіївської сільської ради Маловисківського району. – Режим доступу: <http://onikiyeve.mvrada.org.ua/>
105. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719 – 1858 гг.). – М., 1976. – 306 с.
106. Кіровоградська область. Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 2012 року / Упорядники: Д.В. Скворцов, Н.Г. Тимофієва. – Кіровоград, 2013. – 232 с.
107. Ковальков О.Л. Єлисаветградський пікінерський полк // Наукові записки КДПУ. Серія: Історичні науки. – Вип. 16. – Кіровоград, 2012. – С. 231 – 240.
108. Ковальков О.Л. Колонізація території центральної України в середині XVIII століття й утворення Новослобідського козачого полку // Наукові записки КДПУ. Серія: Історичні науки. – Вип. 13. – Кіровоград, 2010. – С. 336 – 346.

109. Костяшов Ю.В. Генерал Иван Хорват – сербский авантюрист на русской службе (вторая половина XVIII века) // «Славяноведение». Институт славяноведения РАН. – № 2. – 2012. – С. 34 – 41.
110. Кудашевы // Русская родословная книга. – СПб., 1873. – С. 53.
111. Кудашевы, князья // Лобанов-Ростовский А.Б. Русская родословная книга в двух томах. – СПб., 1895. – Т. 1. – С. 289 – 293, 450 – 452.
112. Лутковские // Руммель В.В. Родословный сборник русских дворянских фамилий в 2 томах. – СПб., 1886. – Т. 1. – С. 562 – 570.
113. Македонов А.В. Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века. – Запорожье, 2011. – 336 с.
114. Маловисківський район // Історія міст і сіл Української РСР: Кіровоградська область. – К., 1972. – С. 384 – 424.
115. Маловисківський район. Віхи минулого і сьогодення / Відповідальні за випуск: Л.Б. Жовтило, В.А. Крило. – Кіровоград, 2012. – 35 с.
116. Матвієнко Н.Б. Олександрівка. Віхи минулого і сьогодення. – Кіровоград, 2014. – 382 с.
117. Матівос Ю.М. Різні долі двох Висок // Сільське життя плюс. – 2008. – 14 серпня.
118. Мільчев В.І. Болгарські переселенці на півдні України. 1724 – 1800 рр. – Київ – Запоріжжя, 2001. – 198 с.
119. Мільчев В.І. Запорозьке гайдамацтво XVIII століття як традиційний здобичницький промисел козацтва // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2008. – Вип. XXIV. – С. 40 – 50.
120. Морозова О.М. Баловень судьбы: генерал Иван Георгиевич Эрдели. – М., 2013. – 225 с.
121. Орлик В.М. Військові формування з іноземців в Україні у другій половині XVIII століття // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – Випуск 30. – К., 2009. – С. 54 – 58.
122. Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии. Составил священник Феодор Миляновский. – Одесса, 1902. – 278 с.
123. Перебийніс Г.М. Заселення Маловисківщини // Наш край у XVIII столітті. Матеріали обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції. – Кіровоград, 2003. – С. 92 – 94.
124. Перебийніс Г.М. Мала Виска (до 240-річчя заснування міста). – Мала Виска, 1992. – 18 с.
125. Перебийніс Г.М. Мала Виска (Історико-краєзнавчий нарис). – Кіровоград, 2000. – 120 с.
126. Перебийніс Г.М., Красний Г.О., Тільнов В.Б. Маловисківський район (історико-краєзнавчий нарис) – Мала Виска, 2003. – 40 с.
127. Петренко І.Д. Невідомі війни (церква та держава на Кіровоградщині в 20 – 60-х роках XX ст.). – Кіровоград, 2012. – 376 с.
128. Петров А.Н. Война России с Турцией и Польскими конфедератами с 1769 – 1774 год: в 5 томах. Составлено, преимущественно, из неизвестных по сие время, рукописных материалов. – СПб, 1866 – 1874.
129. Пивовар А.В. Відомості 1784 року про заселення правобережних повітів Катеринославського намісництва за матеріалами IV ревізії населення // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 263 – 328.
130. Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 33 – 101.
131. Пивовар А.В. До питання про церковне будівництво на території краю XVIII – XIX ст. // Інгульський Степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – Вип. III. – Львів, 2018. – С. 103 – 168.
132. Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст. – К., 2003. – 336 с.
133. Пивовар А.В. Поселення Правобережного Запорожжя у другій половині XVIII століття // Інгульський Степ. Альманах. – Львів, 2016. – С. 8 – 36.
134. Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII століття (1734 – 1775). – Мюнхен, 1960. – Ч. I. – 208 с; Ч. II (Заселення Новоросійської губернії). – 186 с.
135. Постолюк П.І. Лутківка: мальовниче село з історичними несподіванками // Маловисківські вісті. – 2018. – 1 серпня. – С. 3.
136. Постолюк П.І. Мануйлівка: погляд через віки // Маловисківські вісті. – 2018. – 25 липня. – С. 3.
137. Результаты подворной переписи Елисаветградского уезда 1883 – 1885 гг. Приложение к II тому Материалов для оценки земель Херсонской губернии. Издание Елисаветградского Уездной Земской Управы. – Херсон, 1886. – 593 с.
138. Розанов Г. Хронологико-историческое описание церквей епархии Херсонской и Таврической // Прибавление к Херсонским епархиальным ведомостям. – 1878. – Июль. – № 13. – С. 366 – 423.
139. Сіренко С. Володимир Кузьмович Топчій сучасний літописець Малої Виски // Краєзнавчий вісник Кіровоградщини. – Випуск IV: Спеціальний випуск з нагоди 20-річчя Кіровоградської обласної організації Національної спілки краєзнавців України та 85-річчя Національної спілки краєзнавців України. – Кіровоград, 2009. – С. 178 – 181.
140. Сіренко С. Дворянські родини Маловисківщини // Культурно-освітні процеси краю у XIX ст. – Кіровоград, 2004. – С. 192 – 199.
141. Справочная книга Херсонской епархии. Издание Херсонской Духовной Консистории. – Одесса, 1906. – 757 с.

142. Тимофеев В.И. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. – К., 1984. – 219 с.
143. Херсонские епархиальные ведомости. – 1878. – 1 августа. – № 15; 1884. – 1 декабря. – № 23; 1886. – 1 июня. – № 12; 1890. – 15 августа. – № 16.
144. Чабанов В., Решетов С., Линниченко М. Дворянский род Эрдели в Херсонской губернии и других губерниях России...» // Родовое гнездо. – Режим доступа: <http://rodovoyegnezdo.narod.ru/>
145. Чорний О.В. Заселення Задніпських місць у першій половині XVIII ст. // Кіровоградщина. Історія рідного краю: навч. посіб. / за ред. І.А. Козир. – Кіровоград, 2012. – С. 72 – 81.
146. Чорний О.В. Маловідомий герой епохи наполеонівських війн генерал-майор Микола Данилович Кудашев // Проблеми вітчизняної історії XIX – початку XX століття. Збірник наукових праць. – Вип. 21. – К., 2013. – С. 183 – 193.
147. Шамрай С.В. До історії залюднення Степової України в XVIII ст. (Крилівщина і Лизаветчина) // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – Кн. XXIV. – 1929. – С. 207 – 302.
148. Шевченко Б.Л. Від Вольностей Війська Запорозького до волостей Єлисаветградського повіту. З історії формування адміністративно-територіального устрою сучасного Маловисківського району // Маловисківські вісті. – 2013. – 28 серпня. – С. 3.
149. Шевченко Б.Л. З історії села Паліївки // Маловисківські вісті. – 2012. – 26 грудня. – С. 3.
150. Шевченко Б.Л. Історія Миролубівки у XVIII – на початку XIX століть // Маловисківські вісті. – 2017. – 5 квітня. – С. 3.
151. Шевченко Б.Л. То скільки ж років Малій Висці?! // Маловисківські вісті. – 2014. – 15 січня. – С. 3.
152. Шевченко С.І. Українська доля Нової Сербії. Історичні нариси з минулого Кіровоградщини (Кіровоградщина в українсько-сербських зв'язках (1752 – 2002)). – Кіровоград, 2004. – 168 с.
153. Шляховий К.В. Історія формування Кіровоградської області. Історична довідка. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/kray/shlakhovoy/form2013.html>
154. Шляховий К.В. Руйнівник Запорізької Січі: міфи та реальність. Епітафія, що розповідає про життя і подвиги П. Текелія, збереглася у фондах обласного краєзнавчого музею // Народне слово. – 2001. – 13 листопада. – С. 3.

Науково-документальне видання

Шевченко Борис Леонідович

**Освоєння і заселення Маловисківщини у XVIII столітті
Історико-краєзнавчий нарис**

Видання друге, виправлене і доповнене

Видано в авторській редакції

Книга вийшла у серії «Сторінки історії Маловисківщини»

У рамках серії «Сторінки історії Маловисківщини» вийшла друком книга:
Шевченко Б.Л. Маловисківщина в роки Другої світової війни. Сторінки історії. – Вид. 2-е, випр. – Кропивницький: ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2018. – 196 с.

Підписано до друку 12.12.2018. Формат 60х84/8.
Папір офсетний. Друк різнографічний. Ум. др. арк. 14,6
Замовлення № 126. Наклад 100 прим.

ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард»
25006, м. Кропивницький, вул. Пашутінська, 12, оф. 4
моб. тел.: (066) 955-36-81
E-mail: info@avangard.kr.ua